

ЕВРОТО – УТРЕШНИТЕ НИ ПАРИ

ЙОСИФ АВРАМОВ

ЕВРОТО – УТРЕШНИТЕ НИ ПАРИ

София • 2006

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

*Книгата се издава със съдействието
на Българо-гръцкия юридически клуб
и Международния фонд
„Център по приватизация и чуждестранни инвестиции
в България“*

© 2006 Йосиф Аврамов Аврамов

ISBN 954-07-2232-2

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ПАМФЛЕТ ЗА ПАРИТЕ, ИЛИ ЗА ЕВРОТО В ЧАСТНОСТ

Парите не миришат!

Крилата фраза за парите, изречена от император Веспасиан на своя син и бъдещ римски император Тит по повод донасянето от императорския ковчежник на торба с пари, събрани като данък, с които са били обложени по това време обществените тоалетни в Римската империя. Юношата Тит упрекнал баща си, че тоалетните са нещо мръсно и вонящо, а Веспасиан навел главата на 14–15-годишния си син над торбата с парите и го попитал дали те миришат. При отговора, че те не миришат, Веспасиан изрича тази фраза, която е останала непреходна във времето – повече от 1700 години и до днес.

Започвам книгата, посветена на въвеждането на еврото в България, не-традиционно не с предговор, а с памфлет. Памфлети се пишат рядко, но за парите и още по-малко за еврото не съм чул изобщо някой да е писал. А защо не. Все някой трябва да започне да пише и памфлети за парите, и за еврото в частност. Може би има наистина защо.

Това е точно така, защото съвременният свят се определя като света на парите, а за някои, както ще стане дума по-нататък, на *божествените пари*... Наистина много често те (имам предвид електронните пари) не могат да се видят и дори не могат да се пипнат, но на практика „владееят света“. Тази алегория не е случайна, както не е случаен и един от най-важните постулати – аксиома на съвременното глобализиращо се пазарно стопанство: „Ако нещо не може да се купи с пари, винаги се купува с повече пари.“ Тази аксиома е от неизвестен автор и е перефразирана на „крилатите думи“ на френския император Наполеон Бонапарт – „Три неща ми трябва, за да завладеем света: *пари, пари и пак пари*.“ Нима Джордж Буш, Владимир Путин, Герхард Шрьодер, Тони Блеър, Жак Ширак, Силвио Берлускони или Коничи Койзуми са истинските „господари“ на света? Привидно това е точно така, но само... на пръв поглед. В действителност управляват чрез тях финансистите и банкерите от ранга на: Алън Грийспан – шеф на Федералния резерв на САЩ (от февруари 2006 г. Бен Бернанке), Жан Клод Трише – председател на Управителния съвет на Европейската централна банка, дислоцирана във Франкфурт, Родриго Рато – изпълнителен директор на МВФ, Пол Уолфовиц – президент на Световната банка, гуверньорите на Дойче Бундесбанк – Аксел Вебер, на Английската банка – Мървинг Кинг, на Френската национална банка – Кристиан Ноайе, на Италианската национална банка – Марио Драги, на Централната банка на Япония – Тошишико

Фукуи, както и от хиляди знайни и анонимни банкери от Уолстрийт в Ню Йорк, Лондонското сити, улицата на парите „Банкерщрасе“ в Цюрих, от Франкфурт на Майн, Париж, Милано, Токио, Хонг Конг, Сингапур. Отскоро много транзакции преминават и през Москва, Шанхай и Гуанджоу, Брюксел, Копенхаген, Амстердам, Ротердам, Стокхолм, Базел и Женева, Шаан и Вадуц и не на последно място офшорните центрове: остров Ман, Либерия, Виржинските острови, британските и холандските Антилски острови, Каймановите острови, Никозия, Лимасол, Ларнака (Кипър), Ла Валета (Малта), щата Деллауер (САЩ), а отскоро и Будапеща.

На практика финансистите и в частност банкерите са „истинските господари“ на света чрез парите, които притежават или управляват, а политиците следва задължително да се съобразяват с тях, а ако не го сторят, си отиват безславно от постовете, които заемат. И това е аксиома.

Вероятно Адам Смит, Давид Рикардо, Карл Маркс (моите учебници бяха написани предимно въз основа на неговия колосален труд „Капиталът“, от който днес някои се срамуват, че са го преподавали), както и Джон Мейнард Кейнс (великият Кейнс е написал „Трактат за парите“) и аз по аналогия започнах моята книга не с трактат, а с памфлет. Йозеф Шумпетер или Джон Кенет Голбрайт и Милтън Фридман, ако биха я прочели, навярно биха ми простили... Дано...

Дано не ми се сърдят много моите преподаватели по финанси от Стопанската академия в Свищов (тогава тя се казваше Висш финансово-стопански институт „Димитър Апостолов Ценов“), от учебниците на които съм изучавал финансовата наука и в частност науката за парите или за паричното обращение (ще спомена само някои от тях, без да пренебрегвам другите, а именно: проф. Делчо Порязов, проф. Цветан Коцев, проф. Велчо Стоянов, проф. Методи Христов, проф. Радко Радков, проф. Борис Грозданов и доц. Григорий Вазов). Споменавам тези финансисти неслучайно. Аз съм се учил от тях, независимо че те са поставени от мнозина на пиедестал, който вероятно никога няма да бъде достигнат, и аз нямам претенциите да бъда сравняван с никой от тях, а и със следващите български финансисти. Всеки автор е индивидуалност, която е неповторима и уникална. У нас особено в годините на преход между планово-централизирана и пазарна икономика има грубо незачитане на мнението на повечето от изброените крупни български финансисти, още повече, че някои от тях никога не са заемали някакъв административен или ръководен пост в нашата страна. Уважават само „псевдокапацитети“, които са на власт (а тя е краткотрайна – най-много един мандат), и тези, които са завършили или работили в чужбина, а знайно е, че там те са учили и работили наука, респективно работа, която в България е свършено неприложима. Нашата страна бе доскоро в уникален преход от планово централизирано към пазарно стопанство, който продължава все

още на практика за по-голямата част от българския народ вече седемнадесета година и ще завърши след влизането ни в ЕС. Нормативната уредба в областта на финансите и кредита е най-променяната и ако човек, дори и да е с диплома на най-престижен университет, е пропуснал макар и за няколко години промените в нея, идвайки в България, той автоматически става чужденец в собствената си страна. Той не знае какво да прави и докато се ориентира в този своеобразен лабиринт от промени, а понякога дори и клопки в българската нормативна финансова уредба, минават две, а понякога и повече години. Дотогава той се лута в този лабиринт и прави грешка след грешка, а мнозина го подвеждат и дори му пречат, което го прави нещо като слона, попаднал в стъкларски магазин. Вместо да се опре обаче на български финансисти, които са капацитети в своята област, се получава точно обратното. Те са игнорирани, а дори понякога подигравани, което е толкова неетично и некрасиво, колкото е обикновеният човек да се подиграва и хули родината си и дори нещо повече – собствената си майка. Аз пиша с болка тези редове, но за съжаление те са факт у нас, който е налице не само понастоящем през 2006 г., а и преди 15–16 години.

Бих използвал и една **алегория за банките**, които според мен са своеобразни *храмове на парите*, където човек (особено ако търси от тях кредит) усеща могъществото на парите. Независимо дали хората са вярващи в Господ, независимо как той се казва (Христос, Аллах, Буда, Шива или някое божество, пред което се прекланя само едно племе в Африка от триста души), следва те да вярват в силата на парите. Парите владеят света и безусловно тяхното могъщество е над всички материални закони. Който не е повярвал в тяхната сила, освен ако не е получил наследство или е сключил изгоден брак, е гладен и беден завинаги. *И това е факт* – за цял живот, т.е. докато е жив. Малцина са обаче тези, които осъзнават тяхната сила и могъщество и отлично знаят, че те не трябва да се пилеят, а да се влагат ефективно и да се харчат само когато трябва. Парите не трябва да се прахосват чрез покупка на безмислени излишни стоки, които не ни трябва и са далече над възможностите, които имаме. И аз имам такива, които и днес събират прах или отдавна съм изхвърлил. Парите не трябва и да се предоставят много често (освен при неотложни нужди, свързани със здравето и живота) на заем на роднини, близки и познати и особено на тези, за които знаем, че обичат да ги пилеят и не ги е грижа, че утре няма да могат да ги върнат. На тях е по-добре да се откаже, независимо че ще се сърдят известно време, отколкото да им станеш кредитор и после да се скараш с тях, защото не ти връщат заема. Винаги е по-добре да минеш в техните очи за стиснат, но пресметлив човек, отколкото да си прахосник, предоставяйки лековерно своите пари под формата на дребни заеми, т.е. да те мислят за щедър, но глупав човек. Възможно е читателят на тези редове да разкаже на своя познат, роднина или приятел станалия „крилат слу-

чай“ за възрастния американски еврей, който в края на XIX в. е продавал печени кестени пред Ситибанк в Ню Йорк. Когато при него дошъл негов отдалечен приятел с молба да му заеме 5 долара (тази сума за това време е била значителна), той отговорил мъдро, след като мислил около минута: „Слушай, когато аз преди четиридесет години започнах да продавам печени кестени пред Ситибанк, сключих устен договор с бащата на сегашния управител на банката. Той имаше само две клаузи – аз да не давам пари на заем (за да не конкурирам Ситибанк), а той да не продава печени кестени (за да не конкурира мен). И сегашният управител на банката спазва безусловно този договор, а следователно и аз следва да го спазвам.“ Няма спор – това е умен отговор или начин за измъкване от „набезите“ на „досадници“ по отношение на предоставянето на дребни заеми. Реших да напиша тази поучителна история, тъй като преди няколко години намерих случайно в кошчето в една от тоалетните на българския парламент една луксозна фирмена писалка с перо от иридий с надпис Ситибанк. Писалката и понастоящем използвам. Тя тогава не пишеше, тъй като бе засъхнало мастилото в нейния механизъм за изпускане на мастилото, и някой незнаен за мен български депутат, посетител на парламента или експерт на някоя от парламентарните комисии я бе изхвърлил. Този човек очевидно не е чувал нищо за могъществото на Ситибанк и че дори само да имаш писалката, без да пишеш с нея, е нещо като част от символа на могъществото на тази най-голяма банка в света, респективно на *могъществото на парите*. Ще кажат някои – толкова му е акълът. Аз бих добавил – такова е нивото на родните ни политици. Когато са на власт, те не ценят всяка стотинка от народните пари, с които те водят сравнително охолно за България живот. Ето защо този незнаен парламентарист е изхвърлил тази писалка, тъй като той е невежа във финансовата наука и е безполезно да го упрекваме. Трябва да укорим не само него – невежата, а българското ни училище, университета, който е завършил, родителите му, които не са го възпитали в уважение към парите или поне към труда на другите, и още много други. Ще кажат някои, че това е пресилено, тъй като София е на Балканския полуостров, а Уолстрийт, където се намира Ситибанк, е в Ню Йорк. Да, така е, но всеки българин над 18 години трябва да е с елементарна финансова култура, а това за съжаление не е така. На мен ми е дотегнало да отговарям на хора от различни съсловия, които ми задават глупавия въпрос – „Коя банка у нас е най-сигурна, за да пренасочат там своите скромни спестявания.“ Тяхната финансова култура не е над тази на този незнаен депутат, изхвърлил в тоалетната на парламента фирмената писалка на Ситибанк. И после същите тези хора казват, че България е много бедна страна и у хората няма никакви пари. Да, така е, но защо? Нека всеки си отговори сам. Аз ще добавя само, че докато се задават такива наивни въпроси, докато тези, за които хората са гласували да им защитават интересите, не са чували за най-голямата банка в све-

та, България ще е толкова бедна. Очевидно трябва да изминат години, да дойде ново поколение, което да има поне елементарна финансова и в частност парична култура и да уважава и цени парите, тогава може да се твърди, че България е развита страна не само с функционираща пазарна икономика (ЕС през 2002 г. я призна), но което е по-важно – хората, които живеят у нас (българският народ), да имат пазарно мислене, което се гради на обща финансова култура. Според мен те все още го нямат и скоро няма да го имат. Само след няколко години България ще бъде част от Евророната и трябва да приеме еврото за своя национална валута. Как тогава без елементарна финансова култура българският потребител ще стане част от този огромен (с над 302 млн. потребители) европейски пазар?

Ето защо тези, които прочетат тази книга, поне следва да разберат, че банките хипотетично могат да се приемат като храмове на парите. Това в действителност е и не е така. Но все пак там хората ходят не само да внасят, но и да искат (буквално да молят за пари) под формата на кредит. Тогава те се покланят пред bankerите, също както се кланят пред лика на божество или на идол, или на светец. Покланят се на банкера, докато им дадат пари, а ако не им дадат, пак се кланят, тъй като ако дойдат втори път, дано им дадат. В учебниците по парично обращение и кредит, по които аз изучавах финансова наука, като че ли пишеше точно обратното – парите не са идол или божество, но много хора ги идолизират. Защо ли? Оставям на читателя да си отговори сам, като отправям извинение към всички вярващи (в Господ) за тези на пръв поглед „грешни“ от гледна точка на църковния канон и комерсиализирани в абсолютния смисъл на думата фрази. Да, но те са безусловно верни за мен, а аз безрезервно вярвам в тях. Ако аз греша, съм готов да споря с всеки и да защитавам моята теза, че в съвременното общество *парите са нещо като божество, а банките са храмове на божествените пари*. Мнозина си го мислят, но аз го написах и не съжалявам, че го сторих. Парите трябва да се ценят, а това следва да е максима на всички, които знаят силата на парите. Ето защо считам, че е по-добре на тях да се гледа като на божество, като на идол, отколкото да се пилеят и се влагат неефективно. Тази максима е алегория и е отправена към онези, а за съжаление те са мнозинство от нашето население, които пилеят и не ценят парите. Ето защо тази алегория не трябва да се взема от читателя в абсолютния смисъл на думата, но все пак тя не трябва да се пренебрегва изобщо. Чрез нея аз искам да внуша на този, който е избрал за четиво моята книга „Евро – утрешните ни пари“, че парите трябва да се ценят и човек трябва да е убеден, т.е. да вярва (не сляпо, а безрезервно в могъществото на парите, както и да цени парите, което поне за мен е по-важно). За това си позволих да пиша метафорично, макар че не съм символист, а финансист. Чрез метафората съм сигурен, че читателите ще запомнят по-добре моята основна теза в книгата.

Дори ще добавя нещо повече, което не важи за мен, тъй като все пак аз съм православен християнин по документ, макар че никога не съм бил силно религиозен. Уважавам и почитам обаче традиционната религия на българския народ, нейните архиереи и най-вече десетте Божии заповеди и гледам да ги спазвам. Някои от хората носят Бога в сърцето и душата си, а други в джоба си, т.е. в портфейла си, където съхраняват своите пари, своите платинени, златни или обикновени кредитни карти, ключа за личния си сейф в банката, където държат скъпоценностите си и най-вече притежавания от тях жълт метал – златото, което векове наред е играло ролята на пари. За тази категория хора своеобразният Бог, който стои в джоба им, е над всичко и те измерват хората не според техните умствени и физически качества, а според това, което те имат като пари, като имущество – движимо и недвижимо, и свързаните с тях постове в йерархията, които заемат. Особено в сравнително бедна държава като България този тип хора дразнят околните много силно. По-добре е те да не вярват в нищо, т.е. да са атеисти, отколкото привидно да са православни християни, а в действителност техният бог или идол са парите в джоба им и съобразно количеството им е отношението им към останалите хора. Това изкривяване на традиционните ценности е вече опасно, но е налице и скоро не може да се изкорени от манталитета на тези хора, които у нас не са малко.

По същия начин **Министерството на финансите е храм на парите, но не на корпорациите и населението, а на държавата, респективно на хилядите държавни и общински чиновници, които са на бюджетна издръжка.** Там по същия начин, както в банките, отиват да се прекланят пред министъра на финансите останалите министри, председатели и директори на агенции и други централни ведомства, кметове и областни управители. Това прекланяне често става не пред самия министър на финансите, а пред някой от неговите заместници, а още по-често пред някой никому неизвестен чиновник, който обаче има повече власт в държавата от всичките останали държавни и общински чиновници, взети заедно. В повечето европейски страни, а и в останалите развити в стопанско отношение държави в света, министрите на финансите стават впоследствие премиери и президенти, а такива случаи има вече, макар и само един и у нас. Те най-добре знаят сагата за силата и могъществото на парите и вземат ли властта, я използват по различен начин. Едни от тях в по-богатите страни – за благо на народа си, а понякога други в по-бедните страни – за свое благо и за благо на малка клика около тях. Финансовите министри, а също и техните заместници и не повече от няколкостотин безименни чиновници са нещо като жреци (свещеници) (по същия начин както bankerите на държавното съкровище), т.е. на парите, събирани от данъци от всички данъкоплатци в дадена страна.

Парите са все пак вещ, т.е. нещо материално, но те отдавна са се превърнали и в част от духовното ни битие. Щом пишем и говорим за тях

като за божество – те безусловно са над всички нас. Докога – ще видят идните поколения. Едва ли скоро хората по света могат да се отърват от тяхната магическа сила или тяхното могъщество. Трудно (не казвам, че е невъзможно, но искрено вярвам, че е невъзможно) се създава друг всеобщ еквивалент, друго средство за обращение, опосредстващо стоковата размяна, друго платежно средство, друга мярка за измерване на богатството. Други т.нар. световни пари е немислимо в близките 20–50 години, а може би и 50 години да се сътворят. На практика и **след 50 години доларът и еврото ще са световни пари**. Но след половин век може би към категорията „световни или международни пари“ ще трябва да се добавят: китайският юан, индийската рупия и руската рубла. Дали ще бъде вярна тази прогноза – времето ще покаже.

Няма и не може да има единица мярка за щастие и здраве, но понякога и щастieto, и здравето се купуват с пари, а ако не може с пари, това става с повече пари. Но всичко е с мярка. Човек, изпаднал в кома, се връща понякога сред живите, но в повечето случаи – не. Отново се връщам и то неслучайно на първите редове. Ако ги няма парите, какво би станало с човешките ценности? Това е въпрос, на който трябва да се замислят преди всичко не финансистите, а философите. Да, но повечето и днес са идеалисти или полуидеалисти, а само с идеали не се живее. Те нямат елементарна финансова култура и аз не очаквам скоро отговор от тях. Може би в друга книга ще се опитам да дам този отговор. Едва ли ще стане скоро. Аз съм финансист, при това материалист (някои могат да ме обвинят, че съм дори вулгарен материалист, на което аз изобщо няма да обърна внимание и да се засегна), а не философ-идеалист и нямам намерение да се променям. Никога... Да, може би никога. Но нищо не се знае! Все пак стават и чудеса. А не бива априори да ги отхвърляме безусловно.

УВОД

Еврото вече трета година е реалност от стопанския живот не само на 12-те страни – членки на Еврозоната (Евроланд), но и на останалия свят, тъй като то се наложи като една от основните световни валути, наред с долара, японската йена, британската лира-стерлинга и швейцарския франк. Още преди официалното въвеждане на еврото за официална валута у нас и присъединяването на Република България към Еврозоната е необходимо българският потребител и особено мениджър да познава предимствата и недостатъците от въвеждането на еврото или *каква е цената на еврото?*

Основните предимства от въвеждането на еврото се свеждат до:

- стимулиране на пазарните реформи в страните от Еврозоната поради обстоятелството, че те трябва да изпълняват критериите от Маастрихт;
- наличие на по-ниски лихви, по-висока степен на стабилност на държавните финанси, както и на по-ниско ниво на дълговете (задлъжнялостта), което е от значение за страни с висока инфлация като Италия;
- наличие на ценова прозрачност и премахване на валутния риск в Еврозоната;
- създаване на предпоставки за по-големи капиталови пазари и предоставяне на възможност за т.нар. икономии от мащаба (от наличието на голям пазар);
- еврото се превърна в силна резервна валута и вече достига до 19,7 % от резервите на централните банки (данните са към февруари 2004 г.). По този начин страните от Еврозоната по-лесно и по-безпрепятствено финансират дефицитите си.

Основните недостатъци от въвеждането на еврото са:

- подхранване на известни негативни чувства към ЕС („Той докара по-високи цени и аз страдам от скъпотията.“);
- известен негативен ефект за износителите, които са засегнати от силното евро и трябва да преодолеят конкуренцията на страни с евтина работна ръка и най-вече на Китай;
- насърчаване на политиците да отлагат реформите, като се оправдават с функционирането на еврото като налична валута. По този начин вместо да осъществяват структурни промени на пазара на труда, се отслабва паричната политика;
- наличие на известен риск за цялата система от страни – членки в Евроланд; ако една страна – членка на Еврозоната, изпадне в криза, тя се

прехвърля и на останалите държави, възприели еврото за своя национална валута;

– ограничаване на растежа в известна степен от наличието на обща монетарна политика, която влияе по-негативно на икономиките на страните, които са сравнително по-тромави, от една страна, а от друга – увеличаване на инфлацията в по-динамичните.

В началото на 2006 г., когато читателят ще има възможност да се запознае с настоящото издание, в значителна степен по-точно е възможно да се знае датата за приемането на нашата страна в Европейския съюз, която по принцип е определена за 1.01.2007 г. Налице е т.нар. отлагателна клауза, с която при неизпълнение на някои поети ангажименти при водене на преговорите с ЕС е възможно членството на България и Румъния да бъде отложено с една година. С най-голямо значение тя да не се задейства, е да бъдат положителни за нашата страна докладите на Европейската комисия, които ще се представят през май 2006 г. Представени са пет неотложни за разрешаване области, като акцентът е да се постигне напредък в реформата в правосъдието, включително и предварителното производство.

Датата на приемането ни в ЕС е от решаващо значение за приемането на еврото като национална валута у нас, респективно за членството на България в Еврозоната, определено от БНБ за 1.01.2009 г. При положение че нашата страна се присъедини към ЕС с една година по-късно, едва ли ще е възможно да се присъединим към Еврозоната на посочената дата. По-вероятно е това да се осъществи една или две години след нея. Независимо от тези мои основателни опасения за евентуално отлагане на присъединяването ни към Еврозоната подготовката ни за това следва да продължи с ускорени темпове и експертите от БНБ, Министерството на финансите, търговските банки и другите институции, ангажирани с тази отговорна задача, не трябва да се разколебават от такива възможни доводи. Те не следва да бъдат разколебани и от популистките изказвания, които са с предизборна цел, на представители на някои националистически партии като в Италия (Партията на Северната лига). В тях се призовава за излизане от Еврозоната и връщане в парична циркулация на италианската лира (лирета) или евентуално за паралелната употреба на лиретата и еврото. В отговор на подобни неоснователни популистки изказвания един от видните политици на XX в. Хелмут Шмит – ексгермански канцлер и бивш председател на Германската социалдемократическа партия, с основание пише, че е необходимо мъжество за утвърждаването на еврото като единна европейска валута.

Доайенът на германските политици, който е ръководил своята страна в условията на т.нар. студена война и се налагало да прави много по-трудни вътрешнополитически и преди всичко външнополитически компромиси, „поставя на място“ двамата настоящи италиански министри, които от пред-

изборни съображения (в Италия през 2006 г. предстоят избори) „атакуват“ еврото. Първият от тях – социалният министър Роберто Марони, прави предложението Италия да се откаже от еврото и да се върне към използването на лирата, което според него не е невъзможно. Основание за това твърдение е фактът, че „в Европа има един чудесен пример и това е Великобритания, която расте и се развива, поддържайки своята валута“. Това ще е от значение за преодоляването на спада в икономическия растеж, който е налице в страната след въвеждането на еврото, както и на загуба на конкурентоспособност и на криза в заетостта. В краен случай той предлага и компромисен вариант – Италия временно да въведе в обращение две паралелни валути – и еврото, и лиретата. Вторият високопоставен италиански политик Роберто Калдероли, член на по-малката от управляващите партии „Северна лига“, министър на институционалните реформи и федерализма, в интервю за тиражния вестник „Република“ предложи да бъде създадена нова национална валута (Лира, с главно Л), която да е прикрепена към долара и да се използва паралелно с еврото. Техните становища по отношение на еврото не се подкрепят от министър-председателя Силвио Берлускони и от министъра на икономиката и финансите Доменико Синискало. В медиите се появи съобщение за мистериозна среща, която впоследствие всички отричат, на бившия (до ноември 2005 г.) германския финансов министър Ханс Айхел и президента на Дойче Бундесбанк (Националната банка на Германия), в която те уж обсъждали алтернативите на еврото. От Европейската комисия веднага бе предоставен адекватен отговор на тези предизвикателни предложения на членове на кабинета на една от водещите страни в ЕС. Говорителят на еврокомисаря по монетарната и икономическата политика Хоакин Алмуниа Марко Фолини недвусмислено заяви: „Еврото е завинаги. Идеята за връщане към националните валути е направо странна.“ Самият Алмуниа заяви, че Евророната е като старомодния брак – „разводите не се признават от църквата“, като това се отнасяло и за монарсите. Предполага се, че тези изявления са преди всичко политически и в отговор на неуспешните референдуми за приемане на Европейската конституция във Франция и в Холандия през юни 2005 г. Още по-категоричен е президентът на Европейската централна банка Жан-Клод Трише, който твърди, че напускането на Евророната е равнозначно „Калифорния да напусне САЩ“, тъй като той е валутен и политически съюз.

В заключение на тези редове, посветени на изкуствения скандал за „краха на еврото и Евророната“, ще приведем един пример от кулинарното изкуство. Ястието „миш-маш“ се приготвя от яйца, сирене, чушки, домати и олио, а еврото е „съставено от своеобразна кошница“ от 12-те бивши национални валути на 12-те страни – членки на Евророната: френски франк, германска марка, италианска лирета, испанска песета, австрийски шилинг,

гръцка драхма, ирландски паунд, холандски гулден, белгийски франк, люксембургски франк, финладска марка и португалско ескудо. Както обратно не могат да се извадят и използват отново сиренето, яйцата, зеленчуците и мазнината от миш-маша, така и от еврото повече не могат да „излязат“ и циркулират самостоятелно марката, франкът, лиретата, ескудото, гулденът и останалите валути, които вече са част от историята на парите. Просто няма път за връщане. Еврото вече е въведено за добро или за лошо и ще е основна световна валута и за в бъдеще. Еврото тепърва ще се доказва като валута, по-силна от щатския долар, и постепенно ще го измества от световните финансови пазари. Ето защо България трябва да се стреми по-бързо да се присъедини към Еврозоната и възприеме еврото за национална валута, след като изпълни условията за изпълнението на тази цел.

Книгата „Еврото – утрешните ни пари“ е предназначена не само за експерти финансиста, но и за широк кръг читатели, интересувани се от проблемите на въвеждането на еврото у нас, което образно казано, вече „чука на вратата ни“, а като потребители не е без значение да знаем повече за него. Ето защо тя е написана на достъпен език и стил за обикновения читател, който не е финансист, и са приведени редица интересни и занимателни примери, които ще впечатлят дори и подрастващите любители на популярното финансово четиво. Тя обаче е неоеценим наръчник за банкови експерти и особено за операторите (касиерите), работещи в касовите дирекции на търговските банки, клоновете на БНБ, обменните бюра и финансово-брокерските къщи, касиерите (касовите оператори) на големите хотели, хипермаркети и търговски дружества, тъй като в нея са посочени всички възможни защити на евробанкнотите и начините за разпознаване на истинските банкноти от фалшификатите. Книгата е изключително полезно помагало за студентите по финанси и банково дело и за всички бъдещи икономисти, които изучават дисциплините Теория на парите и кредита и Банково дело, както и за бъдещите юристи, изучаващи финансово право.

Отправлям благодарност към Цветан Манчев, подуправител на БНБ, и към Калин Христов, съветник на управителя на БНБ, за оказаната помощ при написването на книгата, независимо че в настоящото издание отправям критични бележки (позитивни и добронамерени) към негово по-отдавнашно научно произведение, посветено на еврото (в съавторство с Николай Неновски и Борис Петров), както и към други служители на БНБ, най-вече към Инес Лазарова, експерт по нумизматика, които осъществиха изискваните от мен справки, необходими за събиране на материалите за нея. Отправлям благодарност и към Любен Иванов, бивш главен касиер на Българска народна банка, понастоящем директор на дирекция „Касов център“ при Обединена българска банка, за предоставените ми материали и неоеценими препоръки.

Авторът ще приеме с благодарност всякакви критични бележки и препоръки към книгата, независимо дали те са представени в медиите, при разработката на бъдещи научни трудове от други автори или са отправени устно при срещи с читатели, вкл. и експерти по монетарна и инвестиционна проблематика.

Бих желал с излизането на книжния пазар книгата „Еврото – утрешните ни пари“ да постави началото на публична дискусия за дизайна на националната ни страна на осемте купюра на бъдещите евромонети, които ще бъдат емитирани у нас след присъединяването ни към Еврозоната. С благодарност и интерес ще посрещна всяко предложение и мнение, изразени по повод направените предложения в последната част на книгата за дизайна им. Към настоящия момент те могат да се сторят на мнозина в голяма степен хипотетични и дори абсурдни, но са осмислени след задълбочени изследвания по отношение на историята и теорията на парите, отразени в книгата ми „Силата на парите: история на парите и кредита по българските земи“, издадена през октомври 2005 г. от ИК „Сиела“, София.

В книгата са използвани илюстрации от следните издания:

- Каталог на българските монети.* Второ допълнено и преработено издание. 2004, БНБ.
Фотографи Иво Хаджимишев, Елена Жекова, Васил Балабанов.
- Божков, Хр., В. Пейков.* Монети и монетосечене през вековете. 1988, Наука и изкуство.
Фотограф Юрий Желев.
- Герасимов, Т.* Антични монети. 1977, Септември. Снимки Стоян Маджаров.
- Герасимов, Т.* Антични и средновековни монети в България. 1975, Бълг. худ.
- Топалов, Ст.* Нови приноси към проучване монетосеченето и историята на ранното Одриско царство в земите на древна Тракия. Наско – 1701, 2004.
- Юркова, Й., Вл. Пенчев.* Български среновековни печати и монети. 1991, Бълг. худ.
Фотографи Константин Тенчев, Роза Станева, Румен Байков.
- L'EURO – Notre monnaie.* Banque de France. Banque Centrale Européenne. 2001.
- "Euro checker" Keesing Reference Systems.* 2003, Amsterdam et Interpol.

ЗАЩО БЕ ВЪВЕДЕНА ЕДИННАТА ЕВРОПЕЙСКА ВАЛУТА – ЕВРОТО?

През 2002 г. германската марка, френският франк, италианската лира, испанската песета, холандският гулден, белгийският франк, люксембургският франк, португалското ескудо, ирландският паунд (лира), финландската марка, австрийският шилинг и гръцката драхма бяха извадени от парична циркулация и „влязоха в историята“ на паричното обращение в Европа. Те бяха заменени за щастие на мнозина европейци и за ужас на други от **единната европейска валута – евро**. Тя вече е единственото законно платежно средство за 12-те страни, членуващи в Европейския паричен съюз (ЕПС), известен още и като Евроланд или Еврозоната. От 1 януари 2002 г. – датата на официалното въвеждане в реалното парично обращение на 7-те купюра евробанкноти и 8-те номинала монети центове и от 1 и 2 евро, те станаха част от живота на над 302 млн. жители на 12-те страни, членуващи в Еврозоната.

От 4.01.1999 г. до края на 2001 г. еврото се използваше само за електронни плащания по безналичен път. До началото на 1999 г. в ЕС (тогава Европейска общност) се използваше друга безналична разчетна единица – **екю**. Тя носеше наименованието си от старинна френска монета „екю“, емитирана преди няколко века. През последните десетилетия екю като налична валутна единица не е емитирана. Неговото наименование обаче е изобразено на аверса (реверса) на някои български монети (емитирани в лева) от 90-те години на XX в., като на тази от 10 000 лв, емисия 1993 г., която единствена у нас е изработена от платина (вж. Приложение). От 1.01.2002 г. еврото е в реалната парична циркулация и оттогава се извършват реални плащания по наличен начин с евробанкноти, както и с евроцентове и евромонети от 1 и 2 евро. С въвеждането му бе завършен последният етап от т. нар. план „Делор“, с който страните от ЕПС стават най-силноразвитият в икономическо отношение единен хомогенен пазар в света с обща валута, подчиняващ се на общи фискални критерии.

Обмяната на 12-те национални валути от Евроланд, която се извърши след 1.01.2002 г., а и понастоящем се осъществява от централните банки на 12-те държави (сроковете за обмяната са посочени по-нататък), става по следните курсове, определени на 1.01.1999 г. (табл. 1).

Населението на страните от Евроланд наброяваше към 1.01.2002 г. около 302 млн. души. Тези потребители от Европа по брой и по брутен вътрешен продукт на глава от населението превъзхождат тези от САЩ, които са около 272 млн. потребители, както и от Япония – 126 млн. В сравнение броя на

Таблица 1. Обменни курсове на доскорозните валути на 12-те страни от Еврозоната спрямо еврото

<i>Страна</i>	<i>Валута</i>	<i>Обменен курс</i>
Австрия	австрийски шилинг	1 евро = 13,7603 ATS
Белгия	белгийски франк	1 евро = 40,3399 BEF
Германия	германска марка	1 евро = 1,95583 DEM
Гърция	гръцка драхма	1 евро = 340,750 GRD
Ирландия	ирландски паунд (лира)	1 евро = 0,787564 IEP
Испания	испанска песета	1 евро = 166,386 ESP
Италия	италианска лира (лирета)	1 евро = 1 936,27 ITL
Люксембург	люксембургски франк	1 евро = 40,3399 LUF
Португалия	португалско ескудо (ешкудо)	1 евро = 200,482 PTE
Финландия	финландска марка	1 евро = 5,94573 FIM
Франция	френски франк	1 евро = 6,55957 FRF
Холандия	холандски гулден	1 евро = 2,20371 NLG

населението на страните от Еврозоната значително по-големи са Китай (около 1 млрд. 250 млн. души или над 4 пъти повече) и Индия (над 1 млрд. души или над 3 пъти), но жизненият стандарт на китайските и индийските граждани, респективно платежоспособността им, е значително под тази на жителите на страните, членуващи в ЕПС. Площта на страните от Еврозоната е 2495 млн. кв. км, докато тази на САЩ е над три пъти по-голяма – 9373 млн. кв. км, а на Япония – 7–8 пъти по-малка, т.е. 378 млн. кв. км.

Изпълнена е мечтата на не едно поколение граждани от Европа (засега само около половината от нейното население, живеещо в страните, членуващи в ЕПС) да могат да пътуват и да търгуват безпрепятствено, без да се съобразяват с особеностите на различните парични системи на отделните държави и да заплащат на банките комисионни при обмяната на една национална валута с друга. На 21.10.2001 г. дяловото участие на еврото в пазара на облигации достигна 39 срещу 46 % за американския долар, а 71 % от заемите на европейските фирми са в евро.

Брутният вътрешен продукт на страните от Еврозоната е 6371 млрд. евро, което е над два пъти по-голям от този на Япония (3024 млрд. евро) и е 2/3 от този на САЩ – 8893 млрд. евро. Износът на стоки от страните на Евроланд обаче е с 20 % по-голям от този на САЩ. Делът на страните от Еврозоната в световния търговски обмен е 15,2 %, докато този на САЩ е 20,3%, или около 1/4 по-висок, а на Япония е 8,1%, или около 2 пъти по-нисък.

Първото междудържавно валутно съглашение е сключено преди повече от 2500 години от древногръцките полиси (градове-държави) Милет, Ефес и Фокея, които са започнали да секат еднакви монети, наложили се в паричното обращение на древногръцките колонии по Средиземноморието и Черноморието. Този съюз между трите мощни в стопанско отношение древноелински полиси или държавици е първата позната своеобразна па-

рична уния в историята на човечеството. В известна степен единна валута на Средиземноморието за сравнително кратък период от време е била драхмата на Република Атина. Монетите от беломорския гръко-тракийски полис Абдера и от остров Тасос, разположен срещу тракийското крайбрежие на Бяло море, също за известен период от време са играли ролята на международни пари в Средиземноморието. Сравнително голямо междудържавно обединение за кратък период от време, в което се е употребявала една и съща валутна единица, е Македоно-елинската държава, образувана след похода на Александър Македонски до Персия и Индия. След смъртта му тя се разпада на няколко отделни елинистични държави, които вече са секли отделни собствени монети: Птолемиите в Египет, Селевкидите в Сирия и Мала Азия, Антагонидите в Македония и т.н.

Единна международна валута е и **древноримската**, но само в рамките на Римската република, а по-късно Римската империя, която населяват множество (няколко десетки) националности. Паричната единица на древен Рим трайно (за около пет века) се е наложила в епохата на античното робовладелско общество. Древноримските монети, носещи наименованията: ауреус, солид, сестерция, денарий, нумия и т.н., стотина години пр. Хр. и в първите няколко века сл. Хр. са единна валута на разпространялата се на три континента (Европа, Азия и Африка) Римска империя, чийто апогей е по времето на управлението на император Марк Аврелий. Между двете познати от античността международни валути има разлика по отношение на прилагането и използването им от отделните стопански единици и от населението, както и поради обстоятелството, че първата единна древногръцка валута е в резултат на своеобразна уния между самостоятелни независими държавици, докато древноримската валута е наложена със силата на оръжието от древноримските легиони.

Единната европейска валута еврото много повече наподобява по своя произход и свойства на единната древногръцка валута от Ефес, Милет и Фокея, отколкото древноримската. В общо 13 града, находящи се на днешната територия на България, по времето на Римската империя са се секли т.нар. римски провинциални монети. Между тях са: Улпия Сердика (София), Филипополис (Пловдив), Одесос (Варна), Улпия Пауталия (Кюстендил), а също и някои, които вече не съществуват, като Никополис ад Иструм (край с. Никюп, Великотърновска област), Никополис ад Нестум (недалеч от Гоце Делчев на р. Места), Марцианопол (Девня), Дионисопол (Балчик), Анхиало (Поморие) и др. Остава открит въпросът, дали 17–18 века по-късно след присъединяването на България към Евроразона на Монетния двор в София ще бъде разрешено да отсича евромонетите, необходими за паричната циркулация на еврото в нашата страна? Възможно е София да стане повторно цен-

тър на монетосеченето на единна европейска валута – еврото, след като е била вече такава по времето на римското владичество у нас на тогавашната единна европейска валута – древноримската. В тарабаханата край София, която се е намирала на шосето за тогавашното село и днешен квартал Княжево, през XVI и XVII в. са се отсичали монети, емитирани от Османската империя. Последната освен България е владеела голяма част от Източна и дори част от Средна Европа, Близкия изток, Северното средиземноморско африканско крайбрежие и др., но нейната валута (османско акче, а по-късно грош и алтън), независимо че е обслужвала паричната циркулация на няколко десетки милиона нейни жители, не може да се определи като международна европейска валута. Възможно е на печатницата на БНБ в София, която е една от най-модерните в Европа, на много високо техническо ниво и със съвременен оборудване, да бъде разрешено да отпечата ограничен брой евробанкноти. Това е по-малко вероятно, поне през първите няколко години след приемането на еврото като национална валутна единица у нас. Първата възможност за емитиране на евромонети в София е значително по-реалистична.

През 1865 г. латиноезичните страни в Европа (Франция, Белгия, Швейцария и Италия) учредяват по инициатива на Франция **Латински паричен съюз** или **Латинска монетна конвенция**, в който през 1868 г. влиза Гърция, а по-късно и Испания. Те възприемат т. нар. двоен еталон по отношение на златото и среброто, или биметалния стандарт (на златото и на среброто). Този стандарт по-късно е възприет и от Румъния и Сърбия, а след Освобождението ни от османско владичество през 1878 г. и от България, но трите държави не стават пълноправни членки на Латинския паричен съюз. Независимо че е с ограничени размери и не заменя националните валути с нова обща валута, Латинската монетна конвенция е второто доброволно обединение в областта на паричното обращение на част от европейските държави, което е просъществувало до 1927 г.

Сходен по своя характер е бил **Скандинавският паричен съюз**, който е функционирал въз основа на златния стандарт. В него са членували Дания, Швеция и Норвегия. Първоначално през 1873 г. Дания и Швеция сключват уния, към която след две години се присъединява и Норвегия, която е просъществувала до 1920 г. Централните банки на трите държави сключват споразумение взаимно да приемат емитираните от тях банкноти по номинал.

Понастоящем функционира **Африканският паричен съюз** на 14 страни с население над 100 млн. души от Африканската франкофонска зона (АФЗ), повечето от които са бивши френски колонии, но две от тях са страни, в които официалният език не е френски. Те са групирани в две подзони, съответно: Централноафриканска – от 6 страни, и Западноафри-

канска – от 8 страни. Те имат свои централни банки: ВЕАС и ВСЕА. Паричната единица, която е в обращение в двете подзони, е франк СФА, която бе фиксирана до 1.01.2002 г. към френския франк, а понастоящем към еврото. Двете централни банки на практика действат като парични съвети. Валутните им резерви (минимум 65 % от тях) са централизирани по т.нар. операционни сметки на френското Министерство на финансите във Френската национална банка (Банк дьо Франс). Брутният вътрешен продукт на страните от АФЗ е едва около 3–4 % от този на своята бивша метрополия – Франция, независимо че тя е с около два пъти по-малко население от тях – 58 млн. жители срещу над 100 млн. души. Страните, членуващи в Африканския паричен съюз, са и членове на Франкофонската зона, в която от около десет години е член и България. В нея членуват държави, в които френският език е основен език или се говори от определена част от населението ѝ.

През ранното Средновековие ролята на международни пари са „играли“ византийските номизми, хиперперони, перпери и фолиси. До XIII в. паричното обращение в Средновековна България се е извършвало предимно с тях. През 1230 г. цар Иван Асен II (вж. Приложение) емитира първата българска златна монета (златица, перпера или хиперперон). Преди него единствено при неговия чичо – цар Петър II (Теодор) – са се секли по всяка вероятност български монети, но за тях някои изследователи предполагат, че са емитирани от византийския феодален владетел на гр. Филадельфи (на п-в Мала Азия) Теодор Мангафа.

И така от златицата (перперата или хиперперона) на цар Иван Асен II до въвеждането на еврото у нас може би през 2010 г. ще изминат близо 800 години. Осем века, през които паричното обращение в България се е осъществявало с български златици и грошове до XV в., с османски акчета и лири, и от 125 години досега – с български лева.

КОНВЕРГЕНТНИ (МААСТРИХТСКИ) КРИТЕРИИ ЗА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ КЪМ ЕВРОЗОНАТА

Идеята за въвеждането на еврото е още от 70-те години на XX в., но едва в договора, сключен в холандския град Маастрихт през 1992 г., се определят етапите, които ще доведат до въвеждането на еврото като единна валута на страните от Европейския икономически и паричен съюз или само на Европейския паричен съюз (ЕПС), наричан Еврозона или Евроланд. От значение за приемането на нови страни в Еврозоната (новите страни, които желаят да членуват в ЕПС, задължително трябва да членуват в Европейския съюз) е да изпълнят установените критерии за конвергенция, с които се постига хармонизация на определени макроикономически показатели (вж. Стоянов, 2000, 24–26). Те са известни още и като **конвергентни критерии** или **Маастрихтски критерии**. Според тях страните – кандидат-членки в ЕПС, вкл. и България следва да отговорят на следните условия:

1. Стабилност (устойчивост) на цените – всяка страна членка следва да се стреми да достигне такъв процент на инфлация, който да се доближава в най-голяма степен до онзи в трите държави членки с най-ниска инфлация. Тя следва да постигне размер на инфлацията, който да не надвишава с повече от 1,5% този на трите държави от ЕПС с най-ниска инфлация. Нейният средногодишен темп на инфлация следва да не надминава този на трите страни членки с най-добри резултати в областта на стабилността на цените. През 2004 г. равнището на инфлация у нас е 6,2%, докато максималната стойност на този показател не трябва да превишава 2,6%. При изчислението му участват три страни (Финландия, Швеция и Дания, но в някои други източници са посочени Финландия – с 0,1% инфлация, Германия – 1,8%, и Холандия – 1,4%). В момента (към февруари 2006 г.), за да бъде изпълнено изискването за инфлация, тя следва да е на ниво от 2,4%. С оглед постигането на равнище, сходно с това, през 2008–2009 г., за да не нарушаваме тогава този показател, понастоящем се обсъжда „шоково“ повишаване на акцизите на горивата, алкохолните напитки и тютюневите изделия от 1.01.2006 г. Изпълнението на този показател вероятно ще е едно от най-големите препятствия пред Република България за приемането на еврото за наша национална валута. Няколко са причините за това. Една от тях е нивото на цените у нас, което е около 1/3 от това в страните от ЕС, и независимо че протича процес на конвергенция, тя е с по-бавни темпове (някои цени като недвижимите имоти нарастват с по-бързи темпове). През следващите пет години се предполага с голяма доза увереност, че един постоя-

нен инфлационен диференциал трудно би могъл да бъде ограничен, независимо че БНБ и правителството ще се стремят да го редуцират. Значителен принос в това отношение има т. нар. ефект на Баласа–Самюелсън (последният е нобелов лауреат от САЩ, създател на направлението в политикономията „икономикс“). С този ефект се обяснява ръстът на цените на нетъргуемите стоки поради нарасналата производителност на търгуемия сектор в страни, които са със сходни стопански показатели като България. Предвид наличието у нас на системата на паричен съвет (валутен борд) нашата страна „внося“ инфлация от страни от Евроразоната и в най-голяма степен от основните ѝ външнотърговски контрагенти: Италия, Германия, Франция и т.н. Тези силно развити държави в последните 2–3 години водят не особено сполучлива фискална политика, за което са обект на критики, и към някои от тях са отправени предупреждения за санкции от страна на ЕК в Брюксел. Необходимо е да се има предвид, че изпълнението на този критерий, отнасящ се до равнището на инфлацията, се отчита за последните две последователни години. За 2003 г. нивото на инфлацията бе 2,35%, което щеше да бъде достатъчно за изпълнението му (за ЕС той е 2,6%), но през 2004 г. размерът на инфлацията се увеличи над 2 пъти. Изпълнението на този критерий ще е най-проблематично в сравнение с останалите и дано той не е пречка за присъединяването ни към Евроразоната.

2. Публични финанси – в този конвергентен критерий се включва изпълнението на два много важни показателя:

– постигане на балансиран държавен бюджет без прекомерен дефицит, който не следва да надхвърля 3% от brutния вътрешен продукт (БВП);

– натрупаният държавен дълг не трябва да надвишава 60% от БВП.

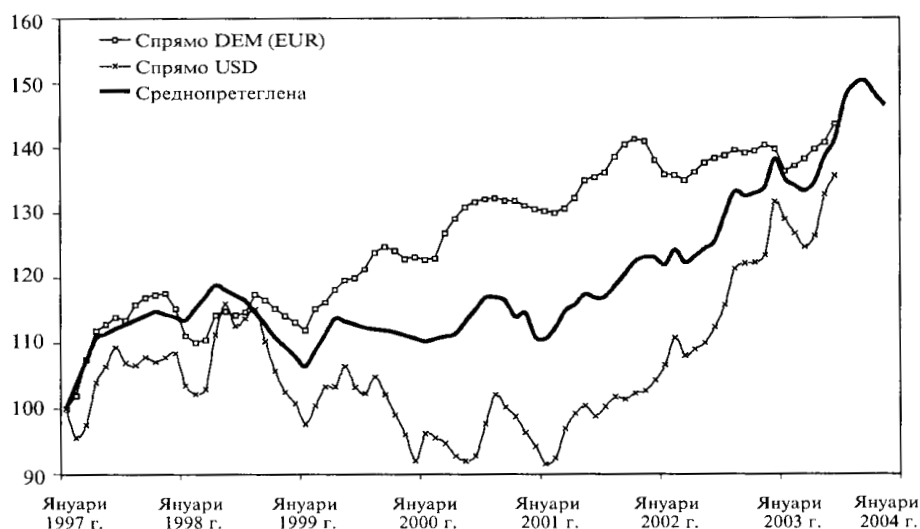
Първият показател през последните 4–5 години е позитивен за нашата страна. През 2004 г. България успешно е изпълнила този показател и годината приключва с бюджетен излишък от 1,7%. За първото полугодие на 2005 г. бюджетният излишък е 1116 млрд. лв.

По отношение на изпълнението на втория показател Република България значително изоставаше в близкото минало и постигането му бе проблематично. В отчета на Министерството на финансите до 30.06.2001 г. е визиран държавният дълг към края на 2000 г. в размер на 81% от БВП, от които 74,1% външен дълг и 6,9% вътрешен дълг, а към 30.06.2001 г. сме постигнали известно снижение както следва: държавен дълг – 77,3%, и съответно външен дълг – 71%, и вътрешен дълг – 6,3%. Двата показателя са кумулативни. В началото на 2006 г. размерът на държавния дълг у нас вече е под 60% от БВП, което се дължи на т.нар. активно управление на външния дълг на ръководния екип на Министерството на финансите (2001–2005). В края на 2005 г. държавният дълг е средно около 41% от БВП. Изпълнението на този критерий е свързан с направените две операции за обратно изкупуване на вън-

шния дълг на 28.07.2004 г. и на 28.01.2005 г. на емитираните през 1994 г. български брейдиоблигации от типовете диск и яаб, а на 28.07.2005 г. бе обявено за изкупуване и на третия последен вид брейдиоблигации от типа флирб. Налице са някои неоснователни опасения за рязко нарастване на този показател след евентуално поемане на държавни гаранции (размерът им е още неуточнен) на някои големи инфраструктурни проекти, като АЕЦ „Белене“, автомагистралите „Тракия“ и „Хемус“ и др. Двата показателя, визирани по-горе, следва да бъдат обект на строг контрол от страна на парламента и от Сметната палата, която е институция за висш държавен одит у нас, както и от страна на Европейската комисия, Европейската сметна палата, Люксембург и ЕЦБ. Редица страни, които са значително по-силно развити в икономическо отношение от нашата (например Гърция), в последните две-три години сериозно изостават в изпълнението на тези два показателя. Столицата Атина на южната ни съседка през 2004 г. бе домакин на Летните олимпийски игри и за тях бе изразходвана колосалната сума от почти 11 млрд. долара вместо предвидените 4,6 млрд. долара. Ето защо бюджетният дефицит за 2004 г. достигна 6,2%. Едва ли ще бъдат изпълнени плановете на гръцкото консервативно правителство на партия Нова демокрация за свеждането му през 2005 г. на 4% и през 2006 г. на 3%, независимо от плановете му за свиване на публичните разходи и ускоряване на приватизацията, както и увеличение на данъците и акцизите. Гърция в края на 2004 г. бе втората страна, чийто кредитен рейтинг бе намален след влизането ѝ в Евророната, което се оценява от финансовите анализатори за унижително.

3. Валутни курсове – изисква се спазване на приетите от Европейската валутна система граници на отклонение на националната валута в продължение на двете години преди прегледа. Страната членка не трябва да осъществява през този период девалвация на централния курс на своята валута спрямо валутата на друга страна членка по своя собствена инициатива. Република България е във валутен борд и едва ли някое от следващите правителства би излязло от тази монетарна система до влизането ни в ЕС, което ще гарантира изпълнението на този критерий. Максималното допустимо колебание е $\pm 15\%$ около предварително определен централен паритет. Този критерий ще бъде изпълнен сравнително най-лесно при запазване на сегашната фискална и монетарна система на паричен съвет у нас (вж. Минасян, 2004, фиг. 1).

4. Лихвени проценти – от значение са лихвените проценти по дългосрочните кредити, които са визирани и в Договора за Европейската общност. За период от една година преди прегледа страната членка следва да има такъв размер на лихвен процент, който не превишава повече от 2% този на трите държави членки с най-добри показатели за инфлация. Взема се предвид доходността по дългосрочните 10-годишни държавни ценни книжа (ДЦК) – максимум 2% над средната доходност по ДЦК на посоче-

Фиг. 1. Реален обменен курс на лева за периода юни 1997 – юни 2003 г.
(юни 1997 = 100)

ните страни с най-ниска инфлация. През 2004 г. максималната доходност в ЕС на този показател е 6,1%, а за България – 5,25%, следователно нашата страна отговаря на това изискване, поставено в договора в Маастрихт. Необходимо е стриктно да се следи нивото на вътрешния държавен дълг и ако се пускат емисии на ДЦК в неразумни размери, е възможно да се влоши и този показател. Проблеми с изпълнението му в следващите години няма да има и на изискванията на този критерий ще бъде безпрепятствено отговорено от наша страна.

5. Независимост на националните банки при упражняване на функциите ѝ и гарантиране на невмешателство от страна на правителството в нейната дейност. Освен икономическите критерии в Договора за Европейската общност се изисква съвместимост на националните законодателства на всяка страна членка с разпоредбите от договора.

От значение е и кредитният рейтинг на страната (вж. табл. 2).

Икономическата активност непосредствено корелира с инвестиционната активност, която за България е твърде ниска. В тази връзка на табл. 3 са посочени характеристиките на инвестиционната активност в България.

Изпълнението на посочените критерии за конвергенция се отнасят само за включването на съответната страна в ЕПС и приемането от нея на еврото за своя парична единица. В договора от Маастрихт подробно е уредена процедурата, съгласно която се взема решение, дали дадена държава членка може да се включи в ЕПС: подготовка на доклади, извършване на оценка от ЕКОФИН (Съвет на министрите на финансите на страните – членки на ЕПС) и приемане на решение от Съвета на държавните и правителстве-

Таблица 2. Кредитен рейтинг (дългосрочни операции с чуждестранна валута) (по Минасян, 2004)

Страна	1997 г.		1999 г.		2002 г.	
	Moody's	S&P	Moody's	S&P	Moody's	S&P
Словения	A3	A	A3	A	Aa3	A-
Чехия	Baa1	A	Baa1	A-	A1	A-
Естония	Baa1	BBB+	Baa1	BBB+	A1	A-
Унгария	Baa3	BBB-	Baa1	BBB	A1	A-
Латвия	Baa2	BBB	Baa2	BBB	A2	BBB+
Полша	Baa3	BBB-	Baa1	BBB	A2	BBB+
Словакия	Baa3	BBB-	Ba1	BB+	A3	BBB-
Литва	Ba1	BBB-	Ba1	BBB-	Baa1	BBB
Русия	B2		B3	SD	Ba3	BB-
България	B2		B2	B	B1	BB
Румъния	Ba3	BB-	B3	B-	B2	B+

Таблица 3. Характеристики на инвестиционната активност в България (%) (по Минасян, 2004)

Показател	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.
Отпуснати нови кредити от ТБ БВП	10,5	11,2	12,9	11,5	13,3	16,8
Отпуснати нови дългосрочни кредити Отпуснати нови кредити	14,0	29,1	21,0	31,3	37,0	43,1
Предоставени кредити от ТБ (общо) Активи на ТБ		24,6	29,6	30,9	33,9	41,4

ните ръководители на страните от ЕС след вземане на становището на Европейския парламент в Страсбург и доклада на ЕКОФИН.

Необходимо е да се има предвид, че за страните кандидат-членки за влизане в ЕС, вкл. и България, изпълнението на критериите за конвергенция или критериите от Маастрихт е в по-далечна перспектива. Това ще стане едва след приемането им в общността, когато ще станат задължителни за тях, което не означава, че те не следва да се стремят да се придържат към техните изисквания. До влизането им в ЕС те следва да изпълнят и т.нар. критерии от Копенхаген за пълноправно членство в ЕС, които не трябва да се бъркат с критериите за конвергенция или критериите от Маастрихт, което често се случва напоследък.

Копенхагенските критерии са:

1. Съществуване на стабилни държавни институции, гарантиращи демокрацията, върховенство на законите в страната; спазване на правата на човека и защита на малцинствата;

2. Съществуване на функционираща пазарна икономика и способност на страната кандидатка да посрещне натиска на конкуренцията и пазарните сили, действащи в съюза;

3. Годност на страната кандидатка да поеме задълженията, произтичащи от пълноправно членство в ЕС, вкл. и придържане към целите на политическия, икономическия и валутния съюз.

Страните, които са част от ЕПС (първоначално в ЕПС влизаха 11 страни без Гърция, която се присъедини към него по-късно – от началото на 2001 г., едва след покриване на критериите за конвергенция, които през 1998 г. все още не бе изпълнила), след вземането на окончателното решение през 1998 г. за въвеждането от 1.07.2002 г. на еврото имаха около 3 години време за подготовка. Началната дата на въвеждането по безналичен начин на еврото и възможността на откриване на банкови сметки в евро и осъществяването на транзакции от тях чрез АТМ терминали и ПОС терминали е 1.07.1999 г. Всички клиентски сметки в банките, които бяха в екю (безналична разчетна единица на ЕИО, а по-късно и в ЕС дотогава), на 1.01.1999 г. бяха трансформирани служебно в евро в съотношение 1:1.

КАК ДА РАЗПОЗНАВАМЕ ИСТИНСКАТА ОТ ФАЛШИВАТА ЕВРОБАНКНОТА?

Дизайнът на евробанкнотите е дело на австрийския художник, живущ във Виена, *Роберт Калина*. Той е дизайнер на банкноти към Националната банка на Австрия. Роберт Калина стана победител в конкурса за идеен проект за изработването на дизайн на евробанкнотите.

На лицевата страна на банкнотите има изображение на прозорци и врати. Те символизират духа на отвореност и сътрудничество в Европа. Дванадесетте звезди на Европейския съюз представляват динамиката и хармонията на обединена Европа. На обратната страна на банкнотите са изобразени мостове. Те са своеобразна метафора на тясното сътрудничество между европейските народи и целия свят.

Едно евро се подразделя на 100 евроцента. Банкнотите са с номинали на купюрите от 5, 10, 20, 50, 100, 200 и 500 евро, а монетите са от 1, 2, 5, 10, 20 и 50 евроцента и 1 и 2 евро. Характерен момент, който следва да е известен на потребителите при въвеждането на новата валута – еврото, е, че докато банкнотите ѝ са еднакви за 12-те страни, членуващи в ЕПС, монетите за всяка страна са национални или имат характерни особености, различни за отделните 12 страни. С тях обаче може да се пазарува безпрепятствено в страните от ЕПС, но е видно за търговците и обслужващите ги банки произходът на евромонетите. Населението на посочените страни е общо над 302 млн. души и броят на евробанкнотите е съобразен с броя на населението от съответната страна. Общият брой на първоначално отпечатаните евробанкноти през 2002 г. от всички купюри бе 14 545 млн. броя, а на първоначално отсечените по същото време монети е около 50 млрд. броя на стойност 664 млрд. евро. От тях 10 млрд. бяха необходими, за да заместят националните валути в обращение, а 4,5 млрд. банкноти са логистичен резерв. Като цяло тези банкноти към 1 януари 2002 г. са на стойност около 600 млрд. долара. За изпълнението на тази отговорна задача са избрани и типографски компании. Евромонетите, които станаха законно платежно средство от началото на 2002 г., първоначално отсечени през същата година, са били с тегло повече от 100 000 т, което е около 10 пъти теглото на Айфеловата кула в Париж. Ежегодно се прави оценка за необходимото количество евробанкноти, което трябва да бъде отпечатано, за да се отговори на евентуални промени в търсенето им.

Защитните елементи на евробанкнотите са:

– *холограмна ивица*. При банкнотите от 5, 10 и 20 евро е поставена холограмна лента, която представлява редуващи се изображения на символа

на еврото и номиналната стойност на евробанкнотите, които променят цвета си при различен ъгъл на наблюдение;

– *холограма*. При по-големите номинали банкноти от 50, 100, 200 и 500 евро е поставена холограма, на която е изобразен архитектурният мотив от съответната евробанкнота или номиналната ѝ стойност;

– *релефен печат*. Някои части от лицевата страна на банкнотите са отпечатани релефно;

– *осигурителна нишка*. Вградена в хартията лента с негативен микро-текст „EURO“ и номиналната стойност на банкнотата;

– *регистър на проглед*. Изображение на номиналната стойност на банкнотата, което се оформя при наблюдение срещу светлина;

– *воден знак*. Полутоново изображение на част от съответния архитектурен мотив, както и номиналната стойност на евробанкнотата. На практика се вижда единствено срещу светлина и под известен ъгъл;

– *променящо си цвета мастило*. При евробанкнотите от големите номинали 50, 100, 200 и 500 евро – когато се наклони евробанкнотата, цветът на числото, разположено долу вдясно и показващо номиналната ѝ стойност, се променя от виолетово до маслинозелено или кафяво;

– *перлена ивица*. На обратната страна на евробанкнотите с малък номинал – 5, 10 и 20 евро;

– *знак за слепи граждани*. Поставен е само на най-големите номинали евробанкноти от 200 и 500 евро.

Евробанкнотите имат най-модерна защита срещу евентуални фалшификации и са предпазени от поне 10 релефа, чието имитиране (фалшифициране) ще затрудни и най-опитните фалшификатори на пари. Една част от предпазните елементи са достъпни за непосредствена проверка, като релефни са архитектурните мотиви и мястото, където е отбелязана стойността. За хората с нарушено зрение е предвиден специален елемент за разпознаване на евробанкнотите. На тях има и осигурителна нишка, на която е изписана стойността им, а цифрата е вградена и на хартията. Предвиден е и специален т.нар. воден знак, който се вижда срещу светлина и повтаря архитектурния елемент от лицето на евробанкнотата. На ултравиолетова светлина се вижда, че в хартията са вградени специални влакна, които светят в зелено, червено и синьо, а също и знакът на ЕС. Налице са и други защити, които се виждат само при накланяне на банкнотата и те са различни за различните номинали на евробанкнотите. На малките номинали 5, 10 и 20 евро има перлена линия, на която се вижда стойността им, а на големите номинали 50, 100 и 200 евро върху предната страна е заложен елемент, който при накланяне на евробанкнотата сменя изображението си. Стойността на парите се сменя с архитектурния мотив и изписаният номинал се променя от матирано зелено до оранжево. С лупа може да се открие на евробанкнотите и друга специална защита.

та – с микрошрифт е написано „Евро“. Със специални апарати, които са инсталирани в централните и някои от търговските банки, могат да се открият и други защити на евробанкнотите.

В специализираното издание “L’EURO – Notre monnaie” („Евро – нашата валута“) на Френската национална банка и Европейската централна банка се посочват и други важни особености, които предпазват преди всичко потребителите, боравещи ежедневно с евробанкнотите, а също и касиерите (касовите оператори, броячите и счетоводителите) в банките, големите хотели и туристическите агенции от използването на фалшификати в паричната циркулация.

На седемте купюра евробанкноти са изобразени архитектурни стилове от седем периода от историята на Европа. На лицето на евробанкнотите са изобразени прозорци и врати, които напомнят на пръв поглед за Триумфалната арка в Париж, за Бранденбургската врата в Берлин или за ултрамодерната архитектура на комплекса в парижкия квартал „Дефанс“, но в действителност те са абстрактни изображения и не са свързани с действителни архитектурни паметници от съответна държава в Евроната. На гърба на банкнотите евро са изобразени мостове, които отразяват историческото развитие на континента Европа и също не се свързват с конкретна европейска държава. Седемте купюра са типични за различните европейски художествени стилове. Другите елементи на дизайна на банкнотите съдържат: символа на ЕС – синьото знаме, на което са разположени 12-те звезди; наименованието на валутата на латиница и на гръцки; инициалите на ЕЦБ на официалните езици на ЕС; символа на ЕС – 12-те звезди, разположени в голям кръг, който показва, че авторското право принадлежи на ЕЦБ, както и подписа на председателя на ЕЦБ.

Характерните особености на седемте купюра евробанкноти са:

1. За 5 евро – размер 120 x 62 мм и архитектурният стил „античен класицизъм“ (гръцко-римски); сив цвят;
2. За 10 евро – размер 127 x 67 мм и романски (ранносредновековен) архитектурен стил; червен (пурпурен или морав) цвят;
3. За 20 евро – размер 133 x 72 мм и готически стил; син цвят;
4. За 50 евро – размер 140 x 77 мм и ренесансов (късносредновековен) архитектурен стил; оранжев цвят;
5. За 100 евро – размер 147 x 82 мм и архитектурните стилове барок и рококо; зелен цвят;
6. За 200 евро – размер 153 x 82 мм и архитектура от стомана и стъкло от края на XIX в.; жълто-кестеняв цвят;
7. За 500 евро – размер 160 x 82 мм; на тях са изобразени мостове, прозорци и врати, проектирани в модерен архитектурен стил от края на XX в.; виолетов (лилаво-син) цвят.

Характерно за банкнотите евро е, че има надпис – освен с латинска азбука EURO – на гръцката азбука – ΕΥΡΟ, тъй като понастоящем в страните от Евроланд се използват и двете азбуки – латинска и гръцка. Остава открит въпросът, кога след влизането на България в ЕС, респективно в Европейския паричен съюз ще бъде изписано на банкнотите евро наименованието им на кирилица, която е официална азбука само за нашата страна от страните, които кандидатстват за членство в съюза?

Влакната в хартията, с която са изработени евробанкнотите, са от три цвята – червени, сини и зелени. Един от цветовете на банкнотите става видим на ултравиолетова светлина и с него са отпечатани мостовите (които са на всички евробанкноти), картата на Европа и съответните числа на номиналната им стойност. Предвижда се след няколко години при новата емисия на евробанкноти в тяхната субстанция да бъдат включени и синтетични влакна.

За банкнотите от 200 и 500 евро е характерно, че на тях е поставен знак за слепи граждани на гърба на банкнотите.

В справочника „Еврото – нашата валута“, издаден от Френската национална банка и ЕЦБ в края на 2001 г., непосредствено преди емитирането на евробанкнотите, са посочени редица важни техни особености, които улесняват банковите касиери, касовите оператори на търговските обекти и големите хотели, които в своята ежедневна работа боравят с тях. Тези особености са от съществено значение за настоящата и бъдещата дейност на колегите им от българските банки, обменните бюра и заведенията за рекреационен, балнеоложки, ловен, спортен и конгресен туризъм и от тях по-съществените са дадени в табл. 4 и 5.

В същия справочник са предоставени следните **полезни съвети**, които са от съществено значение за това, какво следва да се направи, когато е попаднала фалшива евробанкнота в някой касиер в банка или търговски обект:

- Да остане спокоен;
- Да не се поставя в лично качество в опасно положение;
- Да не взема в никакъв случай участие в кавги;
- Да провери дали евробанкнотата притежава някои от описаните по-горе знаци за сигурност;
- Да провери автентичността на евробанкнотата, ако разполага с ултравиолетова лампа;
- Да каже на клиента, че трябва да провери нещо и да потърси ръководителя си или служителя по сигурността, ако неговите съмнения се потвърдят;
- Да се остави ръководителят или служителят по сигурността да се занимаят с клиента;

Таблица 4. Банкноти от 5, 10 и 20 евро (вж. Приложение)

<p>Свойства на осезаемост при печатане с релефен печат или интаглио (резба). С релефен печат са отпечатани: инициалите на ЕЦБ; числото на номиналната стойност; архитектурният елемент</p> <p>Печатането с резба е „релефно“ и придава осезаемост, която се използва в много зони на лицевата част на евробанкнотата. Използвани са следните защити:</p>	<p><i>Ефектът на трансвизията</i> се разпознава чрез:</p> <p>а) регистър на проглед: при наблюдаване на банкнотата в нейната прозрачност напечатаните непълни маркировки върху двете страни се допълват напълно, за да образуват цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата;</p> <p>б) воден знак;</p> <p>в) осигурителна нишка.</p> <p><i>Филигран</i></p> <p>При наблюдаване на банкнотата в нейната прозрачност филигранът е видим и на двете страни. Могат да се видят едновременно главният архитектурен мотив (засенчен филигран) и цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата (светъл филигран).</p> <p><i>Нишка за сигурност</i></p> <p>Вградена е в хартията на банкнотата. Тя е видима с прозрачност: наблюдава се тъмна линия по цялата ширина на евробанкнотата. Наблюдавайки нишката от много близо, с прозрачност се виждат цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата, и терминът „ЕВРО“.</p>
<p>Минибукви и микробукви (микротекст)</p>	<p>Използват се на много места в евробанкнотите. Минибуквите са четливи с невъоръжено око от по-голяма част от хората, докато микробуквите се явяват само като тънка линия. Те обаче са видими само с помощта на лупа.</p>
<p>Знаци за сигурност</p> <p>От съществено значение е да се научим да разпознаваме знаците за сигурност, предназначени както за широката публика, така и за професионалистите. Използвани са следните защити:</p>	<p><i>Холографични елементи</i></p> <p>При разклащане на банкнотата се появяват качествата на лицевата ѝ част, която съдържа холографична метализирана лента. Накланяйки банкнотата съобразно различни ъгли, се виждат редуващ се символ на еврото в ярък цвят („€“) и цифрата, сочеща стойността на банкнотата, съответно 5, 10 и 20 евро.</p> <p><i>Иридисцентна лента</i></p> <p>Появява се на обратната страна на евробанкнотата. Тя блести при наклоняване на банкнотата под силна светлина.</p>
<p>Свойства при подлагане на евробанкнотата на ултравиолетова светлина</p>	<p>При ултравиолетова светлина хартията не става флуоресцентна. На лицевата страна са изобразени знамето на ЕС и подписът на президента на ЕЦБ, които преминават от синьо във флуоресцентно зелено, а звездите от знамето – от жълто във флуоресцентно оранжево. На обратната страна е изобразена картата на Европа, мост и цифрата, сочеща стойността на банкнотата, съответно 5, 10 и 20 евро, които се появяват във флуоресцентно жълто.</p>

Таблица 5. Банкноти от 50, 100, 200 и 500 евро (вж. Приложение)

<p>Свойства на осезаемост при печатане с релефен печат или интаглио (резба). С релефен печат са отпечатани: инициалите на ЕЦБ; числото на номиналната стойност; архитектурният елемент</p> <p>Печатането с резба е „релефно“ и придава осезаемост, която се използва в много зони на лицевата част на евробанкнотата. Използвани са следните защити:</p>	<p><i>Ефектът на трансвизията</i> се разпознава чрез:</p> <p>а) регистър на проглед: при наблюдаване на банкнотата в нейната прозрачност напечатаните непълни маркировки върху двете страни се допълват напълно, за да образуват цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата;</p> <p>б) воден знак;</p> <p>в) осигурителна нишка.</p> <p><i>Филигран</i></p> <p>При наблюдаване на банкнотата в нейната прозрачност филигранът е видим и на двете страни. Могат да се видят едновременно главният архитектурен мотив (засенчен филигран) и цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата (светъл филигран).</p> <p><i>Нишка за сигурност</i></p> <p>Нишката за сигурност е вградена в хартията на банкнотата. Тя е видима с прозрачност: тогава се наблюдава тъмна линия по цялата ширина на банкнотата. Наблюдавайки нишката от много близо, с прозрачност се виждат цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата, и терминът „ЕВРО“.</p>
<p>Минибукви и микробукви (микротекст)</p>	<p>Използват се на много места в евробанкнотите. Минибуквите са четливи с невъоръжено око от по-голяма част от хората, докато микробуквите се явяват само като тънка линия. Те обаче са видими само с помощта на лупа.</p>
<p>Знаци за сигурност</p> <p>От съществено значение е да се научим да разпознаваме знаците за сигурност, предназначени както за широката публика, така и за професионалистите. Използвани са следните защити:</p>	<p><i>Холографични елементи</i></p> <p>Лицевата част на банкнотата съдържа метализирана позиционна холограма (холографична пастила). Накланяйки банкнотата под различни ъгли, се виждат редуването на цифрата с ярък цвят, сочеща стойността на банкнотата, и образът на архитектурния мотив, фигуриращ върху нея.</p> <p><i>Мастило с променлив цвят</i> (оптически вариращо мастило)</p> <p>Обратната страна на евробанкнотата съдържа знак на основата на мастило с променлив цвят. Цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата, съответно 50, 100, 200 и 500 евро, е с посочения по-горе цвят, когато се гледа насреща или полегато.</p>
<p>Свойства при подлагане на банкнотата на ултравиолетова светлина</p>	<p>При ултравиолетова светлина хартията не става флуоресцентна. На лицевата страна са изобразени знамето на ЕС и подписът на президента на ЕЦБ, които преминават от синьо във флуоресцентно зелено, а звездите от знамето – от жълто във флуоресцентно оранжево. На обратната страна е изобразена картата на Европа, мост и цифрата, сочеща стойността на евробанкнотата, съответно 50, 100, 200 и 500 евро, които се появяват във флуоресцентно жълто.</p>

- В случаите, когато в банката или офиса има инсталирана камера за наблюдение, тя следва да се приведе в действие или в работен режим. В случаите, когато няма такава, следва да се постараяме да се запомнят визуално физическите белези на клиента;

- Никога да не се връща съмнителната евробанкнота на клиента;
- Да не се приключва сделката;
- Да се опита да се забави клиентът, но същевременно да не се поема никакъв риск;

- В случаите, когато клиентът се опита да напусне банката или офиса въпреки инструкциите, които са му дадени, да се изчака полицията и да не се опитва да му се попречи. В случаите, когато той тръгне с автомобил, следва да се отбележат моделът на возилото и регистрационният му номер;

- Да се уведоми полицията своевременно;
- Препоръчително е евробанкнотата да се пипа внимателно, с оглед да не се изтрият отпечатъците от клиента;

- Да се предаде незабавно съмнителната евробанкнота на службите по сигурността, а по-късно на компетентните национални органи;

- Да не се опитваме да бъдем герои и сигурността на обекта следва да се спазва във всеки момент. Поради обстоятелството, че фалшивите банкноти нямат никаква цена, важно е да бъдем бдителни постоянно.

Част от тези полезни съвети могат да се използват и от обикновени потребители в търговските обекти или банкови клиенти, когато у тях попадне евробанкнота, за която са налице съмнения, че е фалшива. От тях може да се направи извод, че такава банкнота следва да се предаде на органите за сигурност на банката или на търговския обект, както и в най-близкото поделение на МВР, а в никакъв случай да не се правят опити тя да се пласира в някой друг търговски обект, което е наказуемо.

При приемане на евробанкноти потребителите следва да проверяват и следните защитни елементи:

1. Да се почувства релефният печат;
2. Да се провери срещу светлина има ли воден знак и осигурителна нишка, а също регистърът на проглед да е ясен, без разминаване на линиите;
3. Проверка на образите върху холографичните елементи;
4. Проверка на иридискенната ивица и оптически вариращото мастило.
5. Проверка дали числото на номинала на гърба на евробанкнотата си сменя цвета.

ВНИМАНИЕ И ВЪРХУ ЕВРОМОНЕТИТЕ

Осемте купюра монети са от: 1, 2, 5, 10, 20 и 50 евроцента и 1 и 2 евро. Първите три от 1, 2 и 5 евроцента са медночервени на цвят. Те са произведени от сплав, предимно от мед, която е внос от Чили. Вторите три номинала от 10, 20 и 50 евроцента са жълти на цвят. Монетите от 1 и 2 евро са двуцветни (сребристо и жълто). Основният цвят на монетата от 1 евро е сребристобял, разположен в средата ѝ, а около белия кръг е разположена широка жълта ивица до нейния гурт. Основният цвят на монетата от 2 евро е жълт, който е в средната ѝ част, а около него е разположена широка сребристобяла ивица до нейния гурт.

Лицевите страни на евромонетите са с еднакъв за всички държави дизайн, а на обратната им страна – със специфично национално значение. Всички евромонети могат да се използват като законно платежно средство във всяка държава от Еврозоната независимо от националното оформление на обратната им страна. На евромонетите на държавите от Евроланд, които са монархии, са изобразени на всички номинали ликовете на държавните им глави – крал Албер на Белгия, кралица Беатрикс на Холандия и великият херцог на Люксембург Анри I. На евромонетите от 1 и 2 евро на Кралство Испания също е изобразен държавният глава – крал Хуан Карлос, но на испанските номинали от 10, 20 и 50 евроцента е изобразен великият испански писател Мигел де Сервантес. На италианската монета от 2 евро също е изобразен велик поет – Данте Алегиери, докато на монетата от 1 евро е изобразена рисунка на младеж от великия художник Леонардо да Винчи. На монетата от 5 евроцента, емитирана в Италия, е изобразен Колизеумът в Рим – един от световните архитектурни шедеври. На гръцките евромонети от 10, 20 и 50 евроцента, освен че е изписано подразделението на националните банкноти до 2002 г. (драхмата) – лепта, са изобразени гръцки национални герои, между които Венизелос Елефтериус. На най-малките гръцки номинали от 1, 2 и 5 евроцента са изобразени кораби от различни исторически епохи, което символизира обстоятелството, че Гърция е морска страна, разположена на стотици острови, с една от най-големите търговски флотилии в света. На монетата от Гърция от 1 евро е изобразена сова, която е била изсечена на монетите от града-държава Атина в древна Елада, а на 2 евро – бик, както и надписи ЕΥΡΟ (на гръцки език). На евромонетите на Франция е изобразена Маряна, която е национален символ на французите. На евромонетите от 10, 20 и 50 евроцента на Германия е изобразена Бранденбургската врата, символ на обединението на страната през 1990 г., а на монетите от 1 и 2 евро – орел, който е в основата на герба ѝ. На монетите на Финландия е изобразен лъв. На евромонетите

на Ирландия е изобразен старинен кораб, тъй като тя е островна страна, с традиции в корабоплаването още от древните келти до наши дни.

Еврото е официална валута и на 4 т. нар. държави джуджета: **Ватикана, Сан Марино, Монако и Андора**. Те не са се присъединили официално към договора от Маастрихт и не са задължени да изпълняват конвергентните критерии от Маастрихт. В Сан Марино на 31 януари 2002 г. са отсечени по 120 000 монети от номинал. Те са разпродадени твърде бързо. С тяхното отсичане се отбелязва 1700-годишнината от основаването на републиката през 301 г. Подобно на останалите страни от Еврозоната и монетите на Ватикана, Сан Марино и Монако имат по една национална и по една европейска страна. На монетите на Ватикана на т.нар. национална страна е профилът на папа Йоан Павел II, починал през април 2005 г., който дотогава бе неин държавен глава и духовен водач на над 1 млрд. католици по света. На монетите на Сан Марино са представени изображения на архитектурни паметници, както и ликът на св. (сан) Марино, на който е наименована тази миниатюрна апенинска държава. На монетите на Монако е изобразен гербът на княжеството, а на монетите от 1 и 2 евро – ексдържавният глава – принц Рене II (Рение II), починал през 2005 г. На монетата от 1 евро той е изобразен заедно с експрестолонаследника на княжество Монако принц Албер, който след кончината на баща си в средата на 2005 г. стана държавен глава на тази миниатюрна средиземноморска държава, разположена на Лазурния бряг. Андора е планинска държава-джудже, която се намира в Пиринеите на границата между Испания и Франция. Тя е сключила уния с двете държави и гаранти за нейната независимост са президентът на Франция и епископът на испанския град Урхел.

През 2005 г. бе одобрен новият дизайн на евромонетите. На тях е изобразена друга, различна от досегашната карта на страните от Еврозоната, на която фигурират и новоприсъединените и присъединяващите се страни към ЕС, вкл. и Република България. Евромонетите с нов дизайн ще бъдат пуснати в обращение най-вероятно през 2007 г., когато се очаква първите три страни от ЦИЕ – Словения, Литва и Естония, да се присъединят към Еврозоната. Към 30.01.2006 г., когато завърши редакционното оформяне на книгата „Еврото – утрешните ни пари“, в сайтовете на Европейската централна банка, Европейската комисия и Екофин (Съвет на министрите на финансите или с ресор икономика и финанси от страните от ЕС) изображенията с новия дизайн на монетите от 1 и 2 евро и на петте купюра на евроцентовете не бяха публикувани (от съображения за сигурност). Независимо от желанието на автора те не са отпечатани в настоящото издание, въпреки че бе потърсена помощта на служители от Българска народна банка.

В справочника „Euro checker“ Keesing Reference Systems B. V., Amsterdam et Interpol се посочват следните параметри на интернационалната страна

(аверса) на евромонетите по отношение на техния цвят, диаметър (размер), дебелина, тегло и особености на страничния им ръб (гурта):

1. Евромонета от 1 евроцент (вж. Приложение):
 - а) цвят – червен;
 - б) диаметър – 16,25 мм;
 - в) дебелина – 1,36 мм;
 - г) тегло – 2,3 г;
 - д) гурт – гладък.
2. Евромонета от 2 евроцента (вж. Приложение):
 - а) цвят – червен;
 - б) диаметър – 18,75 мм;
 - в) дебелина – 1,36 мм;
 - г) тегло – 3,0 г;
 - д) гурт – гладък с изпъкнал ръб в средата.
3. Евромонета от 5 евроцента (вж. Приложение):
 - а) цвят – червен;
 - б) диаметър – 21,25 мм;
 - в) дебелина – 1,36 мм;
 - г) тегло – 3,9 г;
 - д) гурт – гладък.
4. Евромонета от 10 евроцента (вж. Приложение):
 - а) цвят – жълт;
 - б) диаметър – 19,75 мм;
 - в) дебелина – 1,51 мм;
 - г) тегло – 4,1 г;
 - д) гурт – вълнообразен.
5. Евромонета от 20 евроцента (вж. Приложение):
 - а) цвят – жълт;
 - б) диаметър – 22,25 мм;
 - в) дебелина – 1,63 мм;
 - г) тегло – 5,7 г;
 - д) гурт – гладък с прищипване.
6. Евромонета от 50 евроцента (вж. Приложение):
 - а) цвят – жълт;
 - б) диаметър – 24,25 мм;
 - в) дебелина – 1,88 мм;
 - г) тегло – 7,8 г;
 - д) гурт – вълнообразен.
7. Евромонета от 1 евро (вж. Приложение):
 - а) цвят – сребристо-бял (бледосиво-бял)/жълт;
 - б) диаметър – 23,25 мм;

- в) дебелина – 2,125 мм;
 - г) тегло – 7,5 г;
 - д) гурт – прекъснато-назъбен и гладък.
8. Евромонета от 2 евро (вж. Приложение):
- а) цвят – жълт/сребристо-бял (бледосив-бял);
 - б) диаметър – 25,75 мм;
 - в) дебелина – 1,95 мм;
 - г) тегло – 8,5 г;
 - д) гурт – ситно-назъбен с буквен надпис, различен за отделните държави.

Заслужават внимание и познанията за **състоянието на монетите**, които са валидни и за състоянието (степената на износване) на евромонетите (вж. Монев, 2000, с. 3).

У нас е възприета класификацията на Американската нумизматична асоциация за състоянието на монетите:

Uncirculated (Unc.) – монети, които не са били в обращение и са съхранявани при подходящи условия.

Extremely Fine (EF или XF) – монети, които са били за съвсем кратко време в обращение, с минимални следи от употреба, или нециркулирали, които не са съхранявани добре.

Very Fine (VF) – монети, които са били малко по-дълго време в употреба, с умерени следи от употреба, леко заоблени ръбове на надписите.

Fine (F) – по монетата има по-големи драскотини, дребните детайли са трудно различими.

Very Good (VG) – груби следи от употреба, дребните детайли липсват.

Good (G) – видими са само по-големите детайли на монетите.

Обикновено съвременни монети се колекционират само в първите три състояния и затова само те са оценени в каталога.

Proff – начин на отсичане на монети, при който основата на монетата е огледална, а изпъкналите части са матирани (мат-глац). Тъй като тези монети се отсичат за колекциониране и не се пускат в обращение, за тях се дава само една цена.

Metals – Метали и метални сплави, използвани в монетосеченето

Au	злато	Gold
Ag	сребро	Silver
Al	алуминий	Aluminium
Cu	мед	Copper
Fe	желязо	Iron
Ni	никел	Nickel
Pt	платина	Platinum
Sn	калай	Tin
Zn	цинк	Zinc
	бронз	Bronze

КОГА ЩЕ СЕ ПРИСЪЕДИНЯТ ДРУГИТЕ ДЪРЖАВИ ОТ ЕС КЪМ СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОЗОНАТА?

В Еврозоната засега не членуват три от страните, които и преди 2004 г. са били членки на ЕС: Великобритания, Дания и Швеция, както и 10-те страни, които на 1 май 2004 г. се присъединиха към ЕС: Полша, Чехия, Словакия, Унгария, Словения, Литва, Латвия, Естония, Малта и Кипър (на практика в ЕС е само южната част на островната държава, която е гръцка). Трудно е да се предвиди кога Великобритания, Швеция и Дания ще станат членки на ЕПС. Очакваше се първоначално това да сторят двете по-малки страни Швеция и Дания, но през 2000 г. на проведения референдум по въпроса за присъединяването ѝ към ЕВС в Дания гласоподавателите не го подкрепиха. Шведите също отхвърлиха на референдум, проведен през 2003 г., присъединяването на тази силноразвита скандинавска страна към Еврозоната. В Швеция и Дания ще бъдат проведени нови референдуми за въвеждане на еврото през следващите години, когато общественото мнение е по-добре подготвено за въвеждането му. Шведският министър-председател Йоран Першон в свое изявление опроверга евроскептицизма на голяма част от своите сънародници, които се радват на един от най-високите жизнени стандарти в света. В него той предвиди възможността Швеция да се присъедини към Евроланд, ако обмяната на 12-те валути бъде успешна и ако изпълни трите икономически условия, известни като конвергентни критерии: приближаване към бизнес цикъла на страните, членуващи в ЕПС, балансиран публични финанси и умерен ръст на заплатите (на практика Швеция е покрила тези критерии). Нов референдум в Швеция за присъединяване към Еврозоната е възможно да се проведе през 2006 г. и от началото на 2007 г. еврото може да замени шведската крона. Анализаторите смятат, че определящ фактор, който ще повлияе чувствително на вота на британските избиратели, считани за най-големите евроскептици в Европа, са резултатите от референдумите в Дания и Швеция. Ето защо все още не е обявено кога ще се проведе референдум във Великобритания, което едва ли ще бъде преди 2007–2009 г. Друг негативен фактор, който по всяка вероятност ще повлияе на английския гласоподавател, е извършената през юни 2001 г. смяна на министъра на външните работи Робин Кук (починал през 2005 г.), който бе един от най-ревностните последователи на присъединяването на Великобритания към ЕПС. Независимо от сравнително най-високия евроскептицизъм по отношение на запазването на британския паунд (лира стерлинг), неприемането на еврото и влизането в ЕПС (около 70% от

британското население понастоящем не са съгласни с тази монетарна перспектива за своята страна) според изследване, направено по поръчка на авторитетната инвестиционна банка „Морган Стенли“ през 2005 г., Великобритания ще влезе в Еврозоната. Тази прогноза на практика няма как да бъде оправдана, но е показателна с оглед на преодоляване на евроскептицизма сред британското общество, включително във финансовите му среди. През август 2001 г. най-авторитетният финансов вестник „Файненшъл Таймс“ оповести, че министър-председателят Тони Блеър и министърът на финансите Гордън Браун са разработили план за референдум за приемане на еврото във Великобритания, който следва да се проведе през следващите години, още повече, че лейбъристкото правителство спечели за трети пореден път изборите през 2005 г.

Предвижданията за десетте страни, които се присъединиха към ЕС от 1.05.2004 г. – Чехия, Словакия, Полша, Унгария, Словения, Кипър, Малта, Латвия, Литва и Естония, са да въведат еврото две години след присъединяването им към ЕС, т.е. не по-рано от 1.07.2006 г. или по-вероятно от 1.01.2007 г. Най-вероятно е, че това няма да стане едновременно в тези 10 присъединили се страни, а само в част от тях. В останалите ще се осъществи по-късно. Присъединяването им към Евроланд е в зависимост от изпълнението на посочените в табл. 6 критерии от Маастрихт.

Таблица 6. Изпълнение на конвергентните критерии на 10-те нови страни в ЕС за 2004 г. (%)

<i>Държава</i>	<i>Инфлация</i>	<i>Бюджетен дефицит</i>	<i>Държавен дълг</i>
1. Кипър	1,9	- 5,2	74,9
2. Чехия	2,8	- 5,2	38,6
3. Естония	3,0	0,5	4,8
4. Унгария	6,8	-5,5	59,9
5. Латвия	6,2	-2,0	14,6
6. Литва	1,1	-2,6	21,6
7. Малта	2,7	-5,2	73,2
8. Полша	3,6	-5,4	43
9. Словакия	7,4	-3,8	43
10. Словения	3,6	-5,4	30,9

С подписването на договора от Атина през март 2003 г. десетте страни – членки на ЕС, от май 2004 г. се смятат за членове на Икономическия и валутен съюз с преходен период при минимална продължителност от две години. На 1.05.2005 г., или една година след присъединяването на 10-те страни и една седмица след подписването на присъединителния договор с България и Румъния, бе обявено, че Кипър, Малта и Латвия се присъединяват към Механизма на валутните курсове (ERM II). Европейската комисия оповести курсовете на валутите им, които се фиксират към еврото, съответно:

кипърски паунд – 0,585274 евро; малтийска лира – 0,429300 евро, и латвийски лат – 0,702804 евро. Към ЕРМ II през лятото на 2004 г. се присъединиха и други три страни: Словения, Естония и Литва. Включването на шестте държави към ЕРМ II се приема като последната подготвителна фаза преди въвеждането на единната европейска валута – еврото. През този етап страните се задължават да поддържат най-малко две години своите национални валути в определени граници на отклонение спрямо еврото. Към настоящия момент максималното допустимо отклонение е $\pm 15\%$ от курса, при който съответната държава влиза в механизма на валутните курсове. Словения планира от 1.01.2007 г. да замени своята национална валута толар с евро.

Друго важно условие е през този подготвителен период да се изпълнят Маастрихтските конвергентни критерии. По данни от Европейската комисия държавите, чиято инфлация понастоящем ще служи за база при оценяването на новите кандидатки, са трите силно развити скандинавски страни: Финландия, Дания и Швеция. Конкретно това означава, че на основа на тяхната инфлация ще се определя равнището на новите кандидатки, т.е. тя служи за база за оценяването им и не трябва да превишава $1,5\%$ от нивото на повишаването на цените в трите страни с най-ниска инфлация, което е едва $2,1\%$. Размерът на лихвите по дългосрочните кредити не трябва да превишава с повече от 2% този в трите страни – членки на ЕС, с най-ниска инфлация. По другите два основни конвергентни критерия – дефицитът по консолидирания държавен бюджет да е под 3% от БВП и съотношението между държавен дълг и БВП да е под 60% , има какво още да се желае за повечето от 10-те страни (вж. табл. 6).

Според някои прогнози на анализатори, приближени до ЕК в Брюксел, еврото може да бъде въведено първоначално в Естония, Литва и Словения през 2007 г. В Доклад за конвергенция на председателя на ЕК от есента на 2004 г. Жозе Мануел Дурау Барозу се предвижда присъединяването на Словакия към Евророната да стане през 2009 г., а на Чехия, Полша и Унгария – не по-рано от 2010 г. Гражданите на Словения в допитване, проведено по телефона или чрез SMS, са избрали на националната страна на евромонетите да се постави ликът на Дева Мария. В Полша преобладава мнението за поставяне на лика на папа Йоан Павел II. Най-близко до покриването на конвергентните критерии съгласно данни от Евростат са Естония, Литва и Словения. През 2004 г. инфлацията в Естония е 3% , а през 2005 г. ще е $4,8\%$; бюджетният излишък за 2004 г. е $0,5\%$ от БВП, а брутният ѝ публичен дълг е едва $4,8\%$ от БВП. Литва има инфлация за 2004 г. едва $1,1\%$, а прогнозите за 2005 г. са за $2,8\%$. Бюджетният ѝ дефицит е $2,6\%$, а брутният ѝ публичен дълг – $21,1\%$ от БВП. Словения очаква през 2005 г. инфлация от $2,9\%$, докато през 2004 г. е $3,6\%$. Останалите два показателя са съответно бюджетен дефицит от $2,2\%$ от БВП и държавен дълг – $30,8\%$ от БВП.

За страните Кипър, Малта и Латвия, които през май 2005 г. се присъединиха към ЕРМ II, предстои повече усилена работа за изпълнението на конвергентните критерии. В Латвия инфлацията все още е твърде висока и в края на 2004 г. е 6,2% или повече от два пъти от тази в трите скандинавски страни Финландия, Швеция и Дания. Друг проблем пред латвийското правителство и Латвийската национална банка, който предстои да бъде разрешен, е да бъде преодолян големият търговски дефицит. В Малта следва да се преодолеят в оставащите две години от преходния период сравнително големият бюджетен дефицит, който за 2004 г. възлиза на – 5,2 %, и надвишаващото с над 13 % на позволеното съотношение между държавния дълг и БВП, което е 73,2 %. В тази островна страна правителството и националната ѝ банка са разработили специален план за действие, с който ще преодолеят изоставането. В Кипър проблемите са приблизително същите като на Малта, където бюджетният дефицит е – 5,2 %, а е налице и рекордно за 10-те страни съотношение между държавен дълг и БВП, което достига 74,9 % в края на 2004 г. Към тях следва да се прибави и разделението на острова на гръцка част, която де факто е член на ЕС, и признатата единствено от Турция Севернокипърска турска република. Двете кипърски държавни обединения (Северна и Южна) не постигнаха обединение, независимо че под егидата на ООН бе разработен детайлизиран план в тази насока. Той бе отхвърлен на проведения референдум, а турската армия не се е изтеглила все още от Северен Кипър. За кипърските граждани е предстоящо увеличение на възрастта за пенсиониране, което ще доведе до намаление в известна степен на големия бюджетен дефицит, респективно ще се подобри състоянието на публичните финанси. Предвид сравнително малкия размер на двете средиземноморски островни държави Малта и Кипър, доскоро известни офшорни зони, в които бяха и все още са регистрирани множество големи компании от Русия, Украйна, Израел, ЕС и САЩ, както и наличието в тях на значителни постъпления в бюджета от туризъм, корабоплаване, спедиция и финансови услуги, те ще изпълнят конвергентните критерии от Маастрихт по всяка вероятност през следващите две години.

На табл. 7 са представени предвижданията на финансовите експерти за 10-те страни, които през 2004 г. се присъединиха към ЕС, относно присъединяването им към ЕРМ II и в по-далечна перспектива към Еврозоната.

Вижда се, че трите най-големи и най-силноразвити страни в икономическо отношение в Централна и Източна Европа – Полша, Унгария и Чехия, ще се присъединят последни към Еврозоната. В някои от изброените страни (Унгария) се дискутира дори и от представители на изпълнителната власт възможното влизане в Еврозоната да е след 2010 г. Премиерът Ференц Дюргани заяви през септември 2005 г.: „Нямаме причина да бягаме от националната си валута на каквато и да било цена или твърде бързо... Трябва ли да спрем да строим магистрала само за да може да влезем

Таблица 7. Страни, присъединили се към ЕС на 1.05.2004 г.

<i>Държава</i>	<i>Дата на предполагаемо влизане в Еврозоната (г.)</i>	<i>Членка на ЕРМ II (г.)</i>
1. Естония	1.01.2007	„да“ от 28.06.2004
2. Литва	1.01.2007	„да“ от 28.06.2004
3. Словения	1.01.2007	„да“ от 28.06.2004
4. Кипър	1.01.2008	„да“ от 2.05.2005
5. Латвия	1.01.2008	„да“ от 2.05.2005
6. Малта	1.01.2008	„да“ от 2.05.2005
7. Словакия	1.01.2009	„не“
8. Чехия	1.01.2010	„не“
9. Унгария	1.01.2010	„не“
10. Полша	1.01.2010	„не“

в Еврозоната през 2010 г.?” Според Янош Вереш, министър на финансите, с оглед предстоящото изпълнение на конвергентните критерии Унгария ще трябва през 2006 г. да намали с около 10% обществените разходи. Предвижда се в Унгария през този период да се направи преглед на плановете за влизане в Еврозоната през 2010 г., като се провери бюджетният дефицит. Необходимо е да се има предвид, че от страните, които членуваха до май 2004 г. в ЕС, но не са членки на Еврозоната, единствено Дания (член на ЕС от 1972 г.) е член на ЕРМ II. Великобритания и Швеция не са се присъединили към ЕРМ II. Членството в ЕРМ II е преходен период за присъединяване към Еврозоната и може да продължи най-малко две години, но в случая с Дания неговата продължителност е значително по-дълга. Според президента на ЕЦБ Жан-Клод Трише дори страни като Словения, Литва и Естония, които възнамеряват през 2007 г. да се присъединят към Еврозоната, не могат да се определят като сигурни нейни членки, тъй като трябва безусловно да покрият Маастрихтските конвергентни критерии за присъединяване. Той също коментира и шансовете на България да се присъедини през 2010 г. към Еврозоната (през септември 2005 г. бе публикувана прогноза в тази връзка в последния доклад на австрийската банка Банк Аустрия Кредитандщалт). Според него все още е твърде рано да се правят такива конкретни прогнози. По принцип Жан-Клод Трише е прав, тъй като нашата страна все още не е член на ЕС и към днешна дата не е ясно дали през 2010 г. ще изпълни всичките пет основни критерии от Маастрихт.

ОТРАЖЕНИЕ ОТ ВЪВЕЖДАНЕТО НА ЕВРОТО ПРЕЗ 2002 Г. НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

След като бе прието в Еврозоната през януари 2002 г., **въвеждането на еврото от БНБ и от отделните търговски банки не само премина успешно, но вече единната европейска валута доказва своите предимства.** С решение на УС на БНБ граждани и фирми можеха да обменят в БНБ без предварителна заявка суми до 50 000 евро. За по-големи суми следваше да бъде направен превод и сметката на клиента се заверяваше след 2 дни. Възможно бе също и практичното решение – да се обмени исканата сума от клиента, като се нареди няколко пъти на гишетата на БНБ и на нейните клонове в страната. В БНБ е най-изгоден обменният курс на еврото спрямо лева и останалите основни валути в сравнение с обменните курсове на търговските банки и на обменните бюра. Прието бе и решение БНБ и търговските банки да не обменят монети от валути от Еврозоната. Една част от монетите на страните, които членуват в ЕВС, ще станат нумизматична рядкост след известно време и ще попълнят колекциите на нумизматите. Определен бе механизмът за обмяната на 12-те национални валути на страните, членуващи в ЕПС, в евро у нас, който бе съгласуван с останалите български банки.

У нас в края на 2001 г. бе създаден **Специален комитет по въвеждане на еврото**, който координираше този процес. Комитетът, който временно функционираше, се оглавяваше от подуправителя на БНБ и началник на управление „Емисионно“ (тогава Мартин Заимов) и в него влизаха банкови експерти от големите български банки – Булбанк, ОББ, Биохим и Българска пощенска банка. Поради обстоятелството, че българският лев е прикрепен към еврото в съотношение 1 евро за 1,9583 лв., съществуваха становища, че БНБ следва да помогне на банките при набавянето на евробанкноти и евромонети, което се осъществи на практика в началото на 2002 г.

В България по данни от БНБ в наличност циркулираха към датата на въвеждането на еврото национални валути (преобладаващо германски марки, но и френски франкове, италиански лирети, гръцки драхми и др.) от 12-те страни от Еврозоната с равностойност около 400 млн. евро. Банките бяха заредени на първо време с не повече от 10 % от тази сума, т.е. 40 млн. евро. След 1.01.2002 г. или в първия ден на новата 2002 г. у нас се появиха новите евробанкноти и евромонети по начин, подобен на осъществена деноминация през 1999 г. БНБ поддържа обратна връзка с няколко централни банки, които са изразили готовност да ѝ съдействат за процеса по въвеж-

дането на еврото. Екип от германската Дойче Бундесбанк съвместно с БНБ направи промоция на единната европейска валута – еврото.

В издадения през 2004 г. от БНБ, съвместно с Централната банка на Франция (Банк дьо Франс) и Холандската централна банка (Де Недерландше Банк), сборник „Изискванията на ЕЦБ по отношение на евро-банкноти и монети“ (актуализиран през 2005 г.) се посочват **основните задачи, които стоят пред БНБ** до присъединяването на България към Еврозоната. В него е визирано, че с оглед на осигуряването на качествено касово обслужване на икономическите агенти и гарантиране сигурността на налично-паричния оборот след присъединяването на България към Евроланд БНБ ще осъществява надзорна дейност в областта на касовите операции в търговските банки и инкасо компаниите, като:

1. Изготвя, въвежда и осигурява ефективно приложение на стандарти за:
 - сигурност на банкноти и монети;
 - годност на банкноти и монети;
 - пригодност за машинна обработка (технологичност);
 - унищожаване на негодни банкноти и монети;
 - формиране и поддържане на стратегически и логистичен запас от банкноти и монети;
 - сигурност при транспортирането и съхраняването.
2. Изготвя, въвежда и следи за спазването на критерии при разпространяването на банкноти и монети от страна на дистрибуторите „на едро“.
3. Контролира сигурността и физическите качества на банкнотите и монетите.

Обмяната на националните валути с евро ще продължи до момента, докато съответните национални валути са законно платежно средство в съответните държави, които са ги емитирали. В различните страни тези срокове са различни. В Германия се предвижда немската марка да се обменя в евро на практика за неограничено време. В тази връзка необходимо е да се има предвид, че според авторитетния британски финансов вестник „Файненшъл таймс“ около 40 % от емитираните немски марки са били извън територията на Германия или около 104 млрд. марки, което е огромна величина по размер. Най-голямо е разпространението им в страните, които се образуваха след разпадането на Югославия. Понастоящем мястото на Югославия в ООН след отделянето в началото на 90-те години на XX в. на Словения, Хърватска, Македония и Босна и Херцеговина заема Република Сърбия и Черна гора. В една от двете ѝ части – Черна гора, еврото (преди това до 2002 г. германската марка) е официална валута. Еврото е официална валута и в Босна и Херцеговина. И в останалите независими страни от бившата югославска федерация, вкл. и автономната област Косово (протекторат на ООН, на практика на ЕС, независимо че номинално е част от Сърбия и Черна гора) с евро може да се купи

всичко в търговската мрежа, на пазара, да се заплатят ползваните услуги в хотел и т.н. Еврото се явява паралелна валута, която за повечето им граждани има едва ли не статут на национална валута.

До 1.01.2002 г. за българските банки и за техните клиенти бе валиден принципът „Без принуда и без забрана“, т.е. всеки титulary на сметка в германски марки или в останалите 11 валути на страните от Евроланд можеше да трансформира сметките си от тях в евро доброволно до 1.01.2002 г. След тази дата трансформирането стана задължително и се извърши автоматично от банката. И в двата случая се използва фиксираният курс на 1.01.1999 г. евро/DEM или курсът от тази дата на еврото към останалите 11 валути.

От 1.01.1999 г. е възможно да се открие сметка в евро в българските банки по следния начин:

- в случай че се наложи клиент на банка да открие сметка в евро, това ще му струва същите комисионни разходи, колкото са те за откриване на сметка в долари и швейцарски франкове;

- след 1.01.1999 г. банките автоматично са трансформирали сметките на своите клиенти, които са били в еко, в евро, а след 1.01.2002 г. и това е станало със сметките, които са били в някоя от 12-те валути в Еврозоната;

- повечето големи български банки като ОББ, Банка ДСК и др. предоставят на своите клиенти за сметки в евро такси и комисионни, които важат за касовите операции за останалите валути извън Еврозоната, като долар, швейцарски франк, британска лира и др.;

- в случаите, когато от сметката в евро се теглят или се внасят валути на страни извън Еврозоната, като щатски долари, британски лири, швейцарски франкове и др., превалутирането се извършва по курсовете за деня „купува“ и „продава“ за евро в съответната валута.

Повечето от големите български банки (ОББ, Булбанк и др.) предлагат следните депозитни продукти в евро:

- разплащателни сметки в евро за фирми и други юридически лица;
- срочни депозити в евро за фирми и граждани;
- безсрочни спестовни влогове в евро за граждани.

Банковата практика при отпускането на кредити в евро на някои големи български банки като Булбанк, ОББ, Банка ДСК, Българска пощенска банка и др. не е по-различна от тази при останалите валутни кредити и в съответствие с кредитните им процедури.

Международните преводи в евро се извършват чрез кореспондентските сметки на българските банки в евро в банките, които участват в системите за разплащане в рамките на Еврозоната. Информация за обстоятелството, че валутата на превода е различна от валутата, в която се води сметката, се съдържа в SWIFT съобщението за превода (международна

система за банкови разплащания). ЕС прилага единна система за разплащания и мерки срещу финансови злоупотреби и нарушения. С приемането на България за член в ЕС българските предприемачи ще трябва да спазват единните правила на ЕС за:

- вътрешни и трансгранични преводи и плащания;
- издаване и използване на дебитни и кредитни карти;
- търговия с ценни книжа.

Наличието на обща система за разплащане, а на един по-късен следващ етап и на единна валута – евро, с която да се извършват търговските плащания, спомага за улесняването на бизнеса и за по-висока защита от валутни рискове. Българските фирми могат да се възползват също от предимствата на еврото. Те следва да преразгледат своята пазарна стратегия, с оглед да могат да отговорят на новата конкурентна среда и предизвикателствата на европейския пазар. Най-голямо внимание следва да бъде обърнато от тях на цялостното лансиране на стоката на паневропейския пазар: външен вид, опаковка, включването ѝ в каталози и т.н.

През изминалите две години и половина от въвеждането на еврото като налично платежно средство голяма част от влоговете на фирми и на граждани, които дотогава бяха предимно в щатски долари, бяха трансформирани в евро. Покупко-продажбата на недвижими имоти, която до преди 3–4 години се извършваше в щатски долари, понастоящем се извършва почти изключително в евро (малка част от тях се осъществяват в лева, но левът е прикрепен към еврото в съотношение 1 евро – 1,9583 лв.). Това се отнася и за покупко-продажбите на автомобили и други стоки, които имат сравнително значителна стойност, като микробуси, влакове, яhti и др.).

КАК БЕ ВЪВЕДЕНО ЕВРОТО В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОЗОНАТА ПРЕЗ 2002 Г.

Преди въвеждането на еврото очакванията на гражданите от Евроланд и на представителите на бизнеса бяха различни. Повече от 302 млн. потребители от страните, членуващи в ЕПС, смятаха, че след въвеждането му те ще заплащат по-малко за покупките си и цените следва да станат по-прозрачни, тъй като фирмите ще хармонизират своите цени под натиска на конкурентните фирми, като ще понижат цените. Представителите на бизнеса от Евроланд според социологическо проучване от края на 1998 г., проведено от социологическата агенция Dun & Bradstreet, 6 от всеки 10 собственици на предприятия (представители на индустриалците) са разчитали на благоприятната перспектива за тях – до 2 години след въвеждането на еврото да се хармонизират цените на стоките и услугите чрез движение на цените към средната цена, а не към най-привлекателната (вж. Льошер, 2001). Според оценката на анализатора Е. Льошер от авторитетното френско списание „Експансион“ вероятно ще се реализира този предполагаем сценарий на френските индустриалци. Това е основният извод от изследването на автора, в което бе изчислена цената на потребителската кошница на 20 стоки и услуги в 12-те страни от Евроланд.

Установено бе преди въвеждането на еврото като платежно средство, че разликата в цените на най-скъпия град в Еврозоната по това време (1.01.2002 г.) – Виена, с най-евтиния – Мадрид, е средно 15 % и тя вече е по-малка от разликата в цените между някои американски градове. Налице бяха значителни различия в покупателните възможности на гражданите от отделните европейски градове. Непосредствено след Мадрид сравнително евтин град е Лисабон, следван от Амстердам и Атина, в които цените на стоките и услугите са средно около 10 % по-евтини, отколкото в Париж. Следват Берлин (7 % по-евтин), Брюксел, Рим и Хелзинки. Френската столица Париж е на предпоследно място, заедно със столицата на Ирландия – Дъблин, която е непосредствено преди най-скъпата столица от Евроланд – Виена. По отношение на отделните групи стоки (хранителни стоки и т.н.) разликата в цените им между отделните градове бе по-голяма в края на 2001 г. Например в Дъблин хранителните стоки бяха 22 % по-скъпи, отколкото в Лисабон, а някои от тях (картофите например) с около 40 % или 1,01 евро срещу 0,62 евро. В Мадрид и Лисабон една от предпочитаните алкохолни напитки – уискито, бе с около 60 % по-евтино, отколкото в Хелзинки и Берлин. В испанския курорт Пуерто дел Сол пакет цигари бе с около 75 % по-евтин, отколкото в Хелзинки или съответно 2,39 срещу 4 евро. Някои европейски компании като „Рено“ поддържа-

ха все още чувствителни разлики в цените, което се обяснява с равнището на ДДС върху леките автомобили (между 15 и 22 %), както и с по-агресивната си политика в страни, които са големи производители на коли, където стремежът е да завладеят части от пазара. Пример в това отношение е цената на модела „Рено Меган“ от 1800 куб. см, с четири врати, както и на сходния по клас модел „Пежо“ 306, които в Италия струваха само 13 340 евро (Италия произвежда сходни по клас автомобили – ФИАТ (моделите Уно, Пунто и „Алфа Ромео“), докато в Брюксел те бяха на цена 16 762 евро, а в Хелзинки – 22 533 евро. По отношение на цените на автомобилите, при които все още диференциацията между отделните страни е значителна, от значение са и типичните вкусове и предпочитания на всяка отделна нация. Например за германеца от най-голямо значение е лекият му автомобил да е със спирачна система ABS, докато испанският потребител, предвид особеностите на по-горещия климат, би предпочел колата му да е с климатична инсталация.

В някои специализирани издания (вж. Шрьотер, 2002, с. 35) се посочва, че ако за една кошница със стоки, която в Германия струваше 100 евро, в други страни трябваше (към 1 януари 2002 г.) да се заплатят съответно:

- Финландия – 118 евро;
- Франция – 108 евро;
- Ирландия – 108 евро;
- Австрия – 108 евро;
- Италия – 106 евро;
- Холандия – 103 евро;
- Белгия – 102 евро;
- Германия – 100 евро;
- Испания – 97 евро;
- Люксембург – 96 евро;
- Португалия – 94 евро;
- Гърция – 89 евро.

Понастоящем тези различия са намалели в значителна степен, независимо че в страни като Португалия и Гърция е относително по-евтино, отколкото в Скандинавските страни, но не чак толкова като преди 3–4 години. След олимпиадата в Атина през лятото на 2004 г. в Гърция цените на много стоки се изравниха, а някои дори надминаха тези в Северна Европа. Впоследствие ценовите равнища само на някои стоки в Гърция се върнаха на предишните си нива. На 17.03.2005 г. Гърция бе обхваната от национална стачка на държавните служители, която бе насочена срещу високите цени в последните 1–2 години, като обхвана летищата и пилотите на самолети, и на практика бе блокирана цялата страна за един ден.

След 30.08.2001 г. се проведе **мощна и масирана медийна кампания, организирана от Европейската централна банка**, която е със седалище във Франкфурт на Майн в Германия, за популяризиране на новите банкноти и монети на единната европейска валута – еврото. Тя се проведе с мотото – „Евротото, нашите пари“. Публикуваните статистически данни бяха достъпни за широката общественост. В информационните бюлетини на световните информационни агенции (в конкретния случай цитираните данни за броя на евробанкнотите и евромонетите в страните от ЕПС са от британската агенция „Ройтерс“) бяха публикувани актуалните към момента данни с източник ЕЦБ. Обнародването им е част от нейната информационна кампания. През 2001 г. ЕЦБ изразходва около 90 млн. долара за разяснителна кампания по въвеждането на еврото. Налице бяха опасения у някои финансови анализатори, че първоначално една част от потребителите в страните от Евроланд след въвеждането на еврото ще купуват само стоки от първа необходимост и чувствително ще спаднат продажбите на останалите стоки, които не се оправдаха. Ето защо в своите средносрочни бизнес стратегии те планираха известни загуби в средносрочен период от време (до 2–3 години). Германският автомобилен концерн „Даймлер Крайслер“ прогнозираше през 2000 г., че разходите му за пренастройване на дейността му в евро ще достигнат около 110 млн. долара. Опасения при въвеждане на еврото изпитваха и собствениците на малки и средни предприятия в страните в Еврозоната, а и представителите на големите техни дистрибутори в лицето на големите търговски вериги.

В рекламната кампания във връзка с въвеждането на еврото се отчиташе обстоятелството, че тя следва да обхване всички слоеве от обществото във всяка отделна страна, вкл. децата и възрастните хора, а също и милионите емигранти от Африка и Азия, които живеят в страните от Евроланд. Някои от тях имат езикови проблеми и дори проблеми с грамотността и аритметиката и те ще имат най-големи проблеми при боравенето с новата валута. Новите банкноти са непознати за хората и със сигурност ще има фалшификати – предупреждават специалистите от ЕЦБ. Някои експерти сравняваха кампанията по въвеждането на еврото с компютърния „Проблем 2000“, когато всички очакваха тотален хаос във виртуалното пространство и милиарди компютърни сривове, но това не стана. Остана само споменът за страха от компютърния „Проблем 2000“ и за някои дребни неуредици само в ограничен брой компютърни системи. Ето защо около 300 млн. брошури (дипляни) за еврото бяха раздадени от доброволци по улици, площади и пред магазини в страните от Евроланд. Повсеместно се оценява, че процесът по въвеждането му бе сравнително безболезнен за повечето жители от тях. В диплянните подробно бе описан дизайнът на новите пари и защитните знаци, които всеки гражданин трябва

ва да познава. Кампанията по въвеждането на еврото предвиждаше и подаряването на безплатни пакети от образци от евробанкнотите.

Правителствата на 12-те страни от ЕПС също бяха заделили в своите бюджети средства за рекламната кампания във връзка с въвеждане на еврото, които не са съразмерни с броя на населението в тях, а са в зависимост и от други национални и дори чисто психологически фактори, характерни за отделните народности. Най-голям е размерът на средствата за рекламна кампания, съпоставен с броя на населението, в Ирландия. Това е най-вероятно поради близостта на страната с Великобритания, в която по-голямата част от населението ѝ е определяно като евроскептици. От значение бе и по-високият курс на ирландската лира от еврото (0,79 ирландски лири за 1 евро), което допълнително засилваше носталгичните чувства у ирландците към собствената им вече бивша валута – ирландския паунд. Тези на пръв поглед незначителни причини са разтревожили и представителите на католическата църква на Ирландия, според които приходите ѝ след въвеждането на еврото на 1.01.2002 г. ще намалее с около 20 %. Традиционно ирландците (преобладаващо католици) отделят по 1 ирландска лира (паунд) след неделната църковна служба в помощ за църквата, а след тази дата те, пускайки в касичките на храмовете по 1 евро, католическата църква ще бъде ошетена с 1/5 от досегашните си приходи от дарения (1 ирландска лира е 1,27 евро). Ето защо свещениците са принудени да призовават своите енориаши да предоставят дарения по 2 евро, но всички от тях едва ли ще реагират своевременно на този призив. През лятото на 2001 г. църквата бе изпратила разяснително писмо до своите енории с оглед свещениците да могат да преизчисляват седмичните приходи на църквата в новата валута – евро. Така църквата по своеобразен начин подпомага дейността, свързана с рекламната кампания на ЕЦБ и на централните банки на отделните 12 страни по въвеждането на еврото (в конкретния случай Централната банка на Ирландия).

В страните от Еврозоната бяха изразходвани значителни средства за рекламната кампания за въвеждането на еврото и бе отчетена следната степен на подготвеност съответно:

1. Австрия – 20 млн. долара; степен на подготвеност 58%;
2. Белгия – 7,2 млн. долара;
3. Германия – 42 млн. долара; степен на подготвеност 53%;
4. Гърция – степен на подготвеност едва 39% и неслучайно тя се присъедини последна (от 1 януари 2001 г.) към Еврозоната;
5. Ирландия – 16 млн. долара; степен на подготвеност 53%;
6. Испания – степен на подготвеност 49%;
7. Италия – 8 млн. долара; степен на подготвеност 46%;

8. Люксембург – 316 хил. долара; степен на подготвеност 64%;
9. Португалия – 3,5 млн. долара; степен на подготвеност 36%;
10. Финландия – 2,24 млн. долара; степен на подготвеност 62%;
11. Франция – 20 млн. долара; степен на подготвеност 59%;
12. Холандия – 32 млн. долара; степен на подготвеност 62%.

От представените данни може да се направи изводът, че страни, които имаха сравнително слаби валути като Италия и Португалия, са заделили сравнително малко средства за рекламна кампания във връзка с въвеждането на еврото. Италия, с население от 57–58 млн. души, бе отделила едва 8 млн. долара за рекламна кампания. Техните правителства, респективно централните им банки, са взели предвид трудностите за населението и стопанските субекти в тях и в чужбина в пресмятането с италиански лири и португалски ескудо и са счели, че те ще предпочетат еврото по-лесно и не е необходима скъпа кампания за тази цел.

Независимо от някои протести и редица публикации срещу поскъпването в резултат на въвеждането на еврото то издържа тези изпитания успешно. Икономисти и банкери от водещите страни от Евророната (Франция, Испания и др.) не предвиждаха през 2001 г. инфлационен ефект от въвеждането на еврото. Според тях бяха възможни само някои незначителни отклонения от досегашните цени като закръглявания на комисионните на някои услуги в сферата на финансите или на туризма. Посочено бе, че цените на стоките и услугите в отделните страни от Евророната, което на практика постепенно стана, е хармонизирането им след известно време в посока на усреднената цена. Този извод е направен и от икономическия анализатор в Bureau Europeen des Union de Cosommateurs Доминик Форекс. Според него трябва просто да се изчака цените да нарастват по-бавно в страните, където те вече са по-високи (като в Германия или Холандия), и да нарастват по-бързо в страните от Южна Европа. Направеният извод е твърде съществен и е от голямо значение не само за 12-те страни от Евроланд, а и за останалите страни от ЕС, чието присъединяване към ЕВС е неизбежно до 5–6 години, както и за 10-те страни, които през 2004 г. се присъединиха към ЕС, а също и България, Румъния и Хърватска, чието присъединяване към ЕС, респективно и към ЕПС, е предстоящо.

За нашата страна, в която е въведена системата на валутен борд, а българският лев е прикрепен към еврото, с всяка изминала година нараства делът на страните от ЕПС във външнотърговския ни обмен. Това обстоятелство е с първостепенна важност за нашите износители и вносители от страните, членуващи в ЕПС, и от приоритетно значение е тази тенденция за хармонизиране на цените в Евроланд в посока на усреднената цена да бъде запазена. Трудно е да се предвиди отсега кога тази хармонизирана цена на страните от Евророната ще бъде еднаква с цените на дребно и у нас и най-вероятно е това да стане няколко години след присъединяване-

то на България към ЕС, респективно и към ЕПС. Очакванията са това да стане малко по-късно от тази на вече присъединилите се страни Словения, Чехия, Унгария и др., които имат понастоящем по-голяма средна работна заплата (СРЗ) от тази у нас и по-голям брутен вътрешен продукт на глава от населението. Възможно е тази прогноза да не се сбъдне, в случай че у нас в оставащото сравнително малко време до присъединяването ни към ЕС се осъществи някакво икономическо чудо и БВП на глава от населението и СРЗ нараснат няколко пъти и се доближат до тези на изброените държави, което е извънредно трудно вероятно. Друга възможност за по-плавно преход към хармонизираните цени в общността е държавите от ЕС и техните институции като Европейската комисия или Европейската централна банка да интервенират по някакъв начин по отношение на по-слаборазвитите в икономическо отношение страни кандидатки, за да може България да посрещне своеобразния ценови шок за българските потребители много по-плавно и по-безболезнено. Тази възможност още не е на дневен ред пред европейските институции и тяхно становище по нейното разрешаване все още няма. Този въпрос е твърде сериозен и вероятността нашата страна сама да се справи с решението му е нищожна и по всяка вероятност през следващата година или в някоя от по-следващите години се очаква да бъде разгледан в благоприятна светлина за България. В контекста за прехода на България към усредненото хармонизирано ценово равнище в страните от Евроланд е наложително да се подходи много внимателно и след задълбочен анализ на лансираните през 2001–2002 г. в медиите призови за предсрочно въвеждане на еврото у нас още от средата на 2002 г. или от 1.01.2003 г., т.е. преди присъединяването ни към ЕС и ЕПС. Тази не особено добре обмислена монетарна мярка можеше да доведе до подценяване на тази не особено благоприятна перспектива за българския потребител. Това щеше да бъде в голяма степен неочаквано за него, тъй като в сравнително извънредно кратки срокове, когато все още няма да е добре подготвен и с все още много ниски доходи, ще бъде евентуално изложен на ценовата инвазия на единния европейски пазар, където цените са значително по-високи. Настоящият казус, а и други обстоятелства по отношение на една евентуална преждевременна евроизация у нас преди приемането ни в ЕС, респективно в ЕПС, са разгледани по-нататък.

В подкрепа на изводите, свързани с хармонизацията на цените в страните от ЕПС, е новата ценова политика в тази насока на някои големи концерни. Например някои основни продукти на Procter & Gamble като бебешки памперси и дамски превръзки „Еруейз“ следва да се продават в тези страни с разлика в цената не повече от 3%, което е начало на провеждана политика на хармонизиране на цените. Друг пример за хармонизация на цените е от търговската практика на компютърната компания Apple, която продава всички

свои артикули в страните от Евророната на една и съща цена в свой Интернет сайт Apple store. Други компании, които търгуват чрез Интернет, са направили за отделните страни на Евророната отделни сайтове с оглед на националните специфики на потребителските вкусове, но и те се стремят към постепенно въвеждане на хармонизирани цени.

Някои вериги от магазини от страни от Евроланд своевременно (още през 2001 г.) реагираха при въвеждането на еврото. Положителен пример в тази насока е кампанията на търговската верига Centre Leclerc под наименованието „Заедно да се научим за еврото“, в която един от етапите е радиопредаването под мотото „Въпроси за еврото? Ало, Лъоклер“. Пред други магазини се раздаваха специално подготвени за кампанията брошури и дигитални за еврото от специализирани информационни каравани. Във Франция образователни кампании по въвеждането на еврото се проведоха за всички прослойки от френското общество: деца, домакини, пенсионери и дори за затворници. Стотици хиляди души са лишени от свобода, които ще излязат от затвора след като цените на стоките и услугите са в евро, с което те не са боравили. Ето защо в департамента Рона, с главен град Лион, който е втори по големина във Франция, в неговите два затвора „Сен Пол“ и „Сен Жозеф“ се проведоха през есента на 2001 г. Дни на еврото. На затворниците, от които 75% са французи, чийто произход е от Северна Африка, се предоставиха подходящи материали на френски и на арабски език и се прожектираха разяснителни видеофилми. На всеки затворник, съобразно неговата професия и квалификация, се предоставиха индивидуални разяснения в зависимост от спецификата на съответната му специалност.

ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ЗА ГРАЖДАНИТЕ ОТ ВЪВЕЖДАНЕТО НА ЕВРОТО

Важен аспект при въвеждането на еврото през 2002 г. бе отпадането на т.нар. крос-курсове между валутите в ЕПС, а ЕЦБ вече котира ежедневно котировките на евро/щатски долар (EUR/USD), евро/японска йена (EUR/JPY) и т.н.

От значение за всеки банков клиент, включително и за българския, е познанията, които той следва да има по отношение на конверсията и закръгляването (в тази насока те следва да се имат предвид предимно в преходния период до средата на 2002 г.). С оглед постигането на висока степен на точност при обменните операции обменните курсове са дефинирани с шест знака и те няма да бъдат закръглявани, когато се прави обмяната. Паричните суми, които се изплащат при касовите операции или се осчетоводяват, когато се извършва закръгляване след преобразуване в евро, ще бъдат закръглявани нагоре и надолу към най-близкия цент по следния начин:

– ако третата цифра след десетичната запетая е равна или по-голяма от 5, закръгляването е нагоре към следващия цент. Например: 1 EUR = 1,9785 DEM; С оглед изчисляването на обменния курс в евро на 52,39 марки (което същевременно става по същия обменен курс и за националната ни валута – български лева) е необходимо: $52,39/1,97853 = 26,479254$ EUR, или след като закръглим – 26,48 EUR.

– ако третата цифра след десетичната запетая е по-малка от 5, закръгляването е в посока надолу, към по-малкия цент.

Валутният арбитраж се извършва на базата на неотменяемия фиксиран коефициент и съгласно правилата на закръгляване, като арбитражът евро/валута от страна от Еврозоната или т.нар. ин-валута и обратно за повечето банки (това се отнася и за българските банки) е без начисляване на допълнителни комисионни за банката, т.е. за сметка на клиента. Разликите от закръгляванията са за сметка на банката.

Добре известно е, че повечето от потребители на страните от Евроланд имат кредитни и дебитни карти, респективно сметки в банките и в посочените срокове те бяха служебно трансформирани от националните валути на 12-те страни в евро.

Налице бяха опасения, които се оказаха неоснователни, за масова обмяна на националните валути от страните от Евроланд не в евро, а в щатски долари и в по-малка степен в британски лири и швейцарски франкове. Това бе възможно да стане преди всичко в страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), в които имаше до края на 2001 г. зна-

чителни количества от валутите от страните от Евророната и преди всичко германски марки. В случай че тези опасения бяха станали реалност, това щеше да доведе до понижаване на курса на еврото към тези три валути, което от своя страна доведе до загуби за притежателите на евро както от страните от ЦИЕ, така и от страните, членуващи в ЕПС. Ето защо експрезидентът на Дойче Бундесбанк Ернст Велтеке при свое посещение в Москва направи изявление, че ще бъдат осигурени своевременно и в достатъчни количества банкноти евро за всички руски финансови институции, с които те ще са в състояние безпрепятствено да обменят валутите на страните, членуващи в ЕПС, и преди всичко германските марки. През есента на 2001 г. Дойче Бундесбанк достави безплатни брошури на руски език, в които подробно бе обяснено най-необходимото, което следва да знаят за еврото гражданите на Русия и временно пребиваващите на нейна територия чужди граждани. Предполага се, че у гражданите на Русия е имало към 1.01.2002 г. над 8 млрд. германски марки. Независимо от това се очакваше милиони жители на страните от ЦИЕ (вкл. в страните от бивша Югославия и в Турция, от които и понастоящем в Германия има значителен брой емигранти и чуждестранни работници) първоначално да не са запознати навреме с механизмите на въвеждане на еврото. На практика тези опасения не се оправдаха и образователната кампания в тази връзка бе много успешна.

За страните от Евроланд бе направен график за зареждането на търговските банки с евроцентове и монети от 1 и 2 евро, което стана след 1.09.2001 г., а след 1.12.2001 г. се осъществи тяхното зареждане с евробанкноти.

Независимо че финансовите анализатори и банкери са категорични, че до промяна на цените след въвеждането на еврото няма да се стигне, във Франция бе обсъждан през 2001 г. създаването на Кодекс на лоялната практика, който предвижда „замразяването“ на цените за период от няколко месеца, което на практика не се осъществи. По този начин се предвиждаше да бъдат разсеяни опасенията на потребителите, че ще бъдат измамани от производители и търговци, които могат да се възползват от въвеждането на еврото и да повишат цените на своите стоки и услуги. Конкуренцията между отделните производители и търговци и бдителността на финансовите власти, на органите за контрол върху търговията и цените и на другите правоохранителни органи, най-вече превантивният обществен контрол, упражняван от потребителите, бяха най-ефективните предпазни мерки срещу евентуална инфлация през първата половина на 2002 г., когато еврото постепенно навлезе в паричното обращение. Независимо че се очакваше потребителите да станат по-мнителни в този период, което се обясняваше с причини от чисто психологическо естество, представителите на централните банки от страните на Евроланд и техните водещи икономи-

сти се оказаха прави и техните опасения останаха напразни. Еврото се наложи в паричното обращение в 12-те държави от Еврозоната с много по-малко перипетии от очакваните, независимо от известното повишаване на цените на някои стоки и услуги в някои държави.

По отношение на преходния етап към въвеждането на еврото или по-конкретно към вземането на решение за неговото емитиране през 1998 г. т.нар. конвергенция на лихвените проценти в страните от Еврозоната е от значение както за лихвите по депозитите, така и за лихвите на облигациите и останалите ценни книжа (вж. Брукнер, 1999).

Таблица 8. Конвергенция на лихвите в Еврозоната (%)

<i>Държава</i>	<i>Лихва през 1994 г.</i>	<i>Лихва в средата на 1997 г.</i>
Германия	7,65	5,62
Франция	8,26	5,62
Италия	12,38	6,26
Испания	11,86	6,02
Холандия	7,76	5,61
Белгия	8,36	5,74
Австрия	7,63	5,66
Финландия	10,06	6,22
Португалия	11,58	5,02
Ирландия	8,76	6,04

Във визирания в табл. 8 период е налице доближаване както на краткосрочните, така и на дългосрочните лихви. Ниските лихви според Михаел Брукнер, водят до високи стойности при инвестиране, което е особено изразено при инвестициите от пенсионните фондове. В краткосрочна перспектива се очакваше да се получат дивиденди за инвеститорите над средното равнище. При поясненията, предоставени по-горе на критериите за конвергенция, конвергенцията на лихвените проценти се разглежда като четвърти критерий, но само относно лихвените проценти за дългосрочните кредити. Относно конвергенцията на лихвените проценти на ценните книжа – обект на настоящия анализ, у нас все още няма достатъчно проучвания и разработки. Понастоящем ОЛП на ЕЦБ е едва 2 %.

Еврото, което на 1.01.2002 г. се обменяше 1 евро за \approx 1,18 долара (на 13.02.2006 г. 1 евро се обменяше приблизително за същата стойност – 1,1970 долара), отдавна е ежедневие за по-голямата част от Европейския съюз – страните от Евроланд, които са над 302 млн. жители. Независимо че през последната година имаше много флукуации между еврото и долара, налице е тенденция на тренда към паритет между двете основни световни валути с превес засега за еврото. За останалата част от Европа,

вкл. и за България, въвеждането на еврото като налична парична единица от 1.01.2002 г. също бе събитие, за което тепърва ще се говори и ще се анализират плюсовете и минусите за външната им търговия и за паричното им обращение. Въвеждането на еврото неминуемо ще повлияе макар и в по-малка степен на отношението към страните от ЕПС и на останалите две икономически суперсили – САЩ и Япония, и ще оптимизира икономическите им контакти с тях, независимо от скептицизма и дори враждебността, с която техни финансисти и политици посрещнаха първоначално вестта за предстоящото влизане в паричната циркулация на единната европейска валута – еврото.

СРОКОВЕ ЗА ОБМЯНА НА НАЦИОНАЛНИТЕ ВАЛУТИ

В паричната циркулация преобладават банкноти от 50 и 20 евро, а логично най-малко са тези с големи номинали от 200 и от 500 евро. Транзакциите с банкноти от 100, 200 и 500 евро в страните от ЕПС се извършват предимно посредством банкови карти, респективно чрез АТМ и ПОС терминали. Най-голям брой монети са отсечени към 1.01.2002 г. с номинали от 10 и от 1 евроцента, а след това от 2 и 5 евроцента, с оглед широкото им използване при връщане на ресто в търговската мрежа (предимно павилиони и магазини в малките населени места, тъй като в големите градове и курортите преобладава заплащането с банкови карти), а също и при автомати за дребни покупки (кафе, цигари и т.н.). Както бе посочено, най-голямо е количеството на евробанкноти, отпечатани първоначално с номинал 50 евро – 3674 млн. бр., следват банкнотите с номинал 20 евро – 3608 млн. бр., и с номинал 10 евро – 3013 млн. бр. Най-малко е количеството на евробанкнотите с номинал 200 евро – 229 млн. бр., и с номинал 500 евро – 360 млн. бр.

По отношение на отпечатаните евробанкноти и отсечените евромонети по държави от най-голямо значение е броят на населението им. Поради тази причина Германия бе на първо място с първоначално отпечатани 4342 млн. бр. евробанкноти, следвана от Франция – 2570 млн. бр., и Италия – 2 380 млн. бр. евробанкноти, а най-малката страна в Еврозоната – Великото херцогство Люксембург (с население около 427 хил. души) е на последно място с отпечатани 46 млн. бр. евробанкноти.

Гражданите на страните от Евроланд, а и българските граждани, пътуващи за някоя от тях, следва да познават следните срокове за обмяна на валутите на 12-те държави:

1. Австрия

Стойност на 1 евро – 13,8 австрийски шилинга; пускане в обращение – 17.12.2001 г. Срокът на обмяна е неограничен от централната банка, което е в сила както за националните банкноти (австрийски шилинг), така и за монетите. Търговските банки до 1.03.2002 г. са осъществявали обмяна. След това се решава индивидуално от всяка банка.

2. Белгия

Стойност на 1 евро – 40,34 белгийски франка; пускане в обращение – 15.12.2001 г. Срокът за обмяната на монети от централната банка изтече

на 31.12.2004 г., а за национални банкноти (белгийски франкове) срокът за обмяна е неограничен. Срокът за обмяна на белгийски франкове срещу евро от търговските банки изтече на 31.12.2002 г.

3. Германия

Стойност на 1 евро – 1,95983 германски марки; пускане в обращение – 17.12.2001 г. В тази най-голяма по население страна от Еврозоната (над 82 млн. жители) е приет неограничен срок за обмяна от централната банка за монети и национални банкноти (германски марки). Търговските банки до 1.03.2002 г. са осъществявали обмяна. След това се решава индивидуално от всяка банка.

4. Гърция

Стойност на 1 евро – 340,75 гръцки драхми; пускане в обращение – 1.01.2002 г. Краят на обмяната е съответно: за монети от централната банка срокът изтече на 1.03.2004 г., а за национални банкноти (гръцки драхми) от централната банка продължава до 1.03.2012 г. Търговските банки до 1.03.2002 г. са осъществявали обмяна. След това се решава индивидуално от всяка банка.

5. Ирландия

Стойност на 1 евро – 0,79 ирландски лири (ирландски паунда); пускане в обращение – 1.01.2002 г. Приет е неограничен срок на обмяна на национални банкноти и монети (ирландски паунд) от централната банка. Търговските банки до 1.03.2002 г. са осъществявали обмяна. След това се решава индивидуално от всяка банка.

6. Испания

Стойност на 1 евро – 166,4 испански песети; пускане в обращение – 15.12.2001 г. Приет е неограничен срок на обмяна на монети и национални банкноти от централната банка. Срокът за обмяна на испански песети срещу евро от търговските банки изтече на 30.06.2002 г.

7. Италия

Стойност на 1 евро – 1936 италиански лири; пускане в обращение – 15.12.2001 г. Монетите и националните банкноти (италиански лирети) могат да се обменят от централната банка до 29.02.2012 г. Търговските банки до 1.03.2002 г. са осъществявали обмяна. След това се решава индивидуално от всяка банка.

8. Люксембург

Стойност на 1 евро – 40,34 люксембургски франка (валутният курс е аналогичен с белгийския франк); пускане в обращение – 15.12.2001 г. Срокът за обмяна на монетите от централната банка изтече на 31.12.2004 г., а за обмяната на национални банкноти (люксембургски франк) от Люк-

сембургската централна банка е предвиден неограничен срок. Срокът за обмяна в търговските банки изтече на 30.06.2002 г.

9. Португалия

Стойност на 1 евро – 200,5 португалски ескудо (ешкудо); пускане в обращение – 17.12.2001 г. Краят на замяната е както следва: на национални банкноти (португалско ескудо) от централната банка – 28.02.2002 г., на монети – 31.12.2002 г.; в търговските банки – 30.06.2002 г.

10. Финландия

Стойност на 1 евро – 5,95 финландски марки; пускане в обращение – 15.12.2001 г. Краят на замяната е съответно: на монети от централната банка – 29.02.2002 г., а за обмяна на национални банкноти (финландски марки) – 29.02.2002 г. Търговските банки до 1.03.2002 г. са осъществявали обмяна. След това се решава индивидуално от всяка банка.

11. Франция

Стойност на 1 евро – 6,56 френски франка; пускане в обращение – 15.12.2001 г. Краят на замяната е както следва: на 17.02.2005 г. изтече срокът за обмяна на монети от централната банка, а срокът за обмяна на национални банкноти (френски франк) от Банк дьо Франс е до 17.02.2012 г. Електронните медии показаха през студената зима на 2005 г. огромни опашки от желязци французи да обменят своите монети. Сключен бе договор между Френската национална банка и Китай за износ на метала на монетите – френски франкове, който ще се преработи на домакински съдове (тигани и др.). Срокът за обмяна в търговските банки изтече на 30.06.2002 г.

12. Холандия

Стойност на 1 евро – 2,20 холандски гулдена; пускане в обращение – 17.12.2001 г. Краят на замяната е съответно: 1.01.2007 г. – за обмяна на монети от централната банка, а национални банкноти (холандски гулден) – 1.01.2002 г. Срокът за обмяна в търговските банки изтече на 31.12.2002 г.

Предвиден бе срок, който изтече на 1.03.2002 г., когато всяка друга национална банка на страна от Евронзоната можеше да осъществява обмяна и на банкноти, които бяха различни от съответните национални банкноти.

На 1.09.2001 г. започна зареждането с евромонети и евробанкноти от централните банки на страните от Евроланд на финансовите институции в тях. Процесът по тяхното разпространение продължи до 1.01.2002 г. и се контролираше от Европейската централна банка, която е със седалище във Франкфурт на Майн, Германия. Транспортирането на над 50 млрд. нови евромонети и на повече от 15 млрд. нови евробанкноти с бронирано коли до банките и търговските обекти бе едно от най-големите организационни предизвикателства в досегаш-

ната история на Европейския съюз. Само евробанкнотите са с тежина над 100 хил. г. Във Франция бяха разпределени над 100 т от новите евромонети. В Италия под конвоя на въоръжени италиански карабинери бяха доставени 7,2 млн. бройки евромонети във финансовата ѝ столица Милано, откъдето бяха разпределени в регионалните центрове. Тази мащабна логистическа операция, свързана с физическото въвеждане на еврото като единна европейска валута, обхвана и другите страни от Евроланд и се осъществи с бронирани камиони и бронирани влакове.

Посочено бе, че купюрите на евробанкнотите са 7 на брой, а на евромонетите – 8. На банкнотите са изобразени сгради (архитектурни забележителности), но те са абстрактни и са „плод“ на творческите виждания на художниците. Това е така, защото представителите на 12-те държави не можаха да постигнат съгласие за общоприемливи за всички личности, които да бъдат изобразени на банкнотите евро. Във Великобритания, която не се включи от 1.01.2002 г. в ЕПС, два от многотиражните вестници „Гардиън“ и „Мирър“ с подигравателен тон коментираха, че банкнотите са безлични, а цветовете им – разводнени, а високото съдържание на никел на монетите би могло да предизвика екземи у потребителите. Традиционният английски скептицизъм и саркастичното отношение към всички положителни промени в континентална Европа с нищо няма да попречат на привържениците на създаването на Еврозоната, които са уверени, че въвеждането на еврото ще доведе до по-ниски цени и до по-висок икономически ръст на 12-те страни. От технологична гледна точка това твърдение също е неправилно, тъй като на практика от никел е само ядрото на евромонетите, а около него посредством прецизна техника е наслоена сплав, която е напълно безвредна за потребителите. Ползващите евромонетите, разбира се, няма да имат никакви проблеми от здравно и хигиенно естество, тъй като те са безопасни за употреба. Монетите от 1 евро и 2 евро ще се разпознават най-лесно, тъй като са направени от два различни по цвят метала.

Централните банки, съгласувано с правителствата на четири от страните – членки на ЕПС: Франция, Гърция, Испания и Португалия, бяха взели решение първоначално да не отпечатват най-големите купюри на банкноти от 500 евро. Те засега са преценили, че гражданите на тези страни нямат нужда от банкноти с толкова голям номинал. Това решение през 2005 г. още е в сила за някои от тези страни като Гърция.

Независимо че по всяка вероятност ще се осъществи мечтата на починалия през лятото на 2005 г. Вим Дуйзенбърг – първи президент на ЕЦБ (впоследствие сменен от французина Жан Клод Трише), че създаването на европейски монетарен съюз от Ирландия до Гърция, съизмерим с икономиката на САЩ, ще доведе до понижаване на цените и

ще стимулира растежа в Евроланд. Това обаче няма да стане веднага и съвсем безболезнено за всички жители и стопански субекти. Конверсията засегна всички сфери на стопанството и бяха изразходвани огромни суми за промяна на компютърните счетоводни програми и АТМ и ПОС терминалите, както и за уличните автомати за дребни покупки, което първоначално натовари представителите на бизнеса с допълнителни разходи. Сивата икономика също бе засегната от въвеждането на еврото, тъй като и в страните от Евроразоната са налице значителен брой кеш транзакции или разплащания в брой, с оглед укриване на данъци, което е особено характерно за по-южните страни от ЕС – Италия, Гърция и т.н. Германският министър на финансите се опасяваше през август 2001 г., че е възможен ръст на нелегалния трансграничен пренос на банкноти от страните от Евроланд с цел тяхното „изпиране“ по време на подготовителния период на въвеждането на еврото и по време на същинската замяна през първите два месеца на 2002 г. Тези опасения бяха неоснователни, но за финансовите полиции на съответните страни този период бе особено напрегнат.

Опасенията ни за фалшифициране на евробанкнотите се оказаха основателни. През изминалите две години и девет месеца от въвеждането на еврото като парична валута полицейските служби на редица страни от еврозоната заловиха милиони купюри евробанкноти и преустановиха работата на редица нелегални печатници за тях. Българските престъпни групировки са на челно място във фалшифицирането на евробанкноти и служители на МВР разбиха няколко нелегални печатници във Варна и в други градове у нас. Допреди 2–3 години у нас се фалшифицираха предимно щатски долари (освен български лева), но напоследък тези групировки бързо се преориентираха към изработката на евробанкноти. Българските фалшификати са със завидно качество.

РАЗВИТИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ НА ЕВРОЗОНАТА

През 2004 г. бяха емитирани 1,6 млрд. евро банкноти, като решението за това бе взето от УС на Европейската централна банка (ЕЦБ) на свое заседание на 26.06.2003 г. Това количество банкноти е необходимо, за да покрие нарастването на обращението и замяната на негодните евробанкноти, както и да осигури на националните централни банки достатъчно логистични наличности, за да могат да посрещнат всички искания за банкноти, дори в периоди на върхово сезонно търсене. Поради обстоятелството, че в Еврозоната или евросистемата вече са натрупани запаси от банкнотни наличности, обемът на производството им през 2004 г. е значително по-малък от произведените през 2003 г. евробанкноти (вж. Изисквания на ЕЦБ по отношение на евробанкноти и монети, 2004, с. 55).

В Еврозоната е създаден т.нар. **стратегически запас на евросистемата (СЗЕ)** съгласно решение на ЕЦБ от 26.09.2002 г., предназначен за използване при изключителни обстоятелства. Те могат да настъпят, когато в Еврозоната няма достатъчно логистични запаси за посрещане на евентуално непредвидено нарастване на търсенето на евробанкноти или рязко прекъсване на доставките им. В СЗЕ следва да се акумулират 30 % от общата стойност на евробанкнотите в обращение (това се отнася за големите купюри), както и 20 % за по-малките купюри. Той възлиза през 2004 г. на около 1,74 млрд. банкноти. Логистични и стратегически запаси от евробанкноти са необходими с оглед осигуряване възможността на националните централни банки да могат да посрещнат всякакви промени в търсенето по всяко време, независимо дали то идва от някоя от 12-те страни от нея, или от другаде. Те са формират, за да:

- заменят негодните банкноти, изтеглени от обращение;
- задоволят очаквано нарастване на обращението;
- задоволят сезонните колебания на търсенето;
- оптимизират транспортирането на банкноти между клоновете на националните централни банки (НЦБ) на страните, членувачи в Еврозоната.

Недостигът на евробанкноти в отделни региони на Еврозоната се компенсира от излишните запаси на друга НЦБ. СЗЕ е възможно да бъде използван само ако неочакваното нарастване на търсенето на банкноти от даден купюр не може да бъде посрещнато от излишъка на логистичните запаси.

Вече е в ход подготвителната работа върху емитирането на нова емисия на евробанкноти или върху следващите серии банкноти, които се предвижда да бъдат пуснати в циркулация към края на първото десетилетие на

XXI в. За тяхната изработка ще бъдат използвани върхови съвременни технологии за защита срещу фалшифициране. Те ще притежават характеристики на безопасност, които да бъдат разпознавани от потребителите. Банкнотите ще бъдат емитирани през определени интервали, с оглед замяната на съществуващите банкноти да става постепенно в продължение на няколко години. Сюжетите, които ще бъдат изобразени на новите банкноти, също като сегашните банкноти ще бъдат на тема „епохи и стилове в Европа“, с оглед да се осигури приемственост и лесно разпознаване.

Засега не се предвижда емитирането на монети с по-малки номинали от 1 цент, независимо че монетите с малък купюр позволяват търговците на дребно да калкулират цените си по-точно. Много собственици на магазини и хипермаркети използват често цени като 0,99 евро, с оглед на привличането на повече клиенти.

УС на ЕЦБ отложи за по-късна дата решението си за емитиране на банкноти от 1 и 2 евро, независимо от желанието на някои жители на страни от Еврозоната затова, тъй като не е желателно нарастването на броя на банкнотите толкова скоро след смяната и приемането на единната европейска валута еврото през 2002 г., когато бизнесът понесе значителни разходи; освен това обществената подкрепа за въвеждането на банкноти с малък купюр е сравнително ограничена. Доводите за и против емитирането на банкноти от 1 и 2 евро щяха да се разглеждат през есента на 2004 г. (засега все още не е взето такова решение), когато ще има повече данни за използването им във и извън Еврозоната.

В случай че се вземе решение за емитирането на банкноти от 1 и 2 евро, това ще се осъществи евентуално в края на първото десетилетие на XXI в., когато ще се пусне в обращение втората серия евробанкноти. Предвижда се същите купюри банкноти и монети да циркулират паралелно.

Независимо от опасенията на някои граждани от страните, членуващи в Еврозоната, че е възможно да е налице несъвместимост на монетните автомати към монети, емитирани в друга страна от нея, на практика е малко вероятно това да стане. Наложително е обаче монетните автомати да бъдат настроени така, че да приемат в определени граници допустими отклонения в характеристиките на монетите. Този проблем е основателен, тъй като на евромонетите са изобразени специфични за всяка от 12-те страни сюжети. Посочено бе, че и Ватикана, Монако, Сан Марино и Андора имат специфични монети със свои сюжети на тях, различни от останалите държави.

От значение за потребителите от страните, членуващи в Еврозоната, както и от тези, които са от държави, които им предстои да се присъединят към нея, са следните **официални документи на Европейската централна банка и Съвета на Европа** (вж. Изисквания на ЕЦБ по отношение на евробанкноти и монети, 2004, 7–54):

1. Решение на Европейската централна банка от 20 март 2003 г. относно купюрите, спецификациите, възпроизвеждането, замяната и изтеглянето от обращение на евробанкнотите (ЕЦБ/2003/4) (2003/205/ЕО)

С това решение се регламентират видовете купюри по номинал, техните размери, цветът и дизайнът, правилата за възпроизвеждане на евробанкноти и замяната им. Предвижда се, ако се представи национална централна евробанкнота, която е повече от 50 % запазена, тя да бъде обменена, а също и когато е представена банкнота, която е 50 % или по-малко запазена, но предявителят докаже, че липсващите части са унищожени. Определена е такса за замяна на повредени евробанкноти, която е 10 цента на една повредена банкнота. Регламентиран е редът на изтеглянето от обращение на евробанкноти при замяна на досегашните 7 купюри с нови.

2. Указание на евра системата за използването на машини за обработване на банкноти от кредитните институции и други институции в Еврозоната, извършващи сортиране и разпространение на банкноти сред населението като професионална дейност (от 24 май 2002 г.)

В указанието са предоставени регламентите за касовите служби в кредитните институции, както и на другите институции в Еврозоната, които се наименоват оператори на банкнотобработващи машини, вкл. изисквания за разкриване и датчици; идентификацията на държателя на сметката и проследяването на операциите; сортирането на негодните банкноти; информация за евробанкнотите и осигурителните им характеристики; тестове за работа на машините и актуализиране на програмите за установяване на истинността на банкнотите; машини за депозиране/вносяне на пари.

3. Регламент на Съвета на ЕС № 1338/2001 от 28.06.2001 г. за определяне на мерки, необходими за предпазване на еврото от фалшифициране

Този регламент е издаден от Съвета на ЕС и е във връзка с Конвенцията на Европол. В първата му част „Цел и определения“ са посочени определения за фалшиви банкноти и фалшиви монети. Такива са банкноти и монети, които са с обозначена номинална стойност в евро, или изглеждат като евробанкноти и монети, които са били незаконно изработени и подправени. Посочено е и задължението да се изпращат фалшивите банкноти и монети за идентифициране, както и задълженията и санкциите за кредитните институции, сътрудничеството за защита на еврото от фалшифициране и т.н.

4. Решение на Европейската централна банка от 8 ноември 2001 г. по някои условия относно достъпа до Системата за следене за фалшификати (ССФ) (ЕЦБ/2001/11) (2001/912/ЕС)

Това решение е свързано с Регламента на Съвета на ЕС. В него е регламентирана т.нар. Система за следене за фалшификати, както и на Националните центрове за фалшификати, вкл. и на мониторинга върху тях.

5. Модел на споразумение между Европейската централна банка и националната централна банка на присъединяваща се страна

В него се регламентират задълженията на ЕЦБ, от една страна, и на националната банка на присъединяваща се страна, от друга. Посочват се средствата за комуникацията между страните и лицето за контакт. Регламентира се сигурността на информацията, отговорността при вреди и възможностите за неизпълнение на задълженията и уреждането на сроковете.

6. Насоки на Европейската централна банка от 10 януари 2001 г. относно приемането на разпоредби за паричната обмяна през 2002 г. (ЕЦБ/2001/1) (2001/151/ЕО)

В насоките се регламентират основните моменти при осъществяване на предварителното зареждане с евробанкноти и монети, вкл. на доставката им, как се покриват рисковете от повреда, кражба или обир на банкноти и монети и други обстоятелства, които са били от съществено значение в края на 2001 г. и началото на 2002 г. В насоките се посочват и условията за доставка на евробанкноти и монети за клоновете както в Еврозоната, така и за банкови клонове извън Евrolанд;

7. Препоръка на Европейската централна банка от 6 декември 2001 г. относно отмяната на разпоредбите, ограничаващи количеството монети, емитирани в национална валута, което може да бъде използвано при всяко отделно плащане, отнасящо се до участващите страни членки (ЕСБ/2001/17) (2001/С 356/05);

8. Становище на Европейската централна банка от 16 април 2004 г. на Съвета на Европейския съюз относно предложение за регламент, засягащ медали и знаци, наподобяващи евромонетите (COM(2004) 39 final) (CON/2004/13) (2004/С 134/07)

Реформа в Пакта за еврото. Тя обхваща правилата за гарантиране на стабилността на еврото. В края на февруари 2005 г. бе взето решение на бюджетната комисия на парламента на Германия (Бундестага) за увеличаване на вноската на тази най-голяма страна в ЕС от 23 млрд. евро за 2005 г. на 35 млрд. евро през 2007 г. На практика Германия ще изпълни решението на Европейската комисия размерът на вноските в общия бюджет да се повиши от 1 % от брутният национален доход на страните членки на 1,14 %. По искане на Франция предстои да бъде премахната досегашната отстъпка от 4,6 млрд. евро от годишната вноска на Великобритания поради много доброто състояние на британската икономика. Това е становище на еврокомисаря за бюджета Далия Грилаускайте – представител на Латвия. По този начин ще стане възможно преговарянето на земеделското споразумение, което ще се отрази на новите страни, на които им предстои да се присъединят през 2007 г. (България и Румъния) и отблокиране на замразяването на земеделските субсидии до 2013 г.

АКТУАЛЕН ЛИ Е ВЪПРОСЪТ ЗА ПРЕДСРОЧНА ЕВРОИЗАЦИЯ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ?

Кои са предимствата и недостатъците на предсрочното (преди влизането в ЕС) въвеждане на еврото в България?

Въпросът за предварителното въвеждане на еврото или *евроизацията* у нас преди влизането на Република България в ЕС, респективно в Европейския паричен съюз или Евроланд, само по-малко от две години преди присъединяването на България към ЕС вече не е от най-актуалните. Пред бъдещата монетарна политика на БНБ и на правителството, а също така в частност на неговата фискална политика и изобщо на икономическата му политика, този проблем не стои с такава острота, както преди няколко години. Идеята за предсрочно въвеждане на еврото у нас е извънредно красива и дори може да се определи като твърде привлекателна и на пръв поглед едва ли би следвало тя да има противници, тъй като едва ли има по-хубаво от това, да получаваш своите доходи в евро и да се чувстваш част от обединена Европа. Основателен е и въпросът: така ли ще бъде в действителност и не е ли тя поредната красива приказка или мираж, които се предлагат на българина? На този въпрос не е въз-можно да бъде даден еднозначен отговор. Въпросът за предварителното въвеждане на еврото у нас преди влизането ни в ЕС е един от приоритетните и е крайно време по него да вземат отношение и отговорни представители от МС и БНБ. Вече са налице предимствата (а и недостатъците) от въвеждането на еврото и въпросът за евроизацията на българското стопанство е на днешния, а не на утрешния ден; буквално чука на вратата ни, а синдромът на щрауса (зарил главата си в пясъка при надвиснала над него опасност) не е най-доброто средство за реакция. В тази връзка първото значимо аналитично произведение „От лев към евро: Кой е най-добрият път?“ на Николай Неновски, Калин Христов и Борис Петров (2001) следваше да стане начална точка за една дискусия. В нея следваше да вземат отношение възможно най-голям брой анализатори, практикуващи финансисти и политици. До излизането ѝ само в отделни публикации ограничен брой икономисти (във в-к „Капитал“ и други медии) бяха се докоснали до обширната тема на евроизацията – Красимир Ангарски, Емил Хърсев и други автори. На практика такава дискусия не се осъществи нито в научните среди, нито в медиите, а произведението на посочените автори остана единственото значимо и аргументирано събитие в подкрепа на евроизацията. Вероятно финансистите у нас са ангажирани с други проблеми,

което едва ли е в действителност, но поне половината от тях следваше да вземат отношение към поставените проблеми.

Не е необходимо да се анализират подробно и задълбочено останалите два сценария за възможни валутни режими, които много трудно биха се осъществили предвид условията в нашата страна: Балкански паричен съюз, в който да участваме заедно с останалите балкански страни (без Гърция и Турция), или на връщането към режима на традиционната централна банка, респективно и към плаващ валутен курс. Остава да разгледаме останалите два най-вероятни сценария пред България: паричния съвет и предсрочно въвеждане на еврото (евроизация). Системата на паричен съвет или на валутен борд, която ни бе наложена на 1.07.1997 г., има редица предимства и недостатъци и тук няма да анализираме нейните особености. Независимо от нейните слабости, проявяващи се и у нас в редица сфери на икономиката (фискални рестрикции за бюджетните звена и общините, кредитни рестрикции от страна на банките ни по отношение на реалния сектор и т.н.), тази монетарна система доказва своите предимства и на макрониво в Република България бе установена трайна финансова стабилизация.

Независимо че правителството ни емитира първата еврооблигационна емисия, с която частично покрехме плащанията си по дълга и на практика се промени неговата матуриретна структура, е трудно да си представим, че през следващите години България ще се откаже от сравнително евтиния и изгоден кредит от МВФ. Известно е, че заемите от МВФ се отпускат не въз основа на честна дума или на личните качества на отговорни представители от правителството и БНБ, а срещу изпълнението на конкретни условия, поети в споразумението. Не е възможно да се водят преговори в тази насока с мисията на фонда, в които да фигурира условието, че в оставащите по-малко от две години до присъединяването на България към Европейския съюз тя ще излезе от системата на валутен борд и ще приеме еврото за средство за разплащане. При тази перспектива неминуемо преговорите с МВФ предварително са обречени на неуспех, което респективно поставя под въпрос плащанията ни по външния дълг, които превишават валутния ни, вкл. и златния ни резерв понастоящем. Без частично рефинансиране от МВФ на тези плащания България е изправена през реалната опасност от втори мораториум след този от 1990 г., което ще е с непредвидими последици за все още слабата българска икономика. Трудно (по-скоро невъзможно) е да си представим, че представителите на мисията на фонда биха възприели тази перспектива пред бъдещата монетарна политика на България, независимо и от някои нейни безспорни предимства. Не съм привърженик да свързвам едва ли не наличието на всички непопулярни мерки във фискалната ни политика (както е в конкретния случай бъдещата сериозна промяна на паричната ни систе-

ма) с налаганите ограничения от МВФ, с които често се спекулира и дори нещо повече, преувеличава се в негативен аспект неговата роля на стабилизиращ фактор и свършено неправилно се представя на населението чрез медиите като международен цензор за рестрикции на държавните ни финанси. Основна негова задача е поддържането на финансова стабилизация, в изпълнението на която се включва и запазване на стабилност на паричната система. С предсрочното въвеждане на еврото преди влизането ни в ЕС, респективно в ЕПС, едва ли българската паричната система би станала по-нестабилна – точно обратното, налице са очаквания за де-стабилизация на други сфери на стопанството ни, които по всяка вероятност ще бъдат взети предвид и от представителите на мисията на фонда, ако такова искане се отправи към нея.

Най-напред нека изтъкнем **предимствата на евроизацията**, на които също следва да се отдели подобаващо внимание при формирането на бъдещата ни финансова политика, тъй като са сериозни и безспорни. Евроизацията може да бъде съгласувана с Европейската централна банка (ЕЦБ), респективно с Европейската комисия (ЕК), при която се постига споразумение за пълно или частично възстановяване на загубените средства от сенъораж вследствие отказа от националната ни валута. При възприемане на съгласуваната евроизация е удачно да се направи сравнението с брака между хората, при който следва и двете страни (съпругът и съпругата) да са съгласни и предварително да са се разбрали затова и не е възможно само едната да иска да встъпи в брак, каквато хипотеза е налице в конкретния случай. Досега обаче преговори с ЕК и ЕЦБ по този въпрос не са водени официално, а ако са правени сондажи, те не са известни на българското общество и е извънредно трудно да се предвидят резултатите от евентуални преговори – няма никакви гаранции, че ще завършат благоприятно за нас и скептицизмът за изхода им като че ли надделява. Втората възможност на въвеждане на евроизация е несъгласувана и при нея не е налице споразумение за възстановяване на сенъоража и не предполага от страна на ЕС този монетарен режим като приемлива алтернатива, съвместима с принципите на Европейската парична система.

При възприемане на втората възможност, което на практика е едностранно решение за евроизация на България, отпада всякакъв ангажимент от страна на ЕПС към паричната ни система и нашата страна ще трябва да закупува необходимите ѝ евро на международните финансови пазари. Едно от съществените предимства на евроизацията е отпадането на валутния риск (с въвеждането на паричен съвет и фиксирането на българския лев към еврото този въпрос в известна степен е решен) и създаването на по-надеждна среда за инвестиции. По отношение на подобряването на инвестиционната среда от по-съществено значение са други фактори като външнополити-

ческата обстановка, която до преди няколко години бе много сложна в непосредствена близост до българските граници (в Македония, Южна Сърбия, Косово, Босна и Херцеговина и дори Хърватска, където бе обстрелван старият Дубровник и разрушен част от гр. Вуковар на р. Дунав), а нашата югоизточна съседка Турция до неотдавна бе в значителна финансова криза. От значение е и нестабилното българско законодателство, което освен че е не особено добре разработено, често се променя, както и зле работещите ни съдебна система и държавна и общинска администрация. При отпадането на валутния риск в резултат на евроизацията се очаква намаляване на риска от финансови (вкл. валутни) кризи и снижаване на системния (вкл. валутен и матуриретен) риск в банковата ни система. В тази връзка е възможно да се направи изводът, че една от най-добрите страни на евроизацията е намаляването на лихвените проценти на банките и увеличаването на достъпа до дългосрочни кредити. Друг положителен ефект, който се очаква вследствие нейното въвеждане, е допълнително намаляване на темповете на инфлация. Евроизацията ще доведе и до преориентиране на търговията на България към Еврозоната, с която на практика търговията ни от външна ще стане вътрешна търговия. Понастоящем около половината от българския износ и внос е към страните от Евроланд. В резултат на отчитането на търговията с Еврозоната като вътрешна търговия се очаква да се съкрати с около 35 % дефицитът по текущата ни сметка.

Недостатъците от преждевременната евроизация също не са малко и съвсем не са за подценяване. Те се свеждат до загуба на приходи за държавния бюджет – за фиска от сенъораж, който представлява доходът, получен от разликата между номиналната стойност на парите и разходите по тяхното създаване. За последните четири години след въвеждането на валутния борд у нас сенъоражът е средно 2,2 % от БВП, като приблизително той е еднакъв по размер с този в развитите страни. Сенъоражът може да се разглежда и като приход от последна инстанция на правителството, който в период на неочаквани кризи може да се ползва за събиране на допълнителни приходи. Значителни са и т.нар. еднократни разходи за евроизацията, които се изчисляват на около 8 % и включват: разходи за промяна на цените от левове в евро, които са от чисто техническо естество – нови опаковки, етикети и т.н.; за програмни продукти; за пренастройка на касовите апарати и др. Тези разходи неизбежно ще бъдат направени и след официалното влизане на България в ЕС и ЕПС и тяхното извършване само става в по-близък период. От значение са и две други причини, които могат да се причислят към недостатъците от преждевременната евроизация и първата от тях се свежда до обстоятелството, че отказът от националната валута в известна степен е отказ от националната ни идентичност (за голяма част от населението и стопанските субекти, ко-

ито и понастоящем спестяват и се разплащат в друга валута, която предимно е щатският долар, този проблем не е приоритетен), и втората, която е по-съществена – този паричен режим (евроизацията) е несъвместим със съществуващата процедура за водене на преговори с ЕС и ЕПС. Нейното преждевременно приемане ще противоречи с принципите, установени от този съюз, които са характерни за преходния период и ще бъдат свързани със загуба на политическо доверие между двете преговарящи страни.

Налице са и други недостатъци на преждевременната евроизация, които не са от най-съществените. Един от тях се свежда до ограничаване на възможността централната банка да изпълнява ролята на кредитор от последна инстанция и да провежда независима парична политика, което на практика се осъществи у нас на 1.07.1997 г. с въвеждането на системата на паричен съвет. Някои автори считат, че в случай на съгласувана евроизация приходите от компенсирания сенъораж могат да се използват като колатерал срещу получаването на заеми, които да се използват за рефинансиране на търговските банки при ликвидни кризи в икономиката. По този начин чрез пълното елиминиране на валутния риск и по-голямата интегрираност на банковата ни система в европейската ще я направят по-стабилна и по-устойчива на ликвидни шокове. Освен това при спазването на стандартната процедура за членство на България към ЕПС нашата страна ще има право на глас в УС на ЕЦБ. Това не е изрично упоменато в договора от декември 2000 г. от Ница (Франция) и най-вероятно малките страни, които ще станат членки на ЕПС, няма да имат постоянни членове на УС на ЕЦБ, а ще участват в него на ротационен принцип.

Налице са и други твърде съществени недостатъци от евроизацията, които не са достатъчно изследвани досега. Едно от най-скорошните последствия на въвеждането на еврото в страните от Еврозоната е предстоящата (в период до няколко години) хармонизация на цените на стоките и услугите в новоприетите страни. Известно е, че индексът на относителните цени у нас за 1998 г. е 28,8% от този на страните на ЕС, а БВП на човек от населението, който същевременно е паритет на покупателната способност, е 23,5% от този в страните в ЕС. България с относително най-бавни темпове от страните в Централна и Източна Европа се доближава до равнището на доходите на страните от ЕС. Налице е и процес на конвергенция на ценовите равнища в страните от Еврозоната, която се осъществява сравнително бързо, макар и болезнено за по-бедните ѝ жители. Съществува реалната опасност българският потребител да бъде изложен на ценовата инвазия на сравнително по-високите ценови равнища на стоките в страните от Еврозоната. Това няма да е особен проблем за нейните жители, където разликата в цените и доходите не са толкова големи, но за средностатистическия български данъкоплатец по-високите няколко пъти цени на стоки от първа

необходимост при относително едни от най-ниските доходи в Европа, които в обозримо бъдеще от 1–2 години едва ли много ще пораснат, ще го затрудният неимоверно. Това ще бъде фатално за повечето български потребители и последиците ще бъдат непредвидими за тяхното оцеляване. Дори в страните от Евроланд имаха на разположение цели три години за подготовка за приемане на еврото, а за България и този преходен период е относително по-кратък. Всякакви експерименти за евроизация без необходимия за тази цел преходен период за българската икономика и за българските граждани ще бъдат с негативен изход за много български предприятия и голям брой жители на нашата страна.

Предварителното въвеждане на еврото у нас преди влизането ни в ЕС и впоследствие в ЕПС няма да реши и проблемът с ниската конкурентоспособност на повечето български предприятия, респективно и на тези, работещи за износ, поради ниска производителност на труда, висока енергоемкост и суровинноемкост вследствие на технологичната им изостаналост и не особено добрия мениджмънт. Напротив, очаква се проблемите им да се задълбочат и голяма част от тях да претърпят сериозни финансови загуби или да бъдат обявени в несъстоятелност, а част от заетите в тях изхвърлени на улицата. Вероятно друга част от тях ще бъде погълната от фирми от страните от Евроланд и от други развити страни. За друга, но най-вероятно много малка част от българските стопански субекти въвеждането на еврото ще е твърде благоприятно и те биха само спечелили от безпрепятственото им излизане на единния европейски пазар. Последните две възможности са извънредно перспективни както за тези български предприятия, така и за работещите в тях работници и служители, които ще получават значително по-високи доходи от останалите, но е трудно да предвидим колко от тях ще се радват на тях. Най-вероятните последици от лошата конкурентоспособност на по-голямата част от българските стопански субекти при предварителна евроизация ще им се отрази отрицателно, независимо че за българската икономика като цяло вероятно ще е със знак плюс. Загубите, които тя ще претърпи в по-близък период, вероятно ще са по-малки от загубите, които ще ескалират и ще бъдат неминуемо по-големи след 4–5 години. Не е достатъчно изследван трудно разрешимият проблем при евентуална евроизация за относително големия български външен дълг, а също и за валутния ни, респективно златния ни резерв. Очевидно този въпрос следва да бъде разрешен в благоприятна за България светлина след преговори с представители на ЕЦБ и ЕК. Само привидно е заключението на някои експерти, че с цената на загубата на доходите от сеньоража едва ли не външният ни дълг ще бъде поет от ЕЦБ, а това едва ли ще стане. Подобен проблем не е стоял все още пред ЕЦБ и ЕК и ще бъде разрешен само след преговори, които е трудно да се предвиди с какъв резултат ще завършат.

Независимо от изразените сериозни резерви по отношение на евроизацията, не е за подценяване възможността да се проведат сондажи от отговорни представители от правителството и от БНБ по този въпрос с представители на ЕЦБ и ЕК в тази връзка. Това дори е задължително, независимо от вероятния отрицателен изход от тях. Възможно е (колкото и да е нищожна тази възможност, практически тя клони към нула) при тях да се оцени перспективата от предварително въвеждане на еврото преди влизането ни в ЕС и ЕПС за една относително малка и нехомогенно развита икономика като българската да е по-добра от незабавното пристъпване към евроизация, отколкото след 4–5 години (при положение, че бъде спазена датата за влизането ни в ЕС – 1.01.2007 г., напълно е възможно, макар и извънредно трудно изпълнимо, България да стане част от Евроланд и да въведе еврото две години по-късно, т.е. от 1.01.2009 г. или 1.07. 2009 г.). По-вероятно е това да се осъществи между 2010–2012 г., като оптимистичният вариант е това да стане през 2010 г., когато към Евространата ще се присъединят Чехия, Полша и Унгария, а песимистичният вариант е 2012 г. или през някои от следващите години – 2013, 2014 или 2015 г.

РЕАЛНА ИЛИ ПРЕКАЛЕНО ОПТИМИСТИЧНА Е СТРАТЕГИЯТА НА БНБ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА ЕВРОТО

С решение № 103 на УС на БНБ от 9 септември 2004 г. бе приета **Стратегия за развитие на Българската народна банка 2004–2009 г.** В нея се посочва, че паричният съвет у нас, вкл. и запазването на съществуващото разменно съотношение 1,95583 лв. за 1 евро, ще бъде запазен до влизането на България в Евророната и Евросистемата, което се предвижда да се осъществи според членовете на УС на БНБ през 2009 г. БНБ ще се придържа към определената от ЕК и ЕЦБ рамка, която изключва възможността за едностранна евроизация от присъединяващата се страна.

През април 2005 г. бе подписано и Споразумение между Министерския съвет и БНБ за въвеждането на еврото в Република България. Независимо от оценките при неговия анализ, че „България обективно не е част от оптималната зона на еврото, т.е. българската икономика все още не е напълно синхронизирана с икономиките на страните – членки на Европейския съюз“ (вж. Ганчев и др., 2005, с. 51), може да се обобщи, че нашата страна уверено, макар и с не много бързи обороти се придвижва към членство в Евророната. В стратегията се посочва, че до присъединяването ни към Евророната БНБ ще е единственият емисионен институт на територията на Република България. Тя организира, контролира и отчита производството на банкноти и монети. При присъединяване към Евросистемата националните централни банки (НЦБ) имат право на избор:

- самостоятелно производство на техните „квоти“ от евробанкноти и евромонети;
- осигуряване на полагащите им се „квоти“ чрез покупка от лицензирани печатници и монетни дворове.

В раздел „Налично парично обращение“ на Стратегията за развитие на Българската народна банка 2004–2009 г. се посочва също, че дистрибуцията на пари от 2007 г. нататък ще бъде организирана на пазарен принцип. Съвместната организация с търговските банки на дистрибуцията, обработката, съхранението и унищожаването на налични пари минимизира инвестициите и гарантира нормалното протичане на замяната на лева с евро при спазване на стандартите на ЕЦБ. Подобна организация на паричното обращение създава за страната сравнителни предимства след присъединяването към ЕС на останалите държави в региона.

В раздел „Платежна система и надзор върху плащанията“ на стратегията е предвидено БНБ да подготви националната платежна система за инте-

гриране към платежната система на Еврозоната, като националната ни банка ще осигури нейното кадрово, техническо и инфраструктурно осигуряване. В зависимост от вижданията за развитието на платежната система на ЕЦБ – TARGET БНБ ще търси възможност за присъединяване към обща платформа като най-ефективен вариант за нашата страна.

Необходимо е да бъдат разгледани и влиянието на еврото върху българската икономика и българските граждани, както и най-важните **предимства от въвеждането на еврото в Република България**. Те в голяма степен съвпадат с предимствата от влизането ни в ЕС и се свеждат до:

1. Значително намалява зависимостта от рисковете на обменния курс на фирмите в Еврозоната. На практика с възприемането на еврото за национална валута на нашата страна ще настъпи снижаване на валутния риск. Премахва се валутната рискова премия, оскъпяваща инвестициите у нас, вследствие на присъединяването ни към зона на валутна стабилност. Ето защо може да се очаква допълнителен растеж на чуждестранните инвестиции. Тази валутна стабилност ще направи по-устойчива българската икономика от външни шокове, които в условията на глобализация на световната икономика са твърде опасни за малките и слаби национални стопанства, които са извън интеграционна общност като ЕС.

2. Осигурява повишена прозрачност на цените и прогресивна ценова хармонизация. Тя се изразява чрез постепенно уеднаквяване на ценовите равнища в отделните страни. Това се постига чрез присъединяване към зона на ценова стабилност, в която намалява спекулативната нагласа при определянето на потребителния избор, което от своя страна ще доведе до по-добро функциониране на пазара.

3. Улеснява международните разплащания и води до хармонизация на сроковете за осъществяването им. При въвеждането на еврото сроковете за разплащане в Германия и скандинавските страни са били около 20 дни, а в средиземноморските страни – 70–120 дни. След въвеждането му този срок постепенно започва да намалява и в страните от Южна Европа. На практика се осъществява хармонизация на пазара на финансови услуги, което ще позволи фирмите ни да се финансират от допълнителни финансови инструменти, които се предлагат в рамките на Еврозоната. Тези допълнителни улеснения ще възникнат и от единната база за формиране на котировките и общите борсови индекси в евро. Тези предимства ще обхванат и дейността на небанковите финансови институции. Ще бъдем очевидци на засилени вътрешнообщностни операции и листване на нови фирми на борсите. Очаква се окрупняване на пазара, а в рамките на ЕС се обсъждат проекти за обединение на фондови борси, което ще засегне и България. Пазарът ще се универсализира чрез продажба на всякакви видове финансови пакети и услуги. Ще бъдат развити и застрахователните пазари, на които ще започнат да се предлагат нови застрахователни продукти, както

и банково-застрахователни продукти. Ще се стандартизират методите за оценка на компаниите чрез присъждане на кредитен рейтинг. Това ще позволи фирмено финансиране чрез издаване на корпоративни облигации, което в редица случаи е по-изгодно от банковото финансиране, а от друга страна, ще облекчи и банките при определяне на кредитния риск за фирмите, които кандидатстват за банково кредитиране.

4. Елиминират се разходите по конвертиране на сделките в различни валути. Това ще доведе до икономия на разходи в тази връзка.

5. Улесняват се пътуванията на гражданите в Евроразоната, които спестяват разходи за комисионни възнаграждения при обмяна на валута.

6. Подобряват се възможностите за повишена икономическа адаптивност, която ще бъде постигната чрез по-реална възможност за макроикономическо прогнозиране в резултат от присъединяването ни към синхронизиран в циклично отношение икономически организъм.

7. Ще възникнат или ще се открият филиали у нас на наднационални компании, което ще бъде в резултат от засилената конкуренция и отраслова специализация, а също и от валутната стабилност и ценовата прозрачност. Това ще увеличи заетостта и възнагражденията в тези отрасли в нашата страна.

8. Увеличава се нетният приток на чуждестранни инвестиции и в частност на инвестициите в недвижими имоти, вкл. земя, а също и в селското стопанство като цяло. В тази връзка бяха направени в началото на 2005 г. и промени в Конституцията на Република България. Защитата на частната собственост е основно изискване за постигане на ефективно пазарно стопанство, а забраната за търгуване със земя е в колизия с това изискване. Един от основните принципи в ЕС е свободното движение на капитали, а придобиването на собственост върху земя може да бъде тълкувано като част от този принцип.

9. Увеличава се нетният приток от регионални субсидии от структурните и кохезионните фондове на ЕС и от отчисленията на общия европейски бюджет, предназначени за общата аграрна политика. Ще нараснат и субсидиите за инфраструктурни и други регионални проекти в транспорта, екологията, граничния и митническият контрол. След присъединяването ни към Евроразоната тези субсидии ще бъдат усвоявани значително по-ефективно и по-прозрачно. Ще бъдат предотвратени някои разхищения и злоупотреби, които понастоящем са характерни при усвояване на средствата по предприемачески програми на ЕС – ФАР, ИСПА и САПАРД.

10. България ще се присъедини към единния европейски пазар, за който са характерни свободно движение на капитали, стоки и услуги и работна сила. Това ще бъде свързано с чувствително нарастване на външнотърговския ни обмен и синхронизация на потребителския, производствения и

финансовия сектор. В резултат на тези структурни промени в българската икономика се очаква постепенно изравняване на потребителските цени у нас с тези в Евроланд, респективно и постепенно (но неизбежно, с по-бавни темпове) повишаване на доходите на българските граждани.

В специализираната литература (вж. Минасян, 2004, 102–103) се посочват следните два *възможни варианта* за страните с паричен съвет от Централна и Източна Европа (България, Естония и Литва) по пътя им към ЕС:

– преминаване към свободно плаващ валутен режим в съответствие с изискванията на ЕС и ЕРМ II. В цитирания източник се визира, че паричният съвет създава определени „ненормални“ условия за функциониране на икономиката, от една страна, но от друга – инвеститорите (външни и вътрешни) разчитат априори на твърдия валутен курс, който оказва съществено влияние върху техните решения. По този начин се елиминира валутният риск и не съществува реална оценка на възможностите на икономиката сама да се справи с различни по степен и сила варианти на валутни шокове. Направен е изводът, че този вариант е рисков сам по себе си.

– пряко преминаване от паричен съвет към участие в ЕРМ II. Той е значително по-реалистичен и по-безболезнен за икономиката като цяло и в частност за икономическите агенти и населението на България, Естония и Литва, които понастоящем са във валутен борд и са фиксирали валутата си към еврото. Правилно се визира, че при този вариант промените ще бъдат много повече технически, тъй като ще се премине към нова монетарна система, отколкото икономически.

Предвид плановете за присъединяването към Еврозоната на Европейската комисия и на Европейската централна банка за 10-те присъединили се страни през май 2004 г., високата инфлация и закъснелите реформи в българската икономика, както и евентуалното отлагане на членството на Република България в ЕС за 1.01.2008 г. (авторът не споделя тази прогноза) е възможно еврото да се въведе у нас между 2010–2012 г. или през някоя от следващите години.

АНАЛИЗ НА СПОРАЗУМЕНИЕТО ЗА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОЗОНАТА

Преди анализирането на Споразумението от април 2005 г. между Министерския съвет и Българската народна банка за въвеждането на еврото в Република България е необходимо да бъдат посочени някои от предпоставките за неговото сключване, свързани с изпълнението на Копенхагенските критерии и с подготовката на изпълнението на конвергентните (Маастрихтските) критерии за членство в Еврозоната.

Изискванията за включване на Република България в Еврозоната са идентични с тези, които са предявени към останалите десет страни, които на 1.05.2005 г. се присъединиха към ЕС, и към Румъния, с която на 1.01.2007 г. ще влезем в ЕС. За нашата страна, която е въвела системата на валутен борд (както и Естония, и Литва) и още през 1999 г. е възприела еврото за валута, към която е прикрепен българският лев (дотогава той бе прикрепен към германската марка), са налице известни специфики за разлика от останалите 12 страни, които не са въвели тази система. В известна степен може да се подкрепи направеният извод, че още „с въвеждането на валутния борд през юли 1997 г. България фактически предопредели своето неофициално присъединяване към формиращата се зона на еврото.“ (вж. Ганчев и др., 2005, с. 46). В никакъв случай това обстоятелство не е в състояние от своя страна да компенсира изоставането на нашата страна от централноевропейските държави. Финансовата ни история от последните 7–8 години е добре позната на българския читател, но не е излишно да бъде систематизирана по следния начин:

- прикрепване на българския лев към германската марка и автоматично прехвърляне на фиксирания курс на лева към еврото от януари 1999 г.;

- относително бързо „укротяване“ на инфлацията у нас през втората половина на 1997 г. и особено през 1998 г., когато тя бе само 2 % (докато за предходната година бе 580 %, което се дължеше преди всичко на хиперинфлацията през първото тримесечие на годината), или на т.нар. дезинфлация (пак там, с. 46).

- след 1998 г. България изпълнява конвергентните (Маастрихтските) критерии относно бюджетния дефицит. Нетният държавен дълг също се съкращава, а понижението на лихвените проценти и фиксираният валутен курс на българския лев ни доближават до изискванията за присъединяване към Еврозоната. През 1999 г. у нас се извърши и деноминация на българския лев, като един нов лев се обмени за 1000 стари лева. Независимо

че в други страни от Централна и Източна Европа (Чехия) не се изпълнява Маастрихтският критерий по отношение на бюджетния дефицит, който надвишава 3 % (с оглед на избягването на социални сътресения и постигане на по-висок икономически растеж), то за страни като България, която е относително по-слабо развита в икономическо отношение и е във валутен борд, изпълнението му е неизбежно.

Независимо от постигната валутна стабилност след установяването на системата на паричен съвет Република България не успя да преодолее относителното си изоставане при налагането на пазарните реформи. Същевременно по-ниска бе и конкурентоспособността на българските производители (износители преди всичко), а също и на българската икономика като цяло в сравнение с присъединилите се през 2004 г. 10 страни, в резултат на което нашата страна изостана от тях с две години и половина в процеса за присъединяване към ЕС.

В някои литературни източници са посочени четири етапа на **примерна стратегия за асоцииране на страна**, присъединила се или присъединяваща се (каквато е България понастоящем) към Евророната. Те заслужават внимание и е необходимо да се имат предвид от органите на изпълнителната и законодателната власт у нас, независимо от известни резерви на автора към някои от тях (пак там, 49–50).

1. Първият етап обхваща монетарна и реална стабилизация, както и създаване на условия за устойчив и динамичен растеж. Условно етапът е свързан с изпълнение на критериите от Копенхаген, т.е. постигане на конкурентоспособност, на функционираща пазарна икономика и способност за поемане на ангажменти в ЕС. Необходимо е да се пристъпи към подготовка за изпълнение и на конвергентните (Маастрихтските) критерии за членство в Евророната, а и за поэтапното изпълнение на някои от тях в преходния период.

2. Вторият етап включва ориентиране към прилагането на фискални програми, които ни доближават до изискванията на ЕС, както и подготовка за монетарна политика, произтичаща от фиксирането на курса на националните парични единици към еврото (у нас това е сторено през 1999 г.) и подобряване на сътрудничеството със системата на европейските централни банки и с ЕЦБ. Според оценките на икономическите наблюдатели единствено четирите страни от т.нар. Вишеградска четворка (Чехия, Полша, Унгария и Словакия), Словения и в известна степен трите прибалтийски страни са изпълнили изискванията на втория етап. Република България е отбелязала значителен напредък в изпълнението на този етап.

3. Третият етап настъпва от началото на встъпването в ЕС до пълноправното присъединяване към Евророната или към Икономическия и валутен съюз. През този етап страните са обект на мониторинг от ЕЦБ за

изпълнението на конвергентните критерии. На практика този мониторинг от ЕЦБ се осъществява не само през третия етап, но и през времетраенето на останалите етапи.

4. Четвъртият етап включва адаптирането на икономиките към еврозоната и изпълнението на изискванията на т.нар. Пакт за стабилност. Възможно е четвъртият етап да бъде преместен по-напред в подреждането на етапите (дори и да стане първи етап) поради перманентната необходимост от поставените в него изисквания към страната кандидатка.

През 2003–2004 г. българската икономика бе призната за действаща пазарна икономика от ЕС, САЩ и Япония, но с определени резерви. Бяха посочени от отговорни представители на правителствата им известни негативни страни при нейното функциониране. В предходните точки бе посочено, че до 1.01.2007 г. за България са задължителни Копенхагенските критерии. Засега изпълнението на Маастрихтските критерии не е задължително за България и Румъния, но към тях е необходимо да се отнасяме с подчертано внимание, тъй като те ще станат задължителни след тази дата. В никакъв случай не е случайно обстоятелството, че след членството в ЕС за всяка страна е предвиден известен преходен период до присъединяването ѝ към Еврозоната, през който тя адаптира своята икономика към конвергентните критерии, отнасящи се до валутния курс, инфлацията, лихвените проценти, бюджетните дефицити и държавните дългове. Според някои автори (пак там, с. 51) е налице невъзможност за страните, приети в ЕС, за бързо покриване на критериите от Маастрихт. По принцип този извод не се отнася за някои държави, които предварително са покрили повечето или всички критерии.

По отношение на инфлацията новоприсъединените страни в ЕС обективно трябва да синхронизират не само темповете си на инфлация, но и равнищата на цените, които са без изключение значително по-ниски в новоприсъединените страни. Неизбежен за всяка новоприсъединена страна към ЕС е периодът на адаптация на цени и доходи на нейните граждани с тези в останалите страни – членки на ЕС, при което те нарастват. По-високите цени ще се отразят и на лихвеното равнище в тях, което също ще отбележи тренд на нарастване. Този извод е от значение за конкретната икономическа обстановка през ранната есен на 2005 г. у нас, когато се обсъждат нови по-високи цени на газта (те са неизбежни предвид драстичното увеличение на горивата в световен мащаб) и свързаните с тях цени на топлинната енергия и на други енергоемки стоки, както и новите акцизи на алкохолните напитки и тютюневите изделия. В резултат на предвижданото увеличение на цените на основните потребителски стоки и услуги някои икономически наблюдатели прогнозираха двуцифрена инфлация (надвишаваща 10%) през следващата 2006 г. Ако се допусне такъв размер на инфлация у

нас, това неминуемо ще даде отражение и при изпълнението (или по-точно на евентуалното неизпълнение) на посочените конвергентни критерии след няколко години (особено на равнището на инфлация).

По отношение на подписаното през април 2005 г. Споразумение между правителството и БНБ за въвеждането на еврото, респективно и за включването ни в Еврозоната през 2009 г., от тогавашния министър на финансите Милен Велчев (мандатът му изтече през август 2005 г.) и от гуверньора на БНБ Иван Искров (посочено бе, че то би се осъществило най-рано през 2010 г. според т.нар. оптимистичен вариант и след 2012 г. при т.нар. песимистичен сценарий) е необходимо да се посочат следните няколко обстоятелства:

1. Наложително е сегашният състав на Министерския съвет, избран от парламента през лятото на 2005 г., по отношение на изпълнението на споразумението безусловно да изрази приемственост и да продължи неизменно да го прилага. В противен случай включването на България в Еврозоната през 2010 г. ще бъде отложено. Възможно е в следващите няколко години то да бъде актуализирано съобразно конкретните икономически условия, които ще настъпят, но е задължително да се запази неговият дух, в който е налице волята на двете държавни институции синхронизирано да работят за изпълнението му.

2. В някои литературни източници (цит. съч., с. 51) се посочва, че в споразумението е налице обратна логика – поставят се краткосрочните финансови проблеми пред стратегическите. Освен това в него има и стремеж за поемане на двустранни ангажименти. В цитирания източник не е в достатъчна степен разграничено какво се разбира под „краткосрочен ангажимент“ и „стратегически“. Необходимо е се има предвид, че в редица случаи е възможна различна интерпретация и някои от краткосрочните ангажименти могат да бъдат определени като стратегически и обратно – някои от стратегическите могат да се определят като краткосрочни.

3. В общата част на споразумението правителството се ангажира да „се съобразява напълно с европейското законодателство“.

4. Първият поет ангажимент на Министерския съвет (МС) към БНБ е да изпълни задълженията си, които са предвидени в рамките на преговорния процес с ЕС.

5. Вторият ангажимент е от особено фундаментално значение, тъй като в него се поема ангажимент от страна на МС да провежда рестриктивна фискална политика на изготвяне и приемане от Народното събрание на балансирани бюджети. Това се предполага в голяма степен и от принципите на системата на валутен борд, възприета у нас на 1.07.1997 г. През изминалите осем години след това бюджетният дефицит е бил под 1%, а

в редица години е бил налице и бюджетен излишък (у нас той се разпределя от МС, а не от Народното сбрание, както би следвало).

6. Третият ангажимент предполага МС да не използва косвените данъци и административно определяните цени (от държавен регулаторен орган на енергоносителите) по начин, който да ускори инфлацията чрез мерки, които не са предвидени в предприсъединителните споразумения. Този ангажимент е твърде спорен. От една страна, не е възможно, а и социално не е справедливо (възможни са дори и социални сътресения от страна на синдикати и част от нискодоходните слоеве у нас), ако косвените данъци (преди всичко акцизите, тъй като едва ли това или следващо българско правителство ще повиши ставката на данъка върху добавената стойност) рязко се увеличат, и от друга – това не е възможно да стане над договорените параметри с ЕС. Открит е обаче въпросът, кога ще се осъществи изравняването на размера на акцизите у нас с този в 15-те страни от ЕС, които са били негови пълноправни членове до 2004 г. – дали това ще стане скокообразно още през 2006 г., каквито са намеренията на правителството, или плавно през всяка от оставащите години до 2009 г.? Според автора правилният подход е вторият.

7. Четвъртият и петият ангажимент могат да бъдат отнесени към изпълнение на т.нар. общи ангажименти към ЕС, поети от правителството във връзка с бъдещото ни присъединяване към Пакта за стабилност и растеж.

8. При осъществяването на ангажиментите на БНБ е необходимо да се имат предвид следните няколко по-важни аспекта:

а) практическата замяна на лева с еврото, което е вменено в споразумението само на БНБ. Наложително е тя да бъде обвързана и с бъдещи конкретни координиращи ангажименти на МС в тази насока. Този процес е свързан с максимално участие на търговските банки и преди всичко на гражданите в него и той е съпроводен с известни трудности, дори и с лишения от тяхна страна, и само правителството е в състояние да мобилизира сили и средства за преодоляването им. В страните – членки на Еврозоната, бе осъществено такова координирано взаимодействие между правителствата и централните банки, като техен партньор бяха и търговските банки. Възможно е да бъде допълнено (анексирано) споразумението за в бъдеще в тази насока.

б) изграждането у нас на необходимия институционален, административен и технологичен капацитет за това. МС и БНБ се обявяват за запазване на валутния борд до влизането на Република България в Еврозоната. В някои литературни източници (цит. съч., с. 53) се посочва, че при запазването неизменни на всички атрибути на валутния борд до момента на влизане в Еврозоната се излага на риск БНБ да не може да се включи веднага ефективно в прилагането на единната политика, тъй като няма необходимия

практически опит за това. Според Г. Ганчев е необходимо, малко преди влизането в Еврозоната, при запазването на фундаментите на паричния съвет – на фиксирания курс на лева към еврото и пълното покритие на валутните резерви (пари в обращение), БНБ да може да извършва определени операции на финансовия пазар, които да я доближат и подготвят за прилагане на единната парична политика. След влизането на България в ЕС предстоят още три години до членството ни в Еврозоната и през този период ще запазим основните принципи на системата на валутен борд (до 2010 г.), но когато БНБ трябва да приложи някои от принципите на единната валутна политика, то тя с разрешение на ЕЦБ трябва да го направи независимо от паричния съвет у нас. В условията на т.нар. мек тип на валутен борд, какъвто е установен у нас през 1997 г., това е възможно и без промяна на Закона за БНБ, който у нас е основният нормативен акт за въвеждането му.

След като се отчете опитът на страните, въвели еврото, е необходимо да се посочи, че подобен процес има чисто административен и информационен контекст. От съществено значение за безпрепятственото протичане на процеса по въвеждането на еврото за гражданите, стопанските субекти (фирмите и работодателите изобщо), търговските банки и другите финансови посредници е обстоятелството да са запознати предварително със споразумението между МС и БНБ. Остава те да са достатъчно добронамерени да поемат своята отговорност при осъществяването му, независимо че те не са страна по него. Двете държавни институции, които са поставили подписи под споразумението, са призвани по силата на конституцията и българското законодателство да работят за защита на техните права и интереси, за което са избрани по демократичен начин.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА СЮЖЕТИ ЗА НАЦИОНАЛНАТА СТРАНА НА ОСЕМТЕ НОМИНАЛА НА ЕВРОМОНЕТИТЕ

Република България ще въведе еврото най-рано през втората половина на 2009 г. Това е записано в Стратегията за развитие на Българската народна банка 2004–2009 г., приета през септември 2004 г., и в Споразумението между Министерския съвет на Република България и БНБ за въвеждането на еврото в Република България от април 2005 г. Най-вероятно въвеждането на еврото у нас ще стане през 2010 г., когато това ще се осъществи в трите най-големи и най-силно развити (Полша, Чехия и Унгария) от 10-те държави, присъединили се към ЕС през май 2004 г. Това ще стане по всяка вероятност реалност за България, ако през пролетта (април или май) на 2006 г. бъде потвърдена датата 1.01.2007 г. за присъединяването ни към ЕС. В противен случай, ако бъде задействана отлагателната клауза в подписания договор с нашата страна или ако някоя от 25-те страни – членки на ЕС не ратифицира Договора за присъединяването ни към Еврозоната, то ще бъде отложено най-вероятно с 2–3 години.

Четири години преди това е наложително да започне дискусия за дизайна на сюжетите на националната страна на осемте купюра евромонети, които ще се емитират у нас и ще заменят българския лев. Те трябва да бъдат възприети от българската национална история и битие и да са нашият символ, с който гражданите от голямото семейство на страните от Еврозоната ще разпознават нашата страна. По примера на други страни със славна и бурна история и богата култура като Гърция, Италия и др., които имат значителен дял в световното културно наследство, сюжетите на българските евромонети трябва да отразят приноса на народите, населявали българските земи, във формирането на европейската цивилизация. Необходимо е да се потърси баланс в изображенията върху евромонетите ни между ликовете на известни личности от българската история и култура, които са повод за национална гордост у всеки българин, и забележителностите от културно-историческо естество, на които нашата страна е изключително богата. У нас има редица архитектурни и археологически паметници, които Световната организация към ООН – ЮНЕСКО, със седалище в Париж, е обявила за паметници, които ще бъдат под нейна егида и е възможно да бъдат консервирани и реставрирани със средства от тази международна организация. Ето защо по примера на Италия, която на националната си страна на евромонетите е поставила изображение на Колизеума в Рим, и на Германия – Бранденбургската врата в Берлин, е

необходимо и у нас да бъде актуално това предложение, свързано със своеобразно „рекламиране“ чрез българските евромонети на уникалните културно-исторически забележителности, съхранени по българските земи. Евромонетите, емитирани от националната банка на всяка страна в Евророната, са законно платежно средство във всяка страна от Евророната и един ирландец, финландец или холандец, който ще посети България през 2011 г., ще ги отнесе в своята родина. Там те ще попаднат в ръцете на други негови сънародници, които биха предизвикали спонтанен интерес от изобразените върху тях забележителности от България и впоследствие биха пожелали да ги видят. Жителите на развитите в икономическо отношение страни в Евророната са изключително мобилни, което е и следствие на тяхната относително висока платежоспособност. По този начин посредством своеобразната реклама на огромното културно-историческо наследство по българските земи, осъществено чрез емитираните евромонети у нас, ще бъде стимулирана българската туристическа индустрия и в частност българската култура, за която понастоящем перманентно не достигат средства. В недалечно бъдеще средствата, отделяни за опазването и реставрирането на археологическите и културно-историческите ни паметници не само от държавния бюджет, но и от големите международни туристически вериги, неминуемо ще се увеличат многократно и те ще станат значително по-привлекателни и достъпни за туристите.

Сюжетите на първите три номинала от 1, 2 и 5 евроцента, които ще бъдат емитирани у нас, следва да бъдат взети от значителното културно-историческо наследство на древните народи (траки, а също елини и римляни), които са населявали българските земи и на които българският народ е наследник. Най-разпознаваемият герой от тракийския епос за средния европеец е митичният тракийски певец Орфей. Една от най-известните опери с античен сюжет е на Кристоф Вилибалд Глук „Орфей и Евридика“, а редица литературни произведения са посветени на певица от Родопска планина. Напоследък в медиите се „разгоря спор“ между България и Гърция на кого принадлежи този епичен герой, а туристически агенции от нашата южна съседка рекламират своята държава като страната на Орфей. Като контрапункт на тези реклами в родопското село Гела бе открито пред камерите на повечето електронни медии у нас огромно пано, на което се посочва, че това село е неговото родно място. Български археолози разкопават вече втора година светилището в местността Татул край Момчилград и според някои твърдения то е посветено на виден тракийски владетел, а според други – на митичния Орфей (има и легенда, че той е син на бог Дионис). Дори се твърди, че е намерен гробът на Орфей, независимо че достоверни източници затова няма. Този спор може да приключи по достоен и същевременно исторически верен начин, като на монетата от **1 евроцент** бъде изобразен Орфей, а защо не и заедно с негова-

та муза Евридика. Известно е, че на север от Епир и Тесалия гърците в древността не са се заселвали и дори планината Олимп е била извън древна Елада. Безспорно е, че Орфей е тракийски певец, живял в земите на Родопите, които са част от древна Тракия, а те са разположени на стотина километра, северно от земите, които са населявали древните елини. Съвременните им потомци от Република Гърция все още не са предявили претенции към Евридика и изображението на певеца Орфей, свирещ на лира, заедно с нея е най-удачно да бъде използвано като сюжет за евромонета от 1 евроцент. Недалеч от светилището в местността Татул през лятото на 2005 г. бе намерена 16-сантиметрова миниатюрна скулптурна бронзова пластика на мъж с лира (вероятно изобразяваща Орфей). Тя също е възможно да стане прототип на бъдещата евромонета от 1 евроцент (ако не се приеме да се изобрази Орфей заедно с Евридика), при положение че допълнителните изследвания на учените по безспорен начин потвърдят предположенията на археолога Николай Овчаров от Националния археологически институт с музей при БАН, ръководител на експедициите в Източните Родопи, които правят разкопки в местността Татул и в античния и средновековен град Перперикон – епископски център, належащ се до гр. Кърджали.

На монетата от **2 евроцента** са възможни няколко сюжета, които също следва да бъдат почерпени от историята на древните траки. Възможно е те да бъдат взимани от тракийските тетрастатери (сребърни монети), емитирани от VI в. пр. Хр. до 44 г., когато техните земи са завоювани окончателно от римляните. Възможно е да бъдат използвани няколко сюжета, които преди 2000–2500 години са били част от едно от най-богатите монетосечения в античността – тракийското. Един от най-известните и същевременно безценни за нумизматите е този на тракийското племе Дерони, на който е изобразен бог Хермес, застанал прав зад два вола и надпис „Дерро“. На друга монета на дероните, която е част от музейната сбирка на БНБ, е изобразен мъж с остра брада, седнал в двуколка, теглена от вол, а над него – тракийски шлем (вж. Приложение). Друг възможен сюжет, който е стоял на седем типа известни досега монети, емитирани от древните траки, е ликът на един от най-великите владетели на Одриската държава цар Севт III (вж. Приложение). Одриското царство по времето на управлението му е било в своя апогей. Откритите през 2004 г. златна маска и бронзова глава на мъж с брада (предполага се, че те са на одриските царе Терес II и Севт III) също са експонати, достойни за изобразяването им на монетата от 2 евроцента. На трето място монетите, изобразяващи тракийски конник (типично за тракийското монетосечение), емитирани от царя на тракийското племе Пеони Патрай, също заслужават внимание при обсъждане на националната страна на евромонетите на

Република България (вж. Приложение). В колекцията на Националния исторически музей (НИМ) се намира монетната находка от с. Режанци, Пернишко, в която преобладават монети (няколко разновидности) от цар Патрай, на реверса на които е изобразен тракийски конник. Възможно е да бъде предложен и четвърти сюжет за обсъждане, който е почерпен от изображението на монета, емитирана от един от последните тракийски царе на Одриското царство, Реметалк I. На нея той е изобразен заедно със своята съпруга (вж. Приложение).

На монетата от **5 евроцента**, която предстои да бъде емитирана у нас, може да бъде изобразен сюжет, характерен за монетосеченето на древногръцките градове-държави (полиси) по българското Черноморие. Един от най-значителните в икономическо и културно отношение градове в древността е Аполония (дн. Созопол). Тя е украсявана от огромна 13-метрова скулптура на бог Аполон, която е

Фиг. 2. Тетрадрахма от Аполония с глава на бог Аполон с лавров венец (към 430–355 г. пр. Хр.)

оценявана според римския писател Плиний на над 500 таланта злато. Статуята е отнесена по море в столицата Рим и поставена на Капитолия след завоюването на града от римляните. Тя е била изобразявана на повечето монети, отсечени в Аполония, както и емблемата на града – котва и рак, които са стояли на реверса (обратната им страна) им. Те са били широко разпространени в античния свят повече от пет столетия от VI до I в. пр. Хр., когато Аполония пада под римска власт (фиг. 2). Възможни други сюжети за монетите от 5 евроцента са от сребърните тетрадрахми, отсечени в древния Одесос (дн. Варна) с характерния за тях тракийски бог Дарзалас (негов аналог в древногръцката митология е бог Плутон) (фиг. 3), както и от сребърните оболи, емитирани в древна Месамбрия (дн. Несебър), на които е изобразена богиня Атина с коринтски шлем (вж. Приложение). Тези полиси също са сред водещите в икономическо и културно отношение в античния свят, чрез които древните траки са осъществявали своите търговски връзки с Елада, Финикия, Картаген, Сиракуза и по-късно с Рим.

Монетите от **10 и 20 евроцента**, които следва да се емитират у нас, е необходимо да са със сюжет от средновековната история на България след основаването ѝ през 681 г. Не трябва да се забравя, че през X в. в Европа са съществували три империи: Византийската, Франкската на Карл Велики и Българската на Симеон I Велики. Най-значителното изцяло запазено монументално художествено и архитектурно произведение от Първата българска държава е барелефът край с. Мадара (Шуменска област) – Мадарският конник. На него по всяка вероятност е изобразен хан Тервел, бога-конник Тенгри – епически герой или конник от Евразийските степи. Мадарският конник следва да бъде изобразен на монетите от **10 евроцента**. В подкрепа на това предложение е обстоятелството, че този старобългарски монументален паметник се е наложил в българското монетосечене в масовите емисии от 1930, 1941, 1943 (от желязо), 1992 и 1999 г. и в юбилейните емисии от 1981 и 1998 г. На първите три емисии е изобразена погрешна година – 814, свързана с хан Крум (надпис с името на хана също е изсечен на тях), което по-късно е опровергано от нашата историческа наука (вж. Приложение).

На националната страна на евромонетите ни от **20 евроцента** задължително според мен следва да бъдат изобразени ликовете на двамата братя равноапостоли св. св. Кирил и Методий, сътворили славянската азбука и превели на нея от гръцки език Библията и множество жития за светци и църковни книги. На тях покойният папа Йоан Павел II посвети отделна енциклика и ги обяви за съпокровители и пазители на Европа. На златната емисия от 1965 г. (от 10 и 20 лв., вж. Приложение) са изсечени св. св. Кирил и Методий по повод 1100-годишнината на славянската писменост. През 2005 г. се навършват 1150-годишнина от създаването на българските букви. Наред с латинските и гръцките букви думата „евро“ на евробанкнотите и евромонетите ще бъде изписван в следващите години и с български букви, като се използва кирилицата. Ето защо тази годишнина следва да бъде ознаменувана с разработката на художествен проект на

Фиг. 3. Тетрадрахма от Одесос с глава на бог Дарзалас с диадема (аверс) и бог Дарзалас с хитон и химатион (реверс)

юбилейна монета, който да стане прототип на националната ни страна на бъдещата евромонета. В тази връзка заслужава внимание и следващото предложение за съчетание на образите на св. св. Кирил и Методий с първите букви на българската азбука, които са изобразени на златна монета, емитирана през 1993 г. Най-известният ученик на Кирил и Методий е св. Климент Охридски, на който понастоящем носи името Софийският университет, и тяхното изображение също е възможно да бъде предложено за обсъждане като сюжет на националната ни страна на бъдещите евромонети. Досега такъв сюжет е бил изобразяван на възпоменателна монета през 1998 г. (вж. Приложение).

На монетата от **50 евроцента** (колкото сега е 1 лев) следва да се потърси сюжет от българското монетосечене през Средновековието. Пример в това отношение е монетата от 1 евро на Гърция, на която е възпроизведен сюжетът със сова на монета от древна Елада (от града-държава Атина).

Друго предложение за дизайн на тази монета може да се взимат от единствената златна монета от XIII в., отсечена през 1230 г. в чест на победата при Клокотница над епирския деспот Теодор Комнин, обявил се и за Солунски император. На нея са изобразени цар Иван Асен II (1218–1241) и св. Димитър, който го коронясва. Този сюжет на златицата от XIII в. (вж. Приложение) е бил възпроизведен на юбилейните монети от 2 и 50 лв., емисия 1981 г. Тази златна монета предхожда с няколко десетилетия италианските златни монети на двете най-могъщи републики на Апенинския полуостров по това време – Венеция (емитирала дукати или цехини) и Флоренция (емитирала флорини). Второто предложение за монетата от 50 евроцента е да бъде възпроизведен по нов начин (с помощта на графика или компютърна анимация) сюжетът на сребърната монета от цар Теодор Тертер (1300–1321) – първата монета, отсечена в пределите на българската държава в монетарницата в Търново (фиг. 4). През 2005 г. се навършиха 775 г. от нейното емитиране. На нея до изображението на българския самодържец има и надпис „Цар български“, а

Фиг. 4. Грош от цар Теодор Тертер – цар с корона (аверс) и Исус Христос (реверс)

ювелирната изработка на майсторите от търновската монетарницата понастоящем се оценява високо. Тази монета е била емитирана на съвременна емисия през 2000 г. (вж. Приложение). Третото предложение е свързано с монета от времето на цар Михаил Шишман, изобразен на кон (вж. Приложение). Четвъртото предложение е свързано с монета от времето на управлението на цар Иван Александър (1331–1371), когато паричното обращение в Царство България изцяло се е осъществявало с български монети. Един от най-разпространените епоними е сребърната монета, на която цар Иван Александър е изобразен с големия си син Михаил Асен (убит в битка с турците през 1355 г.). В колекцията на НИМ се съхраняват две находки с монети, на които са изобразени цар Иван Александър и Михаил Асен – от с. Червен, Русенско (през Средновековието Червен е бил голям град, седалище на епископ, с развито занаятчийство и търговия), и с. Арчар, Видинско, което е разположено на мястото на античния град Рациария. Двата заедно с бъдещия цар Иван Срацимир (1359–1396), владетел на Видинското българско царство, и царицата са изобразени на Четвероевангелието на цар Иван Александър, известно като „Лондонското евангелие“, което се съхранява в Британския музей в Лондон (те са сюжет на златна монета, емисия 1998 г.) (вж. Приложение). Петото предложение е свързано с фигурата на лъва, която е дала името на нашата национална валута „лев“. Средновековната българска билонова монета, на която сюжетът е с изображение на лъв, е емитирана от цар Иван Шишман (1371–1393). Възможно е българският лев като изображение на средновековна българска монета от края на XIV в. да остане и в бъдеще на националната страна на евромонетите от България. Необходимо е да се има предвид, че фигура на лъв е изобразен и на повечето от финландските евромонети (вж. Приложение).

За монетите от **1 и 2 евро** са възможни няколко сюжета, от които трудно може да се определи кой е най-приемлив и би се възприел най-добре от българската общественост. Като че ли някоя забележителност от нашата страна – част от световното културно-историческо наследство, или ликът на някой от големите национално значими български личности – писатели, поети, революционери, за монети от 1 евро и българската роза за монети от 2 евро са най-атрактивни. За избор на сюжет за национална страна на Република България за монетата от 1 и 2 евро са възможни три коренно различни подхода, между които трябва да бъде потърсен разумен баланс.

Първият подход обхваща възможността да бъдат потърсени сюжети сред ликовите на българските дейци на културата и преди всичко на словото, които са оставили трайна следа не само в българското, но и в европейското културно наследство. Пример в това отношение е монетата от 2 евро на Италия с лика на Данте Алигиери и испанските 10, 20 и 50 евроцента с лика на Мигел де Сервантес. В българската литература има много

Фиг. 5. Емисия 1999 г.
„Пловдивска къща“;
10 лв; метал сребро

бележити творци, но двама от тях – Иван Вазов и Христо Ботев, се открояват далеч над останалите и стотици български градове, улици, училища, театри, читалища и други културни институции носят тяхното име. Първият с право е назван „Патриарх на българската литература“, а стих от Ботевата балада „Хаджи Димитър“ е сред трите ненадминати постижения на световната поезия, изписан на паметна плоча в Сорбоната в Париж. Възможно е да не се прави избор между двамата велики творци и ликовете им да се поставят на монетите от 1 евро на Христо Ботев и от 2 евро – на Иван Вазов. Васил Левски също е личност, за която всеки българин няма смисъл да бъде убеждаван, че е достоен да бъде изобразен на монета. Възпоменателни монети с ликовете на Иван Вазов, Христо Ботев и Васил Левски досега са били изобразени върху юбилейни емисии 1976, 1970 и 1988 г. (вж. Приложение). Христо Ботев е изобразен на банкнотна емисия от 1924 г., а Иван Вазов и Васил Левски са изобразени на емисии на банкноти от 200 и

1000 лв., емитирани през 90-те години на ХХ в.

Вторият подход може да бъде избран, в случай че се прецени, че на евромонетите, които ще се емитират от България, са изобразени твърде много личности, свързани с историята и културата ни. В този случай е възможно да се обмисли дали не е по-добре да се изобрази на една монета характерна забележителност от нашата страна, или конкретно произведение на изкуството, което носи българския национален дух, и същевременно са част от световното културно-историческо наследство. По-горе бяха предложени за сюжети няколко произведения на изкуството, като Мадарския конник, както и изображенията върху няколко монети от Средновековието и античността, емитирани по българските земи. На евромонетите ни от 1 и 2 евро е възможно да бъдат изобразени, а част от тях вече са били избрани за сюжети на български юбилейни и възпоменателни монети – вж. Приложение – базиликата „Св. София“ и храм-паметника „Св. Александър Невски“ в София, Рилския манастир, единствения запазен у нас средновековен замък „Баба Вида“ във Видин, Стария Пловдив (вж. фиг. 5), иконата „Св. Теодор Стратилат“ от IX–X в. от манастира в местността Патлейна, изработена от глазирана керамика (оригиналът се намира в музея на Велики Преслав, край който тя е намерена), както и други обекти, обявени за паметници от ЮНЕСКО: църквите „Св. Стефан“ и „Св. Пантократор“ в стария Несебър, Казанлъшката гробница, Тракийската гробница край с.

Свещари (до гр. Исперих), Скалните манастири при с. Иваново, Русенско, Боянската църква и др.

Третият подход може да бъде приложен, в случай че се прецени, че на някоя от евромонетите (на 1 (2) евро), която ще емитира нашата страна, следва да се изобрази произведение на изкуството, което е типично за България и известно далеч зад границите ни, например българската роза. В тази връзка са възможни следните два варианта за сюжет на евромонета:

а) да бъде изобразен само единичен розов цвят или букет от рози;

б) изображението на роза да е в съчетание с красотата на българката, като се репродуцират върху националната страна на някоя от евромонетите ни картини с изображения на български моми и рози (както и други цветя) от големите български художници Владимир Димитров-Майстора (досега ликът на художника е изобразяван на възпоменателна монета емисия 1982 г. (вж. фиг. 6), Васил Стоилов, Никола Михайлов и др. Въздействието на станалия за България символ – българската роза, ще бъде особено силно и запомнящо се. При втория вариант е възможно да бъде обявен конкурс за изготвянето на монета, на която да доминира розата, респективно розопроизводството. Тя може да бъде в съчетание с розоберачка или с българка, която е украсена с розов цвят. Конкурсът следва да бъде международен. Освен това може да бъде разработен сюжет, който да превъзхожда по изящество и финес досегашните художествени творби, посветени на българската роза, на розобера или да съчетават красотата на българката и розата. Възможно е да се предложи на художествения съвет проект, който да съчетае българската роза с образа на Десислава – съпругата на севастократор Калоян. Тя е изобразена от неизвестния Боянски майстор в Боянската църква край София. Този образ е един от най-ярките творби от ранното Възраждане (XIII в.) и превъзхожда творбите на най-забележителните представители на Ренесанса, живели около век покъсно – италианците Джото и Мазачо, фламандеца Ян ван Ейк и дори несравнимия лик на Венера, родена от морската пяна, на Сандро Ботичели, живял през късния Ренесанс (втората половина на XIV в.) в Италия. Ликът на Десислава е бил изобразен на редица български емисии банкноти (20 лв. – емисия 1991 г.) и монети (10 000 лв., емисия 1993 г.). Последната е единствената българска монета, изработена от платина, за разлика от другите емисии български монети, отсечени от традиционните

Фиг. 6. Емисия 1982 г. „100 години от рождението на Владимир Димитров-Майстора“; 5 лв; метал - мед-никел - сплав

за монетосеченето благородни метали злато и сребро. Тя е изобразена и на монета емисия 1981 г. от 2 лв. „1300 години България. Боянската църква“ (вж. Приложение).

Фиг. 7

Фиг. 8

В подкрепа на предложението ми за поставянето на роза върху националната страна на евромонетите на Република България са последните направени изследвания върху тракийското монетосечене по времето на Одриската династия от български нумизмати (вж. Топалов, 2004). В посоченото произведение се изследва монета от колекцията на автора (вж. фиг. 7) с изображение на реверса двойна брадва, над нея роза и надпис (АМА) Т(О) КО, а на аверса – грозд с дръжка и следи от зрънчест кръг. Предполага се, че монетата, намерена в Пазарджишко, е отсечена по времето на управлението на цар Амадок. Характерно за нея е свръхголямата ѝ дебелина – 7,5 мм, тегло – 13,65 г и диаметър 17,5–20,5 мм, както и сравнително грубата ѝ изработка. Топалов цитира и т.нар. баща на историята – древногръцки учен Херодот, според който в земите на древна Тракия са се отглеждали „рози, всяка от които е имала шестдесет листа и по ухание превъзхождали всички други видове“. В същото издание е дадена илюстрация и описание и на друга много добре запазена тракийска монета, на която е изобразена роза (фиг. 8). На националните страни на монетите от Еврозоната не е известен друг символ (с изключение може би на совата в гръцките), който има над 2500-годишна история. Поради изложените аргументи розата следва да бъде изобразена на българските евромонети, най-вече на по-големите номинали от 2 евро или евентуално 1 евро.

Предложенията в книгата „Евроото – утрешните ни пари“ са плод на дългогодишните изследвания на автора в областта на нумизматиката, както и на историята и теорията на парите. Те са отразени в друго негово произведение „Силата на парите. История на парите и кредита по българските земи“ (2005). Художественият гений на българските художници и майстори-гравьори от Монетния двор в София и векове преди това в монетарниците в Търново, Бъдин (Видин), античните Улпия Сердика, Одесос, Месамбрия (Месемврия), Улпия Пауталия, Филипопол, Анхиало, Дионисиос (Балчик), Марцианопол (Девня), Аполония и редица други български градове следва задължително да бъде използван при изработката на дизайна на сюжетите на националната страна на осемте купюра евромонети, които ще се емитират у нас и ще заменят българския лев. Тези предложения са само началото на дискусия, която трябва да приключи най-късно през 2007 г., когато трябва да бъдат обявени конкурсите от Българската народна банка за изработката на дизайна им.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, Й.* Еврото – новата европейска валута. С., Нова звезда, 2001.
- Аврамов, Й.* Силата на парите. История на парите и кредита по българските земи. С., Сиела, 2005.
- Аврамов, Й.* Банков контрол. С., Нова звезда, 2002.
- Аврамов, Й., Д. Попов.* Теория и история на парите и кредита. С., Сиела, 2003.
- Аврамов, Й., Д. Попов.* Пари•Кредит•Борси. С., Нова звезда, 2001.
- Ангелов, Д.* История на Византия. С., Наука и изкуство, 1963.
- Андреев, Й.* и кол. Кой кой е в средновековна България. С., ИК „Петър Берон“, 1999.
- Божилков, Ив., В. Гюзелев.* История на средновековна България VII–XIV век, Том I на История на България в три тома. С., Анубис, 1999.
- Брукнер, М.* Евро. С., Кабри, 1999.
- Ганчев, Г.* и др. Макроикономическа и структурна политика до и след присъединяването на България към Европейския съюз. С., Сиела, 2005.
- Георгиева, Цв., Н. Генчев.* История на България XV–XIX век, Том II на История на България в три тома. С., Анубис, 1999.
- Данов, Хр.* Древна Тракия. С., Наука и изкуство.
- Димитров, Стр., Кр. Манчев.* История на балканските народи. С., Наука и изкуство, 1971.
- Льошер, Е.* Големият мач на цените. Експансион, 2001.
- Минасян, Г.* Пътят към евро: Опитът на страните от Източна Европа с паричен съвет. С., 2004.
- Михайлов, Г.* Траките. С., Държавно военно издателство, 1972.
- Монев, Д.* Каталог на българските монети 1881–2000. С., Булфила, 2000.
- Неновски, Н., К. Христов, Б. Петров.* От лев към евро: Кой е най-добрият път? С., Сиела, 2001.
- Савов, Ст.* Икономикс на прехода. С., Сиела, 1999.
- Семьонов, В.* История на средните векове. С., Народна просвета, 1954.
- Стателова, Ел., Ст. Грънчаров.* История на нова България 1878–1944, Том III на История на България в три тома. С., Анубис, 1999.
- Стефанова, П.* Банки и кредитно посредничество. С., Тракия–М, 1999.
- Стоянов, Ив.* Европейска централна банка. С., Фенея, 2000.
- Топалов, Ст.* Нови приноси към проучване на монетосеченето и историята на ранното Одриско царство в земите на древна Тракия. С., 2004.
- Уедърфорд, Д.* История на парите. С., Обсидан, 2001.
- Хаджиниколов, В., Л. Беров* и кол. Стопанска история на ново и най-ново време. С., Наука и изкуство, 1968.
- Шрьотер, Х.* Европа – политика, икономика, история и култура. С., Рива, 2002.
- L'EURO – Notre monnaie.* Banque de France. Banque Centrale Européenne. Paris, 2001.
- „Euro checker“* Keesing Reference Systems B. V., Amsterdam et INTERPOL.
- Изисквания на ЕЦБ по отношение на евробанкноти и монети.* С., Издание на БНБ, 2005.
- Стратегия за развитие на БНБ 2004–2009 г.* С., БНБ, 2004.
- Еврото и бизнесът.* Евро Инфо Център при Българска търговско-промишлена палата, 2001.

СЪДЪРЖАНИЕ

Памфлет за парите, или за еврото в частност	
/ 7	
Увод	
/ 14	
Защо бе въведена единната европейска валута – еврото?	
/ 19	
Конвергентни (Маастрихтски) критерии за присъединяване към Евроната	
/ 24	
Как да разпознаваме истинската от фалшивата евробанкнота?	
/ 30	
Внимание и върху евромонетите	
/ 37	
Кога ще се присъединят другите държави от ЕС към страните от Евроната?	
/ 41	
Отражение от въвеждането на еврото през 2002 г. на българската икономика	
/ 46	
Как бе въведено еврото в някои страни от Евроната през 2002 г.?	
/ 50	
Позитивни ефекти за гражданите от въвеждането на еврото	
/ 57	
Срокове за обмяна на националните валути	
/ 61	
Развитие и перспективи на Евроната	
/ 66	
Актуален ли е въпросът за предсрочна евроизация в Република България?	
/ 70	
Реална или прекалено оптимистична е стратегията на БНБ за въвеждане на еврото	
/ 77	
Анализ на Споразумението за присъединяване на Република България към Евроната	
/ 81	
Предложения за сюжети за националната страна на осемте номинала на евромонетите	
/ 87	
Литература	
/ 97	

ПРИЛОЖЕНИЕ